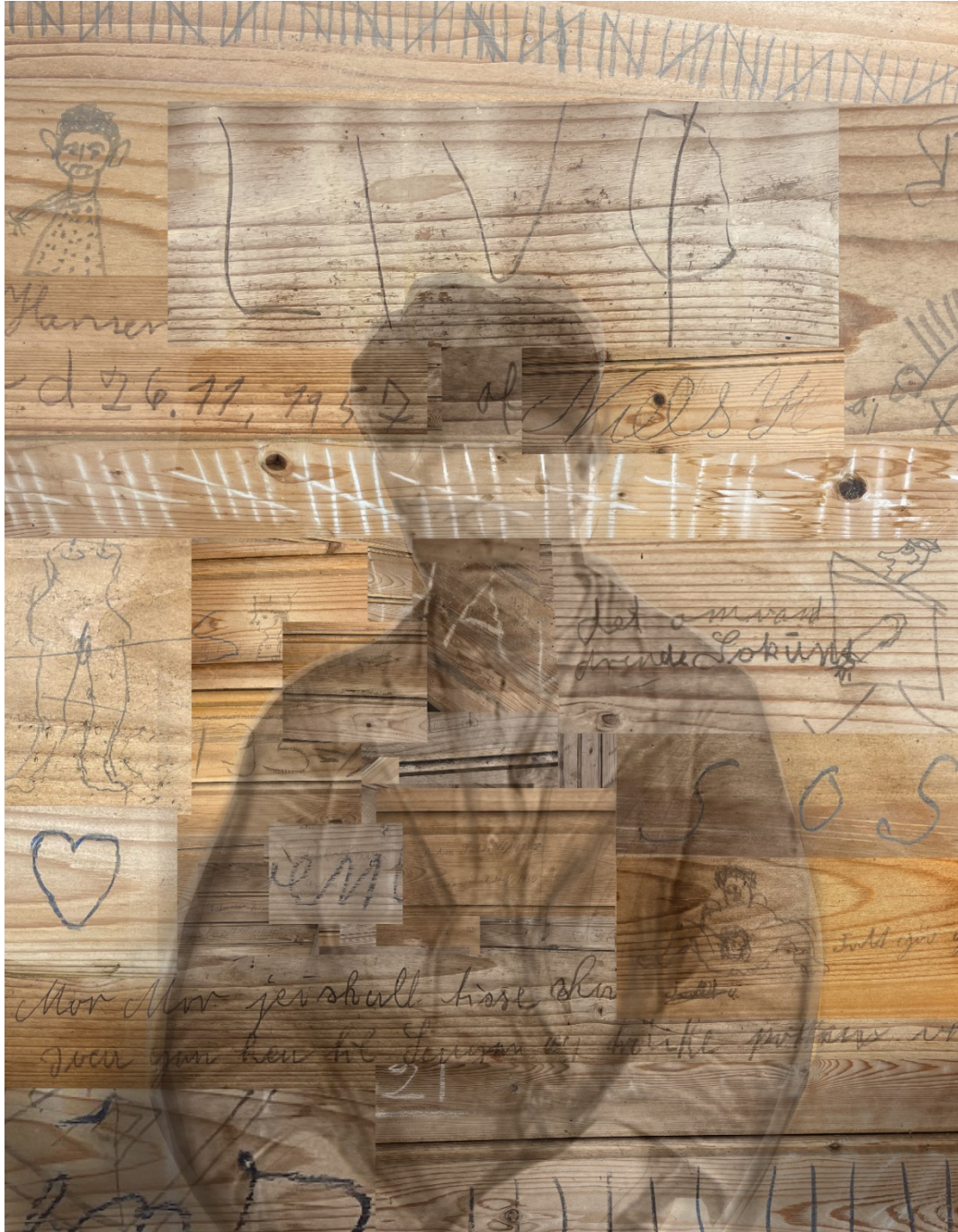

”Skrivning paa Planker er drengestreger”

graffiti på Livø Anstaltens kornloft lavet af anstaltens anbragte

Kandidatspeciale forår 2024, kulturarvsformidling AAU

Eva Rosalie Buch Nielsen

Vejleder Poul Duedahl

Forord

Jeg vil gerne sige tak til min vejleder Poul Duedahl, for kyndig vejledning, stor viden og interesse i emnet og engagementet under hele forløbet, hvor de bekymringer jeg havde haft inden hvert møde efterfølgende forsvandt.

En stor tak skal også gå til Maria Clement Hagstrup for det værdifulde samarbejde, hendes store engagement og støtte undervejs i hele processen.

En særlig tak til Bente Qvist Kjærgaard og Karsten Kjærgaard for deres gæstfrihed under mit ophold på Livø, mens jeg gik rundt og registrerede loftet i januar frosten.

Også en tak til Poul og Maria for at følge mig hele vejen til Livø, hvor rejsen på dette speciale begyndte.

Rigtig god læselyst!

Abstract

English Abstract

From 1911 to 1961, Livø, a small island in the Limfjord, housed Livø Anstalten, a branch of Denmark's largest institution for the mentally disabled, De Kellerske Anstalter. Livø Anstalten was designated for men deemed "morally insane". This thesis explores the historical graffiti on the granary loft of Livø Anstalten, aiming to investigate how it can be presented in a site-specific exhibition. The study is focusing on highlighting the voices and thoughts of the institutionalized individuals. The research involved registering 2,884 graffiti instances, categorized into 28 themes, to understand the inmates' experiences and expressions. The analysis is divided into three parts: historical context, museum case studies on graffiti exhibitions, and thematic analysis of the Livø graffiti. The findings demonstrate that the graffiti reveals the inmates' emotions, interactions, and daily life, providing a unique perspective not found in official records. The thesis proposes a site-specific exhibition on Livø that showcases selected graffiti, emphasizing the personal narratives of the inmates. This work aims to contribute to the ongoing discourse on historical graffiti and its potential in museum exhibitions to present marginalized voices.

Dansk Abstract

Specialet undersøger historisk graffiti på Livø Anstaltens kornloft, lavet af anstaltens anbragte, såkaldt moralsk åndssvage mænd, i perioden 1911 til 1961. Formålet med specialet er at registrere graffiti og undersøge, hvordan den kan formidle de anbragte og deres stemmer og tanker i en stedsspecifik udstilling. I alt er der registreret 2884 graffiti på loftet. Undersøgelsen viser, hvad de anbragte med deres egne ord, fortæller om sig selv, hinanden, hverdagen, længslerne og anstalten, og hvordan det kan bruges til at formidle deres historie gennem deres egne ord og tanker på loftet i en udstilling.

Indholdsfortegnelse

Indhold

Forord	2
Abstract.....	3
English Abstract	3
Dansk Abstract	3
Indholdsfortegnelse	4
1. Indledning.....	6
Afgrænsning	8
Problemformulering.....	8
Begrebsafklaring.....	8
2. Forskningsoversigt: Anbragtes stemmer i historien	9
2.1. Åndssvageforsorgens ø-anstalt for mænd.....	9
2.2. De anbragtes stemmer	12
3. Teori: Stedsspecifik formidling	15
3.1. Rummets betydning i udstillingssammenhængen	15
4. Kildepræsentation og Metode.....	20
4.1. Den historiske graffiti på Livø-loftet.....	20
4.2. Registrering af Livø-loftet	21
4.3. Fotodokumentation.....	23
4.4. Livø-loftet i sektioner	24
4.5. Indtastning i datasæt af graffiti på Livø-loftet	26
4.6. Visuelle udtryk - historisk graffiti	27
4.7. Fra registrering til formidling	28
5. Delanalyse 1: Historisk kontekst	30
5.1. Historisk kontekst: Historisk graffiti	30
5.2. Graffitiens historie.....	30
5.3. Historisk graffiti: En definition	32
5.4. Graffiti: Et forskningsfelt	34
5.5. “Jeg var her”	35
5.6. Stedsspecifik graffiti.....	37
5.7. Udfordringer med historisk graffiti	38
6. Delanalyse 2: Fem museers historiske graffiti	41

6.1. Bunkermuseet	41
6.2. Danmarks Forsorgsmuseum	42
6.3. Fængselsmuseet	43
6.4. EL-DE-huset	43
6.5. Ellis Island	45
6.6. Historisk graffiti på museum	46
7. Delanalyse 3: Graffiti på Livø Anstaltens kornloft	47
7.1. Autografer, optællinger og tegninger	47
7.2. ”Jeg var her på Livø Anstalten”	49
7.3. Gengangere på loftet	50
7.4. Unge mænd	52
7.5. Arbejde og hverdagsliv	54
7.6. Interaktioner på loftet	56
7.7. Kære Livö... ..	59
7.8. Elskede lille du	62
7.9. Tegninger	65
Kapitel 8. Elsket ikke savnet - en stedsspecifik udstilling	69
8.1. Udvalgt graffiti til formidlingen på Livø Anstaltens kornloft	69
8.2. Udstilling af graffiti på Livø-loftet	74
9. Konklusion	79
Litteraturliste	81
Utrykt kildemateriale	81
Litteratur	81
Forsidebillede	84

1. Indledning

Fra 1911 til 1961 udgjorde den lille ø Livø i Limfjorden rammerne for Livø Anstalten, filial under De Kellerske Anstalter, datidens største åndssvageinstitution i Danmark. Ø-anstalten var forbeholdt de såkaldte moralsk åndssvage mænd. Anstaltens historie er fortællingen om den danske velfærdsstats tilblivelse på godt og ondt.¹ I begyndelsen af 1900-tallet, i takt med velfærdsstatens begyndende etablering og tidens eugeniske fokus, blev der rettet særlig opmærksomhed mod mennesker, som af forskellige årsager havde svært ved at tilpasse sig samfundets normer.² I 1896 var overlæge Christian Kelller interesseret i at oprette en anstalt for moralsk åndssvage, fordi de krævede mere stringent orden og meget tilsyn end andre åndssvage.³ Begrebet "morsk åndssvag" blev første gang introduceret i Danmark i 1889, men det var langt fra alle "morsk gale", der var velkommen i åndssvageforsorgen. Her skelnede overlægerne skrappt mellem dem, som var svage i ånden, altså åndssvage, og dem, der var syge i sindet.⁴ De såkaldte moralsk åndssvage inkluderede dem: "... som havde en intelligens under gennemsnittet, var præget af mangel på dømmekraft, selvbeherskelse og fornuftsbetonet opførsel. Åndssvageheden lå så at sige i følelseslivet."⁵ De blev betragtet som store børn, der ikke var onde, men hæmningsløse. De handlede efter øjeblikkets indskydelser og var ude af stand til at overskue følgerne. De var modstandsløse mod samfundets fristelser og farer. De såkaldt moralsk åndssvage skulle ikke straffes, men behandles, fordi fejlen sad i arvemassen. Opfattelsen var, at selvom de var uhelbredeligt syge, kunne de stadigvæk påvirkes til at holde deres natur i ave.⁶

Christian Kellers tanke bag ø-anstalten var, at mænd, som var såkaldt moralsk åndssvage, kunne bevæge sig frit omkring på den lille ø i Limfjorden. Der mødte mændene ikke samfundets lokkende fristelser, og de såkaldte åndssvage forstyrrede ikke samfundets orden. Han anså ø-anstalten for at være til gensidig gavn for mændene og

¹ Poul Duedahl og Maria Clement Hagstrup, *Afvigernes ø* (Gads Forlag, 2023), 17-19.

² Birgit Kirkebæk, *Defekt og deporteret: Ø-anstalten Livø 1911-1961*, (SOCPOL, 1997), 99.

³ Ibid, 15.

⁴ Duedahl og Hagstrup (2023), 49.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid, 50.

samfundet.⁷ Selvom anstalten blev sit eget lille samfund i samfundet, er det kun få steder, vi møder de anbragte egne ord om deres historie. Ét sted, hvor de anbragte har efterladt sig tydelige spor, finder vi på Livø Anstaltens kornloft. Det befinder sig over avlsgården, der var centrum for øens landbrug.⁸ Når du træder op på loftet, kommer du til et stort åbent rum med lavt til loftet. Bevæger du dig længere ind i rummet, åbner rummet sig med højt til loftet. Her er to trapper, som hver fører til et separat loft et niveau op. Et mod syd og et mod nord. Rundt på loftets vægge, trapper og bjælker har anstaltens anbragte sat deres personlige aftryk ved at lave graffiti. Den historiske graffiti afslører længsler, drømme, konflikter, og markeringer af ”jeg var her” på Livø.

I dette speciale vil jeg registrere og undersøge den historiske graffiti lavet på Livø Anstaltens kornloft af anstaltens anbragte, med det formål at undersøge, hvordan det kan formidles i en stedsspecifik udstilling. Specialet er et bidrag til det igangværende samarbejde mellem Vesthimmerlands Museum og Aalborg Universitet i forbindelse med etablering af et museum på Livø. Ambitionen er, at graffitien skal formidles i en udstilling med fokus på de anbragte – deres stemmer og tanker.

Først vil jeg præsentere forskning, som har beskæftiget sig med ø-anstaltens historie, samt forskning der inddrager de anbragtes side af historien. Herefter vil jeg præsentere teori om samspillet mellem rum og genstande i en stedsspecifik udstilling og formidlingsstrategier. Efterfølgende vil jeg præsentere undersøgelsens kildemateriale, samt metoden brugt til at registrere og indtaste kildematerialet i et datasæt. Herunder vil jeg undersøge visuelle udtryk, samt inddeling af graffitien i temaer, der kan bruges til formidling.

Min analyse er opdelt i tre delanalyser. Første delanalyse sætter graffitien i en historisk kontekst ved at undersøge forskning, der beskæftiger sig med historisk graffiti. I anden delanalyse vil jeg gennemgå fem museer, der alle beskæftiger sig med formidling af graffiti, hvilket jeg har ladet mig inspirere af til formidling af graffitien på loftet. I tredje delanalyse tager jeg greb om graffitien på loftet gennem seks afsnit, der alle

⁷ Annesofie Ebbesen m.fl., ”Flugten fra Livø Anstalten”, i *Årbog 2022*, bd. 14. årgang (Aars: Vesthimmerlands Museum, 2022), 73.

⁸ Duedahl og Hagstrup (2023), 84.

repræsenterer temaer på lofter: “jeg var her”, arbejde og hverdagsliv, interaktioner på loftet, de anbragtes følelser og deres forhold til anstalten, kærlighed og seksualitet, og tegninger.

I det afsluttende kapitel vil jeg fremstille den graffiti, jeg vurderer, kan formidle anstaltens anbragte og deres stemmer og tanker i en stedsspecifik udstilling på loftet, og give mit bud på, hvordan sådan en udstilling kan udformes.

Jeg har givet specialet titlen: “Skrivning paa Planker er drengestreger”.⁹ Det er en flertydig titel, der indeholder mange af de perspektiver, der indgår i min undersøgelse, redegørelse og analyse af graffitien på Livø-loftet.

Afgrænsning

Det er ikke kun på ø-anstaltens kornloft, at anstaltens anbragte har lavet graffiti. Vi finder det også i anstaltens cellebygning og i hestestalden på vinduernes skodder og døre. I specialet har jeg valgt udelukkende at fokusere på den graffiti, der findes på loftet af to årsager. Den første grundet tidsmæssige og pladsmæssige årsager til at kunne producere en fyldestgørende undersøgelse. Den anden er, at det er på loftet, at den største samling af graffiti befinder sig.

Problemformulering

Hvordan kan graffitien på Livø Anstaltens kornloft formidles i en stedsspecifik udstilling med anstaltens anbragte og deres stemmer og tanker?

Begrebsafklaring

Gennem specialet anvender jeg primært begrebet anbragt til at betegne de mænd, som var anbragt på Livø Anstalten. Det gør jeg, da anbringelsen er noget, nogen har gjort imod dem. Det er ikke mændene selv, der har valgt at være på Livø. Det har en betydning for, at det er deres stemmer, som vi møder på loftet. Derudover betegner jeg primært Livø Anstaltens kornloft, som loftet og Livø-loftet.

⁹ Bilag 1, #0751.

2. Forskningsoversigt: Anbragtes stemmer i historien

I kapitlet præsenteres en kort oversigt over den forskning, der har beskæftiget sig med Livø Anstaltens historie. Derudover vil jeg kort gennemgå den nyere forskning, som inddrager de anbragtes perspektiv i historien.

2.1. Åndssvageforsorgens ø-anstalt for mænd

Den danske forsorgshistorie har mange forgreninger, hvor De Kellerske Anstalter primært arbejdede med åndssvageforsorgen. Livø Anstalten var en ud af to ø-anstalter i Danmark. Sprogø i Storebælt til kvinder og Livø i Limfjorden til mænd. Begge var anstalter for de såkaldte moralsk åndssvage, der kom fra hele landet, i modsætning til de anbragte på De Kellerske Anstalters hovedanstalt i Brejning, der administrerede ø-anstalterne, hvor de åndssvage primært kom fra Jylland og Fyn.¹⁰ Det vil sige at mænd, som blev anbragt på ø-anstalten, kom fra andre anstalter rundt om i landet f.eks. åndssvageanstalten i Vodskov (1916) ved Aalborg, senere Hammer Bakker.¹¹

Det er forskningsgrenen, som har fokuseret på Livø Anstalten, jeg vil præsentere. En af dem, som har forsket i De Kellerske Anstalter og Livø Anstalten, er den danske dr.pæd. og professor emeritus Birgit Kirkebæk. I sit forfatterskab beskæftiger hun sig med normalitet og afvigelse ud fra et historisk og specialpædagogisk perspektiv.¹²

I Ph.d.-afhandlingen *Da de åndssvage blev farlige* (2022 [1993]) undersøger Kirkebæk, hvordan opfattelsen af de åndssvage, som farlige i samfundsmæssig forstand, har udviklet sig over tid. Hendes udgangspunkt er De Kellerske Anstalter i perioden 1884-1902, hvor hun indkredser aspekter af begreberne "fagmand/faglighed" og "klassifikation", som nøglebegreber i fremkomsten af det billede af den åndssvage, som blev opbygget i perioden inden for anstalt virksomheden.¹³ Fagpersoners klassificering af de åndssvage fik en central betydning for udviklingen i den almene, faglige og politiske

¹⁰ Duedahl og Hagstrup (2023), 17-19.

¹¹ Jesper Vaczy Kragh m.fl., "Anbragt i historien - et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980" (Odense: Socialstyrelsen, 2015), 27.

¹² Birgit Kirkebæk, *Da de åndssvage blev farlige* (Lindhardt og Ringhof, 2022) og Birgit Kirkebæk, *Defekt og deporteret: Ø-anstalten Livø 1911-1961*, (SOCPOL, 1997).

¹³ Kirkebæk (2022), 17.

opfattelse af åndssvage, som mennesker af lav værdi og i kraft af, at deres arvemasse til-
lige som mennesker, der udgjorde en samfundsfare.¹⁴

Bogen *Defekt og deporteret - Livø-anstalten 1911-1961* (1997) er en emnemæs-
sig opfølger til Kirkebæks ph.d.-afhandling. Her undersøger hun også fagpersoners op-
fattelse af de anbragte; specifikt de anbragte mænd på Livø Anstalten. En af Kirkebæks
hovedpointer er, at måden hvorpå læger og psykiatere planlagde de anbragtes hverdag,
passede dem, men ikke nødvendigvis de anbragte. Kirkebæk eksemplificerer ved at be-
skrive, at forholdet mellem ansat og anbragt var en parallel til forholdet mellem fange-
vogter og fange.¹⁵ Flugt var de anbragtes bedste magtmiddel. Så snart muligheden bød
sig, ville de anbragte forsøge at generobre den frihed, som var frataget dem på ubestemt
tid.¹⁶

I semesterprojektet *Flugten fra Livø* (2022), der senere blev sammenfattet i en
artikel og trykt i Vesthimmerlands Museums årbog 2022, undersøger jeg sammen med
tre medstuderende, Annesofie Ebbesen, Frederik Bagger og Iben Gregersen, hvordan
de, i alt 128, anbragte mænd på Livø Anstalten i perioden 1911-1926, flygtede fra Livø.
Undersøgelsen viser, at i den 11-årige periode i alt er registreret 142 flugtforsøg, hvor
flugtmetoderne “over isen” og “tømmerflåde” var de mest anvendte metoder til at
flygte.¹⁷ Projektet undersøger flugten som de anbragtes magtmiddel og udtryk for en
måde, de anbragte tog noget af deres selvbestemmelse tilbage. Projektets tilgang er in-
spireret af Kirkebæks undersøgelse af forholdet mellem ansat og anbragt samt tanken
om flugt som magtmiddel fra de anbragtes side. Undersøgelsen tager udgangspunkt i De
Kellerske Anstalters klientkartotek på Rigsarkivet, før, under og efter opholdet på Livø
Anstalten, for de mænd indskrevet på ø-anstalten i perioden 1911-1926. Undersøgelsen
suppleres med avisartikler fra perioden 1911-1922, hvor flugtforsøgene bliver beskre-
vet.¹⁸ Semesterprojektet er udarbejdet til brug for bogen *Afvigernes ø* (2023) af profes-
sor i historie ved Aalborg Universitet Poul Duedahl og historiker og museumsinspektør
ved Vesthimmerlands Museum Maria Clement Hagstrup. I bogen indgår en samlet

¹⁴ Kirkebæk (2022), 18.

¹⁵ Kirkebæk (1997), 13.

¹⁶ Ibid, 10.

¹⁷ Annesofie Ebbesen m.fl., “Flugten fra Livø” (Semesterprojekt, Aalborg, Aalborg Universitet, 2022), 6.

¹⁸ Ibid, 17, 20.

statistik over registrerede flugtforsøg i Livø Anstaltens levetid fra 1911-1961. I alt er 406 flugtforsøg registreret i ø-anstaltens levetid.¹⁹

Bogen dykker ned i Livø Anstaltens historie, og ø-anstaltens funktion som led i tilblivelsen af den danske velfærdsstat.²⁰ Duedahl og Hagstrup fortæller historien om de 743 mænd, som af forskellige årsager blev anbragt på Livø Anstalten. Bogen er skrevet med udgangspunkt i patientjournaler og administrative dokumenter, som befinder sig på Rigsarkivet, suppleret af hidtil nye og væsentlige vinkler i form af dokumenter som korrespondance, dagbøger og regnskaber, der dukkede op fordelt i 12 kasser, i en lade på Livø i sommeren 2020. Duedahl og Hagstrup sætter fokus på, hvem mændene på ø-anstalten var. I lyset af de nye dokumenter, som indeholder refererede udsagn, beslaglagte breve og nedfældede erindringer, giver de mændene mulighed for at have deres egen stemme i danmarkshistorien. En stemme vi kun er stødt på få steder, selvom de har været bevaret i retssystemet, politimyndighedens og anstaltens officielle dokumenter. Med andre ord er deres historie tidligere blevet fortalt gennem det officielle Danmarks briller.²¹

Kirkebæk fremhæver også, hvordan der kun i begrænset omfang, findes materiale, som belyser de anbragtes egne oplevelser af anbringelsen på Livø. På den måde fremtræder deres opfattelse af og oplevelse ved at være klassificeret som Livø-mand kun implicit af arkivalierne. Det er gennem fagpersonernes bemærkninger, vi kan få indblik i de anbragtes ønsker, drømme og behov. Her er det særligt brevvekslingen mellem overlægerne Christian Keller og Hans Otto Wildenskov og inspektørerne på Livø. Kirkebæk beskriver, hvordan brevvekslingerne i stort omfang omhandler, hvad der skulle undgås f.eks. flugt, seksuel omgang med kvinder, faren for at sætte børn i verden og afgang fra anvist plads efter udskrivning.²²

Selvom der nu findes et omfangsrigt arbejde om Livø Anstaltens historie, er sider af historien endnu ikke udforsket. Duedahl og Hagstrup omtaler det tidligere kornloft over avlsgården, hvor de anbragte har skrevet og tegnet diverse graffiti og fremhæver eksempler fra. På loftet fortæller de anbragte med egne stemmer deres historier. Her

¹⁹ Duedahl og Hagstrup (2023), 216.

²⁰ Ibid, 17.

²¹ Ibid, 19.

²² Kirkebæk (1997), 167.

gemmer sig sorg og savn, længsler og begær.²³ Hverken Kirkebæk eller Duedahl og Hagstrup har haft et samlet overblik over de anbragtes inskriptioner til rådighed for deres værker. Ved at tage afsæt i den eksisterende forskning kan jeg undersøge i dybden de tematikker, som optræder på Livø-loftet. De mange håndskrifter unikke øjebliksbilleder fortæller om forfatternes længsler, afsavn, venskaber. Ved at registrere og undersøge de forskellige tegninger, autografer, optællinger m.m., under den samlede betegnelse historisk graffiti, kan vi få et indblik i Livø Anstaltens historie, som ikke tidligere er undersøgt. Det er på anstaltens kornloft, at de anbragtes stemmer fortæller deres egen historie.

2.2. De anbragtes stemmer

I de seneste år er der kommet større fokus på at inddrage historien om de mennesker, som udgør størstedelen af forsorgshistorien, men som vi alligevel har haft begrænset viden om: de anbragte. Selvom det er dem historien i stor grad handler om, kan man sige: “... at en anbringelse uden for hjemmet også har været en anbringelse uden for historien.”²⁴ Alene på Livø Anstalten var 743 mænd anbragt i ø-anstaltens 50-årige levetid.²⁵ Forskere beskriver den kulturelle udbredelse af undskyldninger som “undskyldningernes epoke.” Det er et fænomen, som også eksisterer i Danmark.²⁶ Årsagen til den forøgede opmærksomhed omkring forsorgshistorien, herunder særligt børne- og åndssvageforsorgen, er især opstået på baggrund af forskernes og folketingspolitikernes debat samt kritik af behandlingen af udsatte grupper i perioden 1945-1980. Det er historier om tvangssterilisation, behandlingen på børnehjemmet Godhavn og isolation af moralsk åndssvage på øde øer, som er diskuteret. I løbet af de seneste år er flere undersøgelser sat i værk, hvor såvel Socialministeriet og satspuljepartierne har givet midler til at undersøge de anbragtes historie(r).²⁷ Et fokus har været, at inddrage de mennesker, der har været anbragt i eller ansat i forsorgen. Værd at nævne i denne sammenhæng er:

²³ Duedahl og Hagstrup (2023), 120.

²⁴ Kragh m.fl. (2015), 5.

²⁵ Duedahl og Hagstrup (2023), 17.

²⁶ Anne-Marie Mcalinden, “From Shame to Guilt: Negotiating Moral and Legal Responsibility within Apologies for Historical Institutional Abuse”, *Journal of Law and Society* 49, nr. 3 (2022): 471, <https://doi.org/10.1111/jols.12379>.

²⁷ Kragh m.fl. (2015), 5. Klaus Petersen m.fl., *Historisk udredning vedrørende børn, unge og voksne anbragt i særforsorgens institutioner 1933-1980* (Svendborg: Danmarks Forsorgsmuseum, 2022), 11.

Anbragt i Historien. Et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980 (2015) udarbejdet af historiker Jesper Vaczy Kragh m.fl. Formålet med projektet er at bevare, dokumentere og formidle viden om svage og udsatte grupper under socialforsorgen fra 1945 til 1980. Gennem interviews med mennesker, som havde været anbragt eller ansat i forsorgen, blev der indsamlet beretninger. Projektet var finansieret fra politisk hold i 2012 i kølvandet på debatten i medierne.²⁸

Kapitel 18. Oplevet særforborg i *Historisk udredning vedrørende børn, unge og voksne anbragt i særforborgens institutioner 1933-1980* (2022) af professor i historie ved Syddansk Universitet Klaus Petersen m.fl. fokuseres der på anbragtes oplevelser i særforborgen i perioden 1933-1980. Kapitlet inddrager subjektive erindringer, som bl.a. beskriver de følelser tidligere anbragte forbinder til den tid, de var under anbringelse. Erfaringerne inkluderer også dem, som var anbragt i åndssvageforsorgen.²⁹

Beboernes Stemme: Beretninger om et system (2022) af forsknings- og udviklingskonsulent på Kofoedsminde og ekstern samarbejdspartner på Institut for Sociologi og Socialt Arbejde ved Aalborg Universitet Søren Holst ønsker mere viden om beboernes tanker, drømme og synspunkter på Kofoedsminde.³⁰ Kofoedsminde er del af den tidligere centralinstitution Rødbygård. Ved nedlukningen af Livø Anstaltens i 1961 blev anbragte, der fortsat blev opfattet som farlige for samfundet overført til Rødbygård, etableret i 1929, hvor forholdene var langt mere lukkede.³¹ Holsts formål er at give ordet til beboerne og adgang til en ellers lukket verden for de nysgerrige.³²

Forskellen på de tre kilder er, at Kragh m.fl. og Petersen m.fl. er historiske undersøgelser, hvis fokus er perioden 1933(1945) -1980. Med andre ord historiske oplevelser og hændelser. Derudover har de fokus på særforborgen, som ophørte med at eksistere i 1980. Modsat fokuserer Holst på Kofoedsminde, som eksisterer i dag. Her er målet at give beboerne en stemme, så vi kan blive bedre til at forstå deres perspektiv.³³

Nogle af de samme tematikker vi støder på i forbindelse med Livø Anstalten, møder vi også i børneforsorgen. Selvom det ikke er samme forborg, oplever anbragte

²⁸ Kragh m.fl. (2015), 5.

²⁹ Petersen m.fl. (2022), 335–54.

³⁰ Søren Holst, “Beboernes Stemme: Beretninger om et system”, Rapport, *Beboernes Stemme* (Rødby: Kofoedsminde, Region Sjælland, 2022), 8, 97.

³¹ Duedahl og Hagstrup (2023), 199. Petersen m.fl. (2022), 73.

³² Holst (2022), 13.

³³ Ibid, 14.

børn også glæde, sorg, ønske om at blive elsket, frygt for straf m.m. Bogen *Anbragt. Stemmer fra børneforsorgen 1900 til i dag* (2023) tager afsæt i anbragte børns egne oplevelser på tværs af generationer fra begyndelsen af 1900-tallet.³⁴ Formålet er at vise, hvordan børneforsorgen har udviklet sig gennem de sidste 123 år, og gøre opmærksom på, at historien stadig skrives i forhold til, at meget kan gøres for at give anbragte børn en god og tryk barndom.³⁵ Bogen er en kombination af faglig og personlig viden og erfaring, ligesom Holst. Begge ønsker, at læseren skal reflektere over, hvordan vi kan forbedre systemet og inddrage dem, det handler om, så de får indflydelse på deres eget liv.

I de seneste år er der kommet fokus på dem, som var anbragt i åndssvageforsorgen, specifikt de to ø-anstalter. To fremtrædende værker, er *Afvigernes ø* (2023) og *Pigerne fra Sprogø* (2024). Hver især inddrager de anbragtes stemmer fra Livø (1911-1961) og Sprogø (1923-1961).³⁶ Men i forhold til Livø-mændene, er det begrænset, hvad vi ved om deres eget perspektiv. Johannes, eller Gnisten som han kaldes, anbragt på ø-anstalten i årene 1933-37, er den eneste Livø-mand, som har skrevet om anbringelsen og dens følger. Professor i historie ved Aalborg Universitet Poul Duedahl beskriver i artiklen “Gnistens blik - Livø Anstalten betragtet af en anbragt” (2023) om Gnistens erindringer, som hidtil har befundet sig på Hernings Politis arkiv.³⁷

Specialet er derfor positioneret i forlængelse af forskningen vedrørende Livø Anstalten, og en ambition om at få de anbragte forrest i undersøgelsen. Gennem den historiske graffiti på Livø-loftet kan jeg undersøge, hvad der er efterladt til samtiden og eftertiden. Graffiti bidrager, som interviews og erindringer, til at få indsigt i en side af historien, der ikke er styret af systemet gennem officielle dokumenter. På den måde vil graffitiens tematikker, være styrende og ikke patientjournaler eller andre officielle dokumenter. Min forhåbning er, at undersøgelsen ikke kun undersøger “de andres historie”, men vores fælles danmarkshistorie, som historiker og museumsinspektør ved Danmarks Forsorgsmuseum Jeppe Wichmann Dam Rasmussen har formuleret det.³⁸

³⁴ Jeppe Wichmann Dam Rasmussen, red., *Anbragt. Stemmer fra børneforsorgen fra 1900 til i dag* (Turbine, 2023), 5.

³⁵ Rasmussen (2023), 14.

³⁶ Poul Duedahl og Maria Clement Hagstrup, *Afvigernes ø* (Gads Forlag, 2023) og Stine Grønbæk Jensen og Sarah Smed, *Pigerne fra Sprogø* (Lindhardt og Ringhof, 2024).

³⁷ Poul Duedahl, “Gnistens blik - Livø Anstalten betragtet af en anbragt”, i *Uddannelseshistorie 2023*, red. Cecilie Bjerre og Bjørn F. Hamre, bd. 57. Årbog fra Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie (Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie, 2023), 64.

³⁸ Rasmussen (2023), 14.

3. Teori: Stedsspecifik formidling

I følgende kapitel vil jeg præsentere professor i historie og museologi ved Umeå Universitet Kerstin Smeds og lektor i museologi og kunstvidenskab ved Umeå Universitet Märit Simonsson undersøgelser og diskussion af, hvordan rummet har afgørende betydning for udstillingen. Det er relevant i forbindelse med Livø-loftet, da rummet i sig selv bliver rammen for udstillingen, mens genstandene, som skal formidle historien, er den historiske graffiti på loftets overflader. Kort sagt, genstandene og rummet er sammenhængende.

3.1. Rummets betydning i udstillingssammenhængen

Smeds undersøger i sin artikel “Rummet, tinget, utställningen och jag” (2017), hvordan stedsspecifik rumlighed og vores geografiske sans interagerer med kroppens sind og tanker og dermed vores måde at orientere os i udstillingslandskabet. Det gør hun ved at sammenligne udstillingsmediet med landskabsparken, da begge, ifølge Smeds, i en vis udstrækning er ét tredimensionelt rum og har en tydelig afgrænsning. Derudover diskuterer hun genstandenes rolle i helheden og hvordan vores kropslige og mentale forhold til genstande og rum påvirker kommunikationen i udstillingen.³⁹

Simonsson skriver i sin artikel “Kommunicerande rum” (2017) om museumsrummets betydning og funktion i forhold til udstillinger, genstande og oplevelser. Herunder, hvordan rumdesign påvirker vores oplevelser på museer, og hvordan de forskellige rumdesigns hænger sammen med udstillingernes indhold og hvad det betyder for oplevelsen.⁴⁰ I undersøgelsen fokuserer hun på tre museer: *Jüdisches Museum* i Berlin, *Jamtli* i Östersund og *Centrale Montemartini* i Rom. De tre repræsenterer forskellige rumlige udtryk, men udgør konkrete rumlige designs. Simonsson diskuterer derudover den såkaldte hvide kube, et rumkoncept, som traditionelt har været anvendt til kunstudstillinger siden 1930’erne. Det oprindelige formål med konceptet er, at rummet ikke må

³⁹ Kerstin Smeds, “Rummet, tinget, utställningen och jag”, i *Museumsutstillinger. Å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger*, red. Hege Børrud Huseby og Pia Cederholm (Trondheim: Museumsforlaget, 2017), 11, 13.

⁴⁰ Märit Simonsson, “Kommunicerande rum”, i *Museumsutstillinger. Å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger*, red. Hege Børrud Huseby og Pia Cederholm (Trondheim: Museumsforlaget, 2017), 67.

trænge ind på kunsten. Den neutrale baggrund skal fremhæve kunstværket. Konceptet er både funktionelt og tilpasningsdygtigt.⁴¹

Begge lægger vægt på, at udstillingsrummet er afgørende for vores individuelle og kollektive opfattelse af den bestemte udstilling, vi befinder os i. Det er relevant i forbindelse med Livø-loftet, hvor loftets autenticitet er vigtig at bevare, så gæsternes opfattelse af graffiti vil være deres oprindelige og naturlige oprindelsessted.

I arbejdet med udstillingsformidling bruges der forskellige strategier. Blandt andet de tre formidlingsstrategier, som lektor og ph.d. ved Det Informationsvidenskabelige Akademi på Københavns Universitet Casper Hvenegaard Rasmussen beskriver i sin bog om formidlingsstrategier.⁴² Afsenderbaseret formidling er kendetegnet ved envejskommunikation, som er eksperters valg og fortolkning af indhold, med andre ord afsenderens valg. Modtagerbaseret formidling kendetegnes også ved envejskommunikation, men har fokus på brugernes ønsker og behov. Den brugerinddragende formidlingsstrategi har tre kendetegn: *deltagelse, indflydelse og dialog*.⁴³ Formidling af graffiti på Livø-loftet vil være afsenderbaseret, fordi jeg har udvalgt den graffiti, som skal formidle de anbragtes historie, gennem de temaer jeg har udarbejdet, med afsæt i hvad de anbragte har skrevet og tegnet på loftet. Jeg vil inddrage og anvende brugerinddragende elementer i udstillingen.

De tre forskellige strategier kan bruges til at lede besøgende den rigtige vej gennem udstillingen for at vække specifikke følelser eller tanker og bringe minder frem. F.eks. gennem forskellige tematikker, som kan udfoldes på loftet. Simonsson klargør, at der er ingen garanti for, at udstillingens signaler vil blive opfattet på samme måde af alle besøgende. Derfor skal signalerne være generelle nok til, at de kan fungere på et intersubjektivt niveau.⁴⁴

Det springende punkt, og forskellen på andre medier er, ifølge Smeds, ikke kun, at "historien" er rodet med genstande og andet i udstillingsmediet, men frem for alt, at den besøgende bevæger sig med sin krop i midten af mediet.⁴⁵ Simonsson argumenterer for, ligesom Smeds, hvordan kroppen er central for vores rumlige oplevelser, da den

⁴¹ Simonsson (2017), 67, 72.

⁴² Casper Hvenegaard Rasmussen, *Formidlingsstrategier. En grundbog om kulturinstitutioners formidling*, 2. oplag (Samfundslitteratur, 2020), 37–38.

⁴³ Ibid, 113, 147, 157.

⁴⁴ Simonsson (2017), 68.

⁴⁵ Smeds (2017), 14.

registrerer elementer i det omgivende miljø, og på samme måde, hvad enten de er arkitektoniske eller naturlige, kommunikerer med og påvirker os.⁴⁶ Fra vi træder ind i en udstilling, strukturerer vi, ud fra det vi ser, meningsfulde helheder. Fra et menneskeligt synspunkt er det karakteristisk for rummet, at vi befinder os i det med vores krop. Det er den besøgende, som bevæger sig og tolker rummet. Rummet ændrer sig derfor i takt med den enkeltes bevægelser. Med andre ord er rummets centrum os selv.⁴⁷ Som besøgende, der bevæger sig rundt på loftet, vil rummet ændre sig, ligesom nye temaer og graffiti bliver præsenteret. Både Smeds og Simonsson mener, at alle har forskellige betingelser og præferencer, hvorfor vores oplevelser også er forskellige, når vi besøger museer. Vores oplevelser er individuelle og unikke. Samtidig er vi en del af en social og kulturel kontekst, hvilket betyder, at vi deler nogle af vores opfattelser, kollektive erindringer og overbevisninger.⁴⁸ Derfor vil den besøgende opleve graffiti ud fra egen personlige historie, samtidig vil de anbragtes graffiti blive opfattet gennem den kollektive erindring af Livø Anstalten. På den måde vil en udstilling altid blive påvirket både fra et individuelt og et kollektivt perspektiv.

Simonsson mener, at genstande har en væsentlig rolle på museer som del af det system, udstillingsmediet udgør. Nogle museer bygger deres aktiviteter omkring en enkelt genstand, andre omkring hele samlinger. Mange fokuserer på historiske temaer og oplevelser, hvor genstanden indgår som del af en helhed.⁴⁹ Livø-loftet kan siges at være en blanding, da graffiti er en samling af loftets graffiti. I en udstillingssammenhæng kan udvalgte graffiti repræsentere en tematik. På den måde er det genstandene, som repræsenterer samlingen, dikteret af de anbragtes egne ord og tegninger, som udtrykker længsler, lyster, frustrationer m.m. På museet håndteres genstandene på en ny og varsom måde, de lades med ny betydning og får ny kontekst. Besøgende ser på dem på en ny måde, når genstandene er i montre, bag reb og i rammer. Hvorfor rummet spiller en stor rolle, da designet kan kommunikere til besøgende om, hvordan de skal opleve en genstand.⁵⁰ Selvom graffiti ikke kommer til at være bag glas, skal der være en klar

⁴⁶ Simonsson (2017), 68.

⁴⁷ Smeds (2017), 17.

⁴⁸ Simonsson (2017), 67-68.

⁴⁹ Ibid, 69.

⁵⁰ Ibid, 74.

distance mellem gæsterne og graffitien, hvorfor det er vigtigt, at det bliver gjort på en måde, så vi ikke ændrer for meget i sammenhængen mellem rummet og genstandene.

Smeds mener, at museerne stadigvæk er i sine vordende stadier, i arbejdet med at lade genstandene tale for sig selv. Hun mener, at det klassiske museums paradigme, hvor genstandene udgør et slags passivt vidnesbyrd til fortiden, ikke giver genstandene den opmærksomhed, de fortjener. I stedet for at lade genstandene fortælle deres egen historie pakker vi dem ind bag montre og laver udstillingstekster tilpasset formidlingens budskab. På den måde glemmes det faktum, at det i sidste ende er genstandenes "magi", som udgør den vigtigste motivationsfaktor for museumsgæster.⁵¹ Den forståelse af udstillingsrummet er jeg opmærksom på, hvorfor jeg fokuserer på, hvad graffitien fortæller os. Det vil være de anbragtes graffiti, som skal styre formidlingen på loftet.

Ifølge Simonsson ændrer genstande betydning, når de ændrer rumlig kontekst, da genstande undergår visse ændringer, når de flyttes fra deres oprindelige miljø til et udstillingsrum.⁵² I forbindelse med udstillingen på Livø-loftet vil et udvalg blive formidlet på stedet. Det vil sige, at en del af graffitien vil blive formidlet væk fra deres oprindelige miljø i et andet udstillingsrum. Derfor vil det være vigtigt at have den ændring, det vil have på graffitien in mente. Jeg vil udbygge dette i min analyse senere.

Rumlig design har potentiale til at fremkalde oplevelser uden genstande, tekster og billeder, men selvom rummene taler for sig selv, er konteksten afgørende for, at oplevelsen har en retning. Hvad arkitektur udtrykker gennem funktion, form og materiale er én ting, hvad den formidler på et symbolsk plan er en anden, for det kræver guidning at forbinde følelser til rummet og historien. Det er afgørende i arbejdet med en stedsspecifik formidling på loftet at være opmærksom på, at rummet får lov til at tale for sig selv, så besøgende har mulighed for at reflektere over de anbragtes historie og følelsemæssigt at forholde sig til dem.

Sammenhængen mellem den historie, som skal formidles og udformningen af rummet, afhænger af, hvilken effekt udstillingen skal have på besøgende. Hvor effekten opnås ved brug af rumlige elementer såsom farve, lys, materialer, teksturer og layout.⁵³ Men Smeds fremhæver, at hvis genstandene glemmes, bliver de stille. Det er her, at

⁵¹ Smeds (2017) 21, 23, 27.

⁵² Simonsson (2017), 74.

⁵³ Ibid, 78.

museerne så anstrenger sig til det yderste for at få dem til at tale igen, ved at øge antallet af formidlingsværktøjer i form af tekst eller lyd, ofte med teknologiske hjælpemidler. Smeds mener derfor, at større tilgængelighed til selve genstandene ikke sker ved at indføre mere teknologi, men at det snarere fremmedgør os fra genstandene.⁵⁴ Dog skriver Simonsson, at der ikke er noget rigtigt eller forkert, når det kommer til rumdesign på museer. Der er forskellige strategier til at skabe rumlige effekter og formidle mening.⁵⁵ Det er relevante overvejelser at have med i udformningen af udstillingen på Livø-loftet. Formålet er, at besøgende skal komme tættere på de anbragtes historie, fortalt med deres egne ord og tegninger. Derfor kommer genstandene til at spille en afgørende rolle i formidlingen af de anbragte. Selvom genstandene kommer til at være styrende i formidlingen, er der brug af formidlingsværktøjer som tekst og teknologiske hjælpemidler. Hjælpemidlerne skal skabe interaktion mellem den besøgende og graffitien. Her er Hvenegaard Rasmussens afsenderbaseret og brugerinddragende formidlingsstrategier en anvendelig tilgang.

⁵⁴ Smeds (2017), 26.

⁵⁵ Simonsson (2017), 78.

4. Kildepræsentation og Metode

I dette kapitel vil jeg præsentere undersøgelsens kildemateriale og den metode jeg indtager i undersøgelsen. Først vil jeg præsentere den historiske graffiti fra Livø-loftet. Derefter beskriver jeg registreringen af Livø-loftet gennem fotodokumentation og sektionsinddeling af loftet. Dernæst vil jeg præsentere det digitale datasæt, der er sat op til arbejdet med registrering af graffiti til min videre undersøgelse, samt til videre brug. Jeg vil præsentere en model til visuelt udtryk, jeg har ladet mig inspirere af til undersøgelsen af graffiti. Til sidst i kapitlet vil jeg redegøre for, hvordan jeg går fra registrering af graffiti til formidling.

4.1. Den historiske graffiti på Livø-loftet

Jeg har til specialet valgt at registrere og undersøge den historiske graffiti på Livø-loftet. Med det formål at registrere alt graffiti, som befinder sig på loftet. Graffiti er primært skrevet med skriveredskaber som blyant, blå farveblyant og kridt, der med tiden vil forsvinde. Det gælder særligt dem, der er lavet med kridt, som er vanskelige at tyde, fordi flere af dem nærmest er usynlige i dag, hvorfor det har været vigtigt at fotodokumentere hele loftet, så graffiti bliver gemt til eftertiden. Samtidig er mit formål at bruge registreringen til at undersøge, hvordan graffiti kan formidles i en udstilling, som øens gæster kan opleve. Graffiti på loftet er primært tegnet og skrevet af de mænd, som var anbragt på Livø Anstalten i perioden 1911-1961.⁵⁶ Der er i alt 11 graffiti med dato, som er skrevet efter Livø Anstaltens tid.⁵⁷ Disse indgår også i datasættet, hvor den nyeste er fra 2017.⁵⁸ Alt graffiti på loftet er fotodokumenteret og registreret i datasættet. De fortæller alle loftets historie. Det betyder, at selv en lille streg er registreret.

En udfordring har været at registrere de steder, hvor graffiti er lavet oven i hinanden. Det er særligt tilfældet i forbindelse med de to trapper, som fører op til *Loft Syd* og *Loft Nord*. Flere steder vil der stå, at en graffiti kan høre sammen med en anden, men typisk, hvis jeg har været i tvivl, har jeg registreret dem individuelt. En anden udfordring er, som nævnt, de graffiti lavet med kridt, som med tiden er blevet mere eller mindre udvisket. I flere tilfælde kan vi ikke længere læse dem med det blotte øje, dog

⁵⁶ Bilag 1.

⁵⁷ Ibid, #0012, #0026, #0055, #0130, #0173, #0264, #0269, #0338, #1007, #1595, #1774.

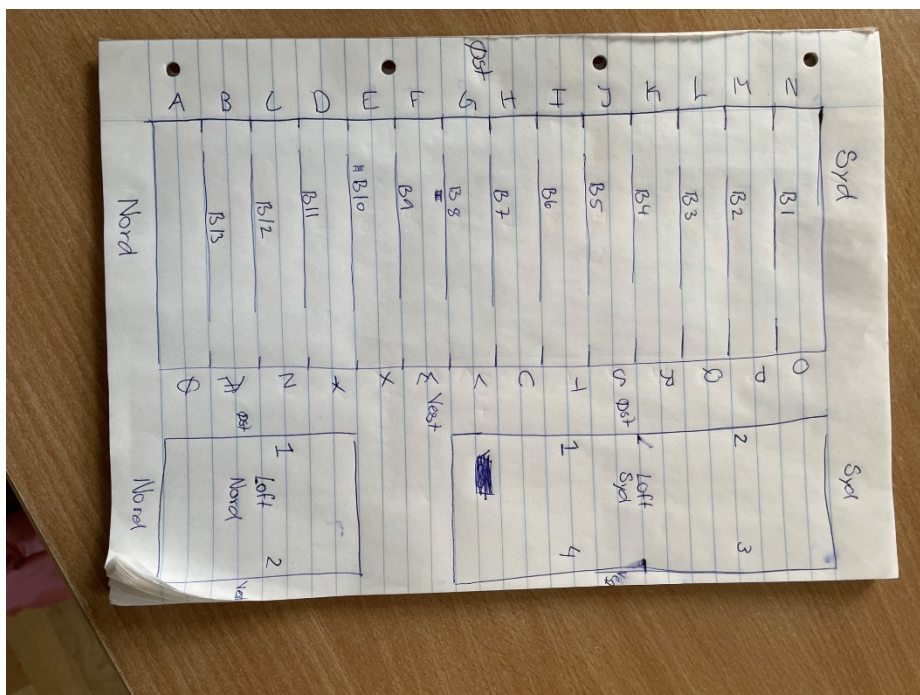
⁵⁸ Ibid, #0264.

bliver de nogenlunde synlige igen gennem kameraets linse. Mange inskriptioner kan ikke læses eller forstås grundet en meget sjusket håndskrift eller stavfejl. De steder, hvor træet har lidt skade, f.eks. vandskade eller hvor nyt træ har erstattet det gamle, er graffitien forsvundet. Det samme er tilfældet de steder, hvor der er tilføjet ledning til elektricitet, nyt træ omkring vinduerne, eller tilføjet gelænder på trapperne. Samtidig kan det ligne, at skorstenen på *Loft Syd* er en senere tilføjelse til loftet, da der er skrevet graffiti på væggen bag (*Sektion LS_B*), som ikke længere er muligt at komme til. Vi må regne med, at der har været mere graffiti på loftet, men alt, hvad der i dag kan findes, er registreret.

4.2 Registrering af Livø-loftet

Når du træder op på loftet, befinder du dig i et stort, aflangt og åbent rum med lavt til loftet. Til højre kan du se sydenden. Bevæger du dig til venstre kommer du længere ind på loftet, hvor rummet åbner sig mere op, og der er højt til loftet. Her ser du to trapper, som fører op til to separate lofter. Et mod syd og et mod nord, hvor det sydlige loft er væsentligt større end det nordlige. Loftet nedenunder fortsætter også under det nordlige loft.

Grundet Livø-loftets størrelse var det vigtigt fra begyndelsen at inddele loftet i forskellige sektioner. Derfor tog min vejleder Poul Duedahl og museumsinspektør fra Vesthimmerlands Museum Maria Clement Hagstrup med til Livø, da jeg i januar 2024 tog til øen for at påbegynde registreringen. Sammen udarbejdede vi, hvordan loftet skulle inddeles i forskellige sektioner. Inddelingen var dels for at gøre arbejdet med fotodokumentationen og registreringen i et datasæt nemmere, dels for at have en struktur, som gør det muligt hurtigt og nemt at lokalisere de enkelte inskriptioner. Som arbejdet skred frem, kom der nye sektioner til, alt efter hvor graffitien på loftet var lavet.

Billede 1 Viser sektionerne på loftet efter færdiggørelsen af fotodokumentationen (privat foto).

Under udarbejdelsen af datasættet fik loftsbjælkerne mellem sektionerne, de to trapper op til henholdsvis *Loft Syd* og *Loft Nord*, samt de to øverste lofters individuelle sektioner nye sektionsnavne, så der blev en gennemgående struktur for hele loftet i datasættet.

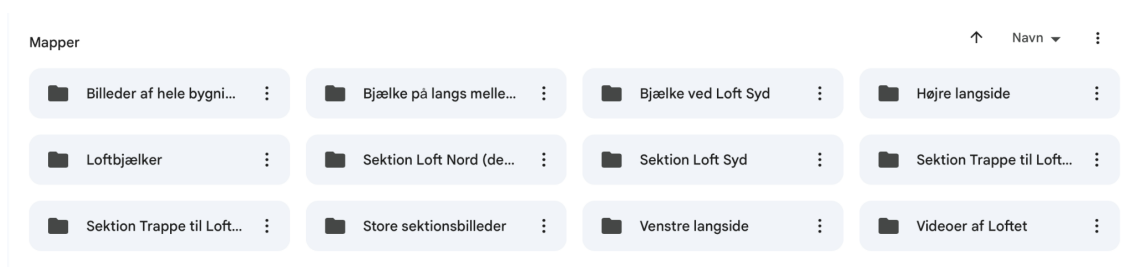

Billede 2 og 3 Viser loftet mod nord og syd (privat foto).

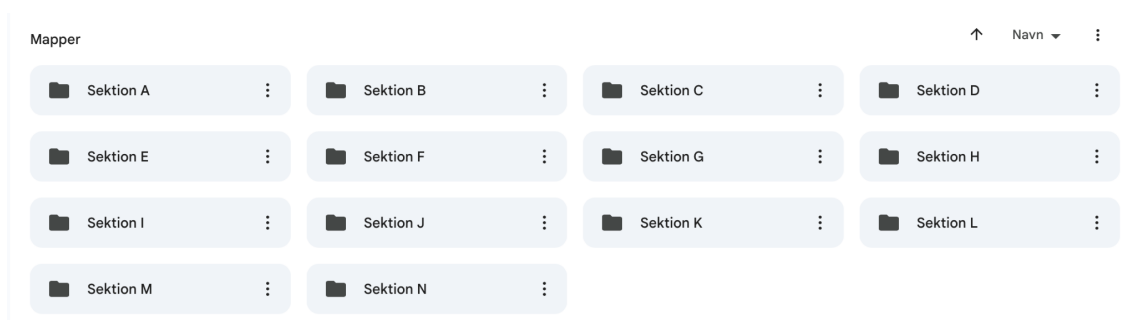
4.3. Fotodokumentation

Fra begyndelsen var jeg bevidst om, hvor vigtig en struktureret tilgang til fotodokumentation er for det videre arbejde med registreringen. Jeg anvendte den struktur med inddeelingen af loftet i sektioner, som jeg havde udarbejdet med Poul og Maria.

Jeg begyndte i enden mod nord på østsiden og bevægede mig ned langs hele østsiden - eller “Højre langside”, som jeg kaldte den under dokumentationen. Hver gang en sektion var fotograferet, markerede jeg begyndelsen på en ny sektion med et hjerte på det første foto. Efter, at hele østsiden var fotograferet, indsatte jeg fotos fra hver sektion i hver sin mappe i mit mappesystem:

Billede 4: Mappesystemet til fotodokumentation (privat foto).

Billede 5: Mappesystemet inde i mappen “Højre langside” (privat foto).

Når jeg blev færdig med at fotografere en hovedgruppe, som f.eks. “Højre langside”, indsatte jeg fotografierne i de forskellige sektioner. Formålet var at gøre registreringen i datasættet nemmere, og samtidig gør det, at vi nemt kan finde frem til den enkelte graffiti på Livø-loftet. Det er vigtigt i forbindelse med den kommende udstilling, at vi ved, hvor de enkelte graffitier befinder sig. Derudover er det væsentligt i min undersøgelse af de forskellige graffitier, som skal bruges til udstillingen, at de ikke befinder sig i den samme sektion, men viser forskellige dele af loftet.

Da jeg foretog fotodokumentationen af alle inskriptionerne og tegningerne på loftet, var det endnu ikke tømt for genstande. Det vil være vigtigt senere at undersøge de

steder, hvor f.eks. stakke af døre har stået, for at være sikker på, at de ikke har gemt graffiti, som ikke er kommet med i registreringen.

4.4. Livø-loftet i sektioner

Loftet er inddelt i syv hovedgrupper: Østsiden fra nord til syd (“Højre langside”), vestsiden fra syd til nord (“Venstre langside”), loftsbjælkerne mellem sektionerne, trappen til loft syd, loft syd, trappen til loft nord og loft nord. De to hovedgrupper i øst- og vestsiden står i datasættet, som en stor hovedgruppe, da de er i forlængelse af hinanden.

Sektionerne er inddelt, så de går fra A til Ø, hvor grænsen mellem sektionerne er loftsbjælkerne. På hver langside er der 14 sektioner, i alt 28. *Sektion A* er enden i nord og mod øst. Hvorefter den følger hele østsiden, som slutter i enden mod syd med *Sektion N*. *Sektion O* er enden i syd og mod vest. Hvorefter den følger hele vestsiden, som slutter i enden mod nord med *Sektion Ø*. På den måde er *Sektion A* og *Sektion Ø* overfor hinanden på samme måde, som *Sektion N* og *Sektion O* er overfor hinanden. Billede 5 er et eksempel på en sektion.

Billede 5: Sektion C (privat foto).

De forskellige sektioner varierer i størrelse grundet loftsbjælkernes placering, hvorfor de fire største er *Sektion E*, *Sektion F*, *Sektion W* og *Sektion X*, da det er de fire, som er i det åbne område mellem *Loft Nord* og *Loft Syd*. I den videre gennemgang bruger jeg betegnelsen “Bogstavssektion” som en samlet betegnelse for øst- og vestsiden på det nederste loft.

Loftsbjælkerne er den del af bjælkerne, som går på tværs og skiller sektionerne. De er en hovedgruppe i sig selv, fordi der flere steder er lavet graffiti midt på dem. I stedet for at vurdere, hvilken bogstavssektion de hører til, har jeg besluttet at inddele dem i deres egne sektioner med den overordnede betegnelse “Loftsbjælkesektion”. Alle loftsbjælkesektionerne starter med *B* (for bjælke), efterfulgt af bogstavssektionerne fra de fire sektioner, som loftsbjælken er mellem f.eks. *Sektion B_NOMP*. I datasættet er rækkefølgen dels fra syd mod nord og dels fra øst mod vest, hvorfor de første to bogstaver i eksemplet er *NO*, da *Sektion N* og *Sektion O* er overfor hinanden, med *Sektion N* i østsiden og *Sektion O* i vestsiden. Derefter kommer bogstaverne *MP*, da *Sektion M* og *Sektion P* står overfor hinanden, og igen er *Sektion M* i østsiden og *Sektion P* er i vestsiden. Altså hedder den næste loftsbjælkesektion *B_MPLQ*, da bjælken er mellem de fire sektioner. Derfor fremgår flere af bogstavssektionerne to gange, hvor de første gang står bagerst og anden gang forrest i loftsbjælkesektionsnavnet. Det er ikke alle loftsbjælker, som har graffiti, hvorfor jeg ikke har inddraget dem i datasættet, dog er det tydeligt at se, hvor de befinder sig på loftet grundet loftsbjælkesektionsnavnene. Samtidig er der ikke en loftsbjælke på tværs i det åbne rum mellem *Loft Syd* og *Loft Nord*, hvorfor der ikke er en loftsbjælkesektion med navnet *B_FWEX*.

Trappen, som fører til *Loft Syd*, er en sektion i sig selv. Sektionen hedder *TRAPPE_LS*. På samme måde er trappen, som fører til *Loft Nord*, en sektion i sig selv. Sektionsnavnet til den er *TRAPPE_LN*. I datasættet kommer *TRAPPE_LS* efter loftsbjælkesektionerne, efterfulgt af sektionerne under *Loft Syd*, derefter kommer *TRAPPE_LN*, hvor sektionerne under *Loft Nord* afslutter datasættet.

De to øverste lofter hedder, som nævnt, *Loft Syd* og *Loft Nord*, og er hver deres egen hovedgruppe og inddelt i deres egne sektioner. *Loft Syd* er inddelt i fire sektioner, som alle begynder med *LS* i deres sektionsnavn. Derfor hedder de henholdsvis: *LS_A*, *LS_B*, *LS_C* og *LS_D*. Rækkefølgen er lavet efter samme præmis, som det nederste loft, hvor første sektion (*LS_A*) er mod nord på østsiden, efterfulgt af den mod syd på

østsiden, herefter er næste sektion mod syd i vestsiden og den sidste er mod nord i vestsiden (*LS_D*). Grænsen mellem sektionerne på samme side er skorstenen, som skærer cirka på midten. *Loft Nord* er inddelt i to sektioner, som begge begynder med *LN* i deres sektionsnavn. De hedder: *LN_A* og *LN_B*. Rækkefølgen her er anderledes grundet måden du kommer op på loftet. Derfor er *Sektion LN_A* fra syd mod nord på østsiden og *Sektion LN_B* fra nord mod syd på vestsiden.

4.5. Indtastning i datasæt af graffitien på Livø-loftet

I arbejdet med at registrere graffitien har jeg udarbejdet et datasæt, hvor jeg har indsat oplysninger om hver enkelt graffiti. Jeg har til indtastningen fået inspiration fra kapitlet “From Source to Data” af de to professorer i historie Claire Lemercier og Claire Zalc til, hvordan det gøres bedst. I overensstemmelse med deres vejledning har jeg forsøgt at indtaste oplysningerne i datasættet så kildenært som muligt.⁵⁹ Samtidig har jeg ladet mig inspirere af Den Gamle Bys registreringsark ved at indsætte links til fotografierne af graffitien inde i datasættet for hurtigt at kunne se den, hvilket har vist sig at være en stor fordel, særligt de steder, hvor graffitien er skrevet oven i hinanden.⁶⁰

Jeg har inddelt datasættet i kolonnerne *Loft ID*, *Sektion*, *Type*, *Foto*, *Tekst*, *Beskrivelse*, *Navn*, *Kommentar*, *Årstal* og *Bemærkning* ud fra de oplysninger, som graffitien giver. *Loft ID* giver hver enkelt graffiti sit eget id-nummer, som gør, at hver især er identificeret og registreret. *Sektion* viser, hvilken sektion graffitien tilhører, som gør det nemt at lokalisere den enkelte graffiti på loftet. *Type* er min egen kategorisering af graffitien, altså om den er: autograf, tegning, optælling, tekst, opstart, overstregning, symbol, tal, årstal, dato, initialer eller navn. *Foto* er et link til det enkelte foto med graffitien, så det er hurtigt at se graffitien direkte fra datasættet. *Tekst* er primært brugt til graffiti, som er skrevet, optælling eller tal. Jeg har transskriberet graffitien, så stavefejl med mere er med. *Beskrivelse* er min egen beskrivelse af tegningerne, hvor jeg har prøvet at beskrive dem i detaljer og så neutralt som muligt. Det er især her, at fotodokumentationen i datasættet er værdifuld. *Navn* er, hvis graffitien indeholder et navn. Det er både i forhold til hurtigt at identificere de forskellige Livø-mænd ud fra deres graffiti, men

⁵⁹ Claire Lemercier og Claire Zalc, *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction* (Charlottesville: University of Virginia Press, 2019), 51-53.

⁶⁰ Bilag 1.

også for at undersøge gengangere af de anbragte, som har været aktive graffiti-forfattere rundt på loftet. *Kommentar* er i forhold til, hvis graffitien f.eks. er ridset ind i træet, skrevet oven i en anden graffiti, hænger sammen med en anden graffiti, er udvisket eller noget andet, altså om der er noget, som er værd at kommentere i forbindelse med selve graffitien. *Årstal* er for hurtigt at få et overblik over, hvornår de forskellige graffiti er fremstillet, bl.a. for at undersøge om det er muligt at konkludere, at de anbragte har været aktive graffiti-forfattere i hele Livø Anstaltens periode. Samtidig gør kolonnen det nemt at frasortere de graffiti, som med sikkerhed er fremstillet efter perioden. *Bemærkning* fungerer som en form for notesystem til mig selv. Her kan der stå, hvis graffitien ikke er fra anstaltens tid, om den er et tegn på social aktivitet, interaktion mellem de anbragte, eller hvis den har vækket en særlig interesse og skal undersøges nærmere for at nævne nogle eksempler.⁶¹ Undervejs som registreringen i datasættet skred frem udviklede kolonnerne *Kommentar* og *Bemærkning* sig til de funktioner, som jeg nu har gennemgået. Derfor ser begyndelsen af datasættet anderledes ud, men detaljerne er konsekvente de ændre blot placering, men det vidner om, at arbejdet med registreringen har udviklet sig undervejs.

4.6. Visuelle udtryk - historisk graffiti

Ifølge ph.d.-studerende i historie ved *University of Manchester*, Katherine Reed anvender nyere undersøgelser af graffiti ofte indholdsanalyse som metode. Reed bruger selv metoden i sit arbejde med graffiti på Ellis Island i New York.⁶² Jeg vil i min undersøgelse af den historiske graffiti på Livø-loftet hente inspiration fra denne metode og inddele graffitien i temaer.

Ph.d. i spanske studier og lektor i spansk og latinamerikansk historie ved Syddansk Universitet Anne Magnussen m.fl. introducerer i indledningen til bogen *Visuel historie. Tilgange og eksempler* (2018) en model, som er inspireret af filosofen Gillian Roses arbejde. Bl.a. laver hun en opdeling af de tre modaliteter; teknologisk, kompositorisk og social. I forbindelse med undersøgelsen af loftet er det særligt de teknologiske og kompositoriske spørgsmål, som jeg har ladet mig inspirere af. Hvor det teknologiske

⁶¹ Bilag 1.

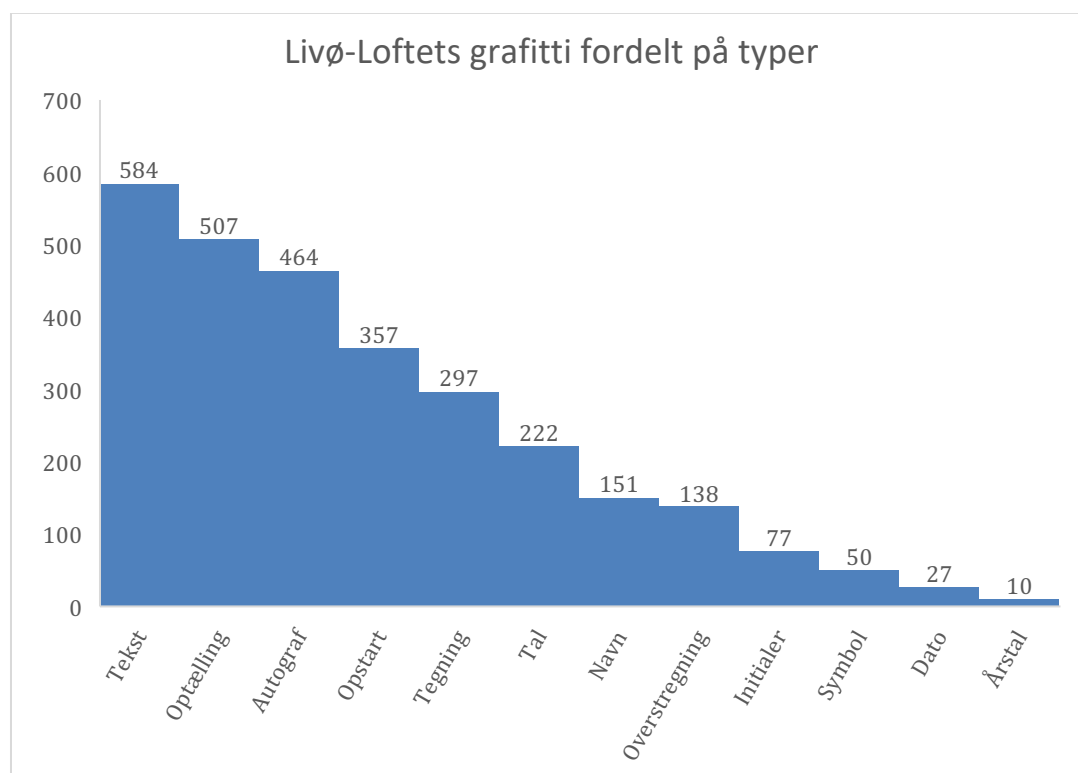
⁶² Katherine Reed, “‘The Prison, By God, Where I Have Found Myself’: Graffiti at Ellis Island Immigration Station, New York, c. 1900–1923”, *Journal of American Ethnic History* 38 (1. april 2019): 8, <https://doi.org/10.5406/jamerethnhist.38.3.0005>.

er i forhold til, hvordan de anbragte har fremstillet deres graffiti på loftet f.eks. anvendte skriveredskaber, og hvordan de kommer til udtryk i dag i forbindelse med graffitiens læsbarhed. Det kompositoriske spørgsmål vil jeg bruge i forhold til graffitiens placering rundt på loftet og hvad det kan fortælle om graffitien, samt hvad graffitien forestiller, hvordan den fremvises, og hvordan den repræsenterer de anbragtes tanker, lyster og drømme m.m.⁶³

Modellen følges ikke slavisk, i stedet skal den forstås som sammenhængende og delvist overlappende, hvor de forskellige spørgsmål inddrages på kryds og tværs. Jeg vil bruge elementer fra modellen, som guide til, hvilke spørgsmål jeg kan bruge i min undersøgelse. Samtidig kan den være et værktøj til at begrunde de graffiti jeg har udvalgt, som skal formidle de anbragtes historie, deres stemmer og tanker i en stedsspecifik formidling på Livø-loftet.

4.7. Fra registrering til formidling

Registreringen giver et samlet overblik over den historiske graffiti på Livø-loftet. Et overblik over graffiti-typer på loftets overflader ses i figur 2.

⁶³ Anne Magnussen, Kirsten Sinclair, og Casper Sylvest, "Indledning", i *Visuel historie. Tilgange og eksempler* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018), 15.

Figur 2. Graffiti fordelt i typer på Livø-loftet. Diagrammet er baseret på egen kategorisering af den historiske graffiti på Livø-loftet.

Jeg har inddelt graffiti i forskellige kategorier eller *Typer*. Jeg begyndte med de fire: *Tekst*, *Autograf*, *Optælling* og *Tegning*, fordi det er dem, som ved første øjekast dominerer, og vi først lægger mærke til, når vi træder op på loftet. Som arbejdet skred frem, vurderede jeg, at der skulle flere type-kategorier til for at tilpasse registreringen efter graffiti. Det er endt på i alt 12 kategorier: *Tekst*, *Autograf*, *Tegning*, *Optælling*, *Overstregning*, *Opstart*, *Symbol*, *Navn*, *Tal*, *Initialer*, *Dato* og *Årstal*. De forskellige kategoriseringer er vejledende og i princippet kan nogle af dem indgå i flere typer. Deres primære funktion er at gøre den videre undersøgelse nemmere. Figur 2. viser, at den største graffiti-type er *Tekst* med 584 forskellige tekststykker fordelt på loftet. Efterfulgt af 507 forskellige *Optællinger*. *Autografer* har 464 registreringer. Kategorien består af de anbragtes for- og efternavn med forskellige tilføjelser, f.eks. hvornår de kom til ø-anstalten, deres fødselsdag og deres hjemby. *Tegninger* er den femte største kategori med 297 registreringer. De fire typer udgør ca. 65 % af alle registreringer på loftet. De andre kategorier er lavet for ikke at presse graffiti ned i en kategori de minder om og så alligevel ikke f.eks. *Opstart*, som er den fjerde største kategori med 357 registreringer.

Jeg vil bruge type-kategoriseringen til at undersøge og tematisere graffiti på Livø-loftet. Derfor har jeg tilføjet kolonnerne: *Tematik*, *Alder*, *Fødeby/hjemegn* og *Genganger* til mit datasæt. Jeg vil undersøge, hvordan forskellige typer af graffiti kan tematiseres, og hvordan graffiti kan formidles i en stedsspecifik udstilling, hvor genstandene og rummet er ét. Jeg inddrager inspiration fra andre museer og deres formidling af historisk graffiti, som eventuelt kan anvendes til udstillingen på loftet.

5. Delanalyse 1: Historisk kontekst

I dette kapitel placerer jeg graffitien i en historisk kontekst, og præsenterer forskning af “historisk graffiti”.

5.1. Historisk kontekst: Historisk graffiti

Livø-loftets tegninger, signaturer, optællinger m.m., kan samles under betegnelsen ”historisk graffiti”. Vi får et indblik i Livø Anstaltens historie, som forskningen tidligere kun har beskæftiget sig med i et begrænset omfang. De anbragtes egne stemmer. Det er gennem undersøgelse af graffitien som f.eks. en bestemt tegning, en specifik autograf, den optælling eller andet, som de anbragte har valgt at skrive eller ridse ind i træet på loftets vægge og bjælker for at markere ”jeg var her”, at vi kan se, hvad de mennesker, som har haft deres gang på loftet, har ønsket at efterlade, så andre har kunne og fortsat kan se, at de var anbragt på Livø Anstalten.

Det følgende er inddelt i seks afsnit, hvor jeg først vil redegøre for graffitiens historie, og derefter definere historisk graffiti. Herefter vil jeg kort gå ind i graffiti som et forskningsfelt og gå mere i dybden med to centrale tendenser i graffiti: “Jeg var her” og “Stedsspecifik”. Til slut vil jeg tage fat på nogle af de udfordringer, der er forbundet med arbejdet at undersøge graffiti. Med udgangspunkt i lektor i tidlig moderne historie ved *Università degli Studi de Urbino Carlo Bo* Raffaella Sartis undersøgelser af graffiti i *Palazzo Ducale* og min egen fra Livø-loftet.

5.2. Graffitiens historie

Betegnelsen graffiti dækker over en bred vifte af inskriptioner fra hulemalerier fra perioden senpalæolitikum og frem til i dag med moderne graffiti som street art og tags.⁶⁴ Graffiti er lavet af mennesker med forskellige intentioner på forskellige typer af steder.⁶⁵ Første gang graffiti blev undersøgt som et forskningsobjekt var ved Pompeji i slutningen af det nittende århundrede. De forskellige inskriptioner blev af forskere først

⁶⁴ Juliet Fleming, “Graffiti Futures”, *Journal of Early Modern Studies* 9 (7. marts 2020): 30, <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11188>.

⁶⁵ Polly Lohmann, “Historical Graffiti: The State of the Art”, *Journal of Early Modern Studies* 9 (7. marts 2020): 46, <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11189>.

opfattet som ulovlige skriblerier efterladt af unge, fattige og uuddannede. Det var her, at udtrykket graffiti første gang blev brugt.⁶⁶

Hvor forskellige typer og teknikker af personlige identifikatorer, om det er navne, håndaftryk, portrætsskitser m.m., der er tale om, er de fremstillet gennem hele menneskehedens historie. De tidligste eksempler på, hvad vi anser for at være graffiti, kan spores tilbage til det faraoniske Egypten (Det Gamle Kongerige). Antikke og middelalderlige litterære kilder beskriver samtidens praksis med at ridse eller skrive på væggene. Fænomenet var udbredt, og viser hvordan forfatterne til graffiti tydeligt tænkte over deres kreationer. Det tyvende århundrede markerede begyndelsen på graffiti, som del af en ungdoms subkultur og polariseringen af meninger om graffiti, hvilket kan have bidraget til at formindske en offentlig bevidsthed om graffiti's historicitet.⁶⁷

Et af de hyppigste motiver blandt oldtidens og middelalder graffiti er skibe. Et eksempel fra Danmark er Sæby Kirke, hvor elever fra latinskolen, udover navne, har ridset 52 skibe ind på munkestolene.⁶⁸ Et sted, hvor skibe også er udbredt som motiv, er på modtagelsesstationen for immigranter Ellis Island i USA. Her vidner de forskellige inskriptioner under forskellige tegninger om, hvordan skibenes symbolik kan bruges forskelligt. Det kan være drømmen om flugt fra indespærring på Ellis Island, eller være en markør for loyalitet for hjemlandet og/eller frygten for at vende tilbage eller symbolisere en forgæves rejse og/eller returrejsen tilbage til hjemlandet.⁶⁹ Skibs motivet findes på Livø-loftet. Faktisk er der hele 17 skibe tegnet på loftet. De kan ligesom skibene fra Ellis Island symbolisere drømmen om flugt eller blot være et motiv, som de anbragte er bekendt med i forbindelse med deres egen tur til Livø eller udsigten fra øen til de forskellige skibe, som sejlede rundt i Limfjorden.⁷⁰ Skibs graffiti menes at være en offergave for at sikre en sikker rejse. På den anden side kan skibene være simple gentagelser af hverdagsscener, ligesom gladiatorerne indgraveret i pompejanske vægge måske blot var udtryk for fankultur.⁷¹ Derfor er det vigtigt, at vi, som undersøger graffiti, husker at

⁶⁶ Ibid, 40.

⁶⁷ Ibid, 37- 51.

⁶⁸ "Sæby Kirke, Aalborg Stift | Sæby Kirke - Vendsyssels smukkeste købstadskirke", set 9. april 2024, <https://www.saebykirke.dk/saby-kirke-aalborg-stift>.

⁶⁹ Reed (2019), 12-14.

⁷⁰ Bilag 1.

⁷¹ Lohmann (2020), 50-51.

graffiti er en repræsentation af dem, som har lavet den og ikke nødvendigvis bærer en større skjult symbolik bag sig.

En forskel på historisk og nutidig graffiti er forfatterens intentioner og deres opfattelse af offentligheden. Historisk graffiti er regulære former for skrivning og tegning udført typisk på vægge. Ifølge dr. ved institut for klassisk arkæologi på *Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg* Polly Lohmann er der ingen tekstkilder, som generelt erklærede, at skrift på væggene ulovligt med bestemte undtagelser, hvor der har været eksplicitte forbud, f.eks. romerske grave eller middelalderkirker.⁷² Med den mængde af graffiti, som findes på Livø-loftet, har inspektøren og plejerne sandsynligvis kendt til de anbragtes aktivitet på loftet, men har accepteret dem, fordi det har givet ro.

5.3. Historisk graffiti: En definition

Graffiti stammer fra det italienske ord “graffito”, som betyder indridset billede eller tekst. Altså en indskrift eller tegning lavet på vægge, klipper eller lignende.⁷³

I 2001 definerede to værker uafhængigt af hinanden graffiti som grafiske tegn, dvs. bogstaver, tal og billeder, der er lavet på en overflade, som ikke er fremstillet med hensigt at bruge det til det formål. Det er en definition, som, ifølge Lohmann, fortsat er relevant i dag for vores forståelse af graffiti.⁷⁴ Professor i engelsk ved *New York University* Juliet Fleming definerer graffiti som uautoriseret skrift, der vises på offentlige steder. Men først, når vi undersøger hver kulturs lovgivning og forståelse af offentlige og private områder, kan vi definere graffiti som uautoriseret skrivning. Graffiti er ikke begrænset til bygninger eller bymiljøer, men findes på tog, fortove, træer, klipper, vejskilte, stolper, hegn, bøger m.m. hvorfor skrivning på enhver overflade overalt kan identificeres som graffiti. Grunden til den brede definition er, at graffiti er en bred genre, som dækker over kriminel, kunstnerisk, politisk, ekspressiv eller simpel menneskelig praksis. På den måde er der ingen definition, der er dækkende for alle tilfælde, da hver definition kan virke mangelfuld og generaliserende, fordi graffiti er en flydende genre, som breder sig bredt og konstant er i bevægelse.⁷⁵

⁷² Lohmann (2020), 39.

⁷³ “graffiti — Den Danske Ordbog”, set 23. april 2024, <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=graffiti>.

⁷⁴ Lohmann (2020), 39.

⁷⁵ Fleming (2020), 31.

Graffiti repræsenterer individet frem for samfundet, da det indeholder personlige identifikatorer, personlige budskaber og udsagn, selvportrætter m.m. Graffiti er et udtryk for følelser frem for fakta og har, ifølge Lohmann, en specifik værdi som historisk kilde.⁷⁶ Graffiti kan samtidigt være udtryk for en gruppefølelse, som cirkulerer gennem, blander og bryder individuelle identiteter. Det kan virke til, at graffiti tiltrækker graffiti, og har en tendens til at dukke op i klynger.⁷⁷ På den måde bliver det en del af graffitiens komposition, at den fremstilles i klynger, hvor graffiti kan være skrevet oven i hinanden, hvilket vi ofte ser på Livø-loftet. Graffiti er en repræsentation af den/dem, som har fremstillet den. På den måde kan det siges, at graffiti garanterer personen bag en permanent fysisk tilstedeværelse på det bestemte sted.⁷⁸ I forskellige historiske sammenhænge er graffiti fortolket som et udtryk for modstand mod autoriteten; en form for rumlig ulydighed.⁷⁹

Det er ikke alle uformelle eller uautoriserede inskriptioner, som kaldes graffiti. Det er f.eks. tilfældet med inskriptionerne i Gestapo-fængslet i Köln, hvor begrebet graffiti bevidst ikke er anvendt. Grunden er, at det forekom upassende i lyset af de grusomme levevilkår, tortur og mord på fanger, at bruge et udtryk, der overvejende forbindes med sjove kruseduller eller gådefulde skriblerier.⁸⁰ Det har jeg taget til efterretning i forbindelse med Livø-loftet. Ø-anstalten var et sted, samfundet sendte mænd, som blev vurderet kriminelle, asociale og såkaldt moralsk åndssvage. For at beskytte normalsamfundet, og omvendt, blev de anbragt på ubestemt tid og isoleret på en ø i Limfjorden imod deres vilje.⁸¹ Livet på ø-anstalten har medført såvel gode som dårlige oplevelser. På loftet kan der findes alvorsfulde, eftertænksomme og sørgmodige indskrivninger, men der eksisterer også variation af sjove kruseduller og gådefulde skriblerier, som kan knyttes til den almene opfattelse af graffiti.

Historisk graffiti er altså uautoriserede og uformelle grafiske tegn, som bogstaver, tal og billeder, der er lavet på en overflade, som ikke er fremstillet med hensigt på at bruge det til det formål. Den er en repræsentation af den/dem, som har lavet den til fremtiden. Historisk graffiti er et udtryk for følelser frem for fakta.

⁷⁶ Lohmann (2020), 51.

⁷⁷ Fleming (2020), 32-33.

⁷⁸ Lohmann (2020), 50-51.

⁷⁹ Reed (2019), 17.

⁸⁰ Lohmann (2020), 46.

⁸¹ Duedahl og Hagstrup (2023), 17.

5.4. Graffiti: Et forskningsfelt

I Danmark har graffiti været et område inden for folkemindevidenskaben. Det nyeste jeg har kunne finde om undersøgelsen af historisk graffiti er Anders Enevigs bog *Lokumsdigte og retiradevers* (1993), altså over 30 år gammel.⁸² Derfor valgte jeg at undersøge den internationale forskning vedrørende historisk graffiti.

Historisk graffiti er ikke altid blevet værdsat som et forskningsfelt i sig selv. Det er først inden for de seneste ti/femten år, at graffiti for alvor er etableret som eget område inden for epigrafik, der vedrører gamle indskrifter og deres tolkning. Men antallet af forskere, som specialiserer sig i graffiti, er begrænset.⁸³ Forskningen viser, at historisk graffiti ikke skelner mellem samfundsklasser. Det spænder bredt fra kruseduller til komplekse indskrivninger. Tidligere har forskningen haft en formodning om, at den historiske graffiti kun blev skrevet af dem med mangelfulde skrivefærdigheder, dvs. dem fra de lavere samfundsklasser, hvilket i dag er modbevist.⁸⁴

Graffiti som historisk kilde kan undersøges på flere måder fra forskellige vinkler. Graffitiens sprog og stil kan afsløre forskellige niveauer af læsefærdigheder, lokale dialekter, forholdet mellem mundtligt og skriftligt sprog m.m. F.eks. rummer en del graffiti på Livø stavefejl, som viser, at flere af de anbragte sandsynligvis har været ordblinde og/eller ikke har lært at stave. Form og tekst, layout eller motiver og symboler kan give indsigt i modtagelsen af andre medier. Ifølge Lohmann, er vi, ved at kontekstualisere graffiti, i stand til at analysere deres tilgængelighed og synlighed, måden de integrerer med deres omgivende rum og med væggen som overflade.⁸⁵

Forskning, som indtil nu er udført på *Palazzo Ducale* i Urbino, Italien, har omfattet fotografering af i alt ca. 5.000 forskellige inskriptioner på paladsets vægge og fortolkning af flere hundrede skrifter og tegninger. Det omfattende arbejde viser potentialet i graffiti som kilde, men også at det kræver en systematisk undersøgelse. Samtidig er det grunden til at betragte graffiti som en del af den kulturarv, der skal bevares, studeres, fortolkes og udstilles. En tilgang, som ifølge Sarti, er tiltrængt.⁸⁶

⁸² Anders Enevig, *Lokumsdigte og retiradevers* (Lyngby: Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1993), 7.

⁸³ Lohmann (2020), 38-39.

⁸⁴ Ibid, 51.

⁸⁵ Lohmann (2020), 45.

⁸⁶ Raffaella Sarti, “‘Felice Dolce Aventureoso Loco’: Courtly Life, the Courtier’s Model and the Myth of Urbino in the Graffiti of the Palazzo Ducale”, *Journal of Early Modern Studies* 9 (7. marts 2020): 186, <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11195>.

På et af Danmarks første fotografier kan man se en tegnet politimand i kridt på gavlen af et lille skur på Ulfeldts Plads - i dag kendt som Gråbrødretorv - i sommeren 1840.⁸⁷ Med andre ord, kan vi på det første fotografi se graffiti. Ifølge Fleming kan vi drage en sammenligning mellem graffiti og fotografi, da begge engagerer sig i det samtidige tab og bevarelse af øjeblikket. Trods deres forskelligheder, argumenterer Fleming, at forskere burde begynde at tænke på graffiti, som et fotografi af en før fotografisk æra. Samtidig bruges fotografier til at bevare og arkivere graffiti.⁸⁸ Det er nøjagtig, hvad jeg har gjort på Livø-loftet, hvor jeg har taget utallige fotografier for at arkivere hver graffiti. Det er gjort til undersøgelsen af graffitien og for arkiveringen af alle så de er registreret inden offentligheden får adgang til loftet i den kommende udstilling.

Variationen af epigrafisk materiale, som kaldes graffiti, viser ifølge Lohmann, at ingen strenge kriterier kan anvendes på det præsenterede materiale, men at hver forsker skal placere sit materiale individuelt inden for en ramme af ekstremer som: spontane og planlagte, flygtige og permanente, juridiske og ulovligt, individuelt og formelt.⁸⁹

5.5. “Jeg var her”

Styrken ved graffiti ligger i, at det har magten til at fange øjeblikket.⁹⁰ Uafhængigt af forfattere og historiske tidsrammer består graffiti, ifølge Lohmann, hyppigt af navne, som ofte kombineres med personlige symboler og billeder. Udtrykket for individuel identitet er et af de mest betydningsfulde kendetegn ved historisk graffiti. Det er også inden for graffiti, at standardiserede former for “jeg var her” har udviklet sig.⁹¹ Det måske mest udbredte graffiti af denne type er sandsynligvis “*Kilroy was here*”, som har været anvendt siden Anden Verdenskrig.⁹² Et andet kendt eksempel, er de to vikinger Halfdan og Arnes autografer, i form af runer, som er indridset i moskeen Hagia Sofia i Istanbul, Tyrkiet. Samtidig har andre vikinger ridset billeder af vikingeskibe på søjler og vægge.⁹³

⁸⁷ Mette Kia Meyer, *Danmarks første foto*, 100 danmarkshistorier (Aarhus Universitetsforlag, 2023), 1–2.

⁸⁸ Fleming (2020), 34.

⁸⁹ Lohmann (2020), 46.

⁹⁰ Fleming (2020), 34.

⁹¹ Lohmann (2020), 50.

⁹² Thomas Sehested, “Kilroy was here | lex.dk”, Den Store Danske, 18. oktober 2022, https://denstoredanske.lex.dk/Kilroy_was_here.

⁹³ “Vikingerne ”graffiti” - spor efter vikingerne i fjerne lande”, Nationalmuseet, set 18. april 2024, <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/vikingetiden-800-1050/togter/vikinger-nes-graffiti/>.

Historisk graffiti består i høj grad af navne og markeringer af “jeg var her”- i forskellige afskygninger. Det optræder hyppigt på Livø-loftet i form af variationer af autografer. Historisk graffiti bevarer de personlige beskeder, kærlighedsbreve, individuelle oplevelser, ordspil, digte, tal, et stort udvalg af tegninger m.m. som alle beriger vores viden om tidligere kulturer.⁹⁴ Hvor de forskellige former også er repræsenteret på Livø-loftet f.eks:

Billede 6, 7 og 8: Viser #1719 Sektion Æ, #0107 Sektion C, #600 Sektion J (privat foto).

Fleming mener, at ingen skriver alene. Hvilket også kan siges om enhver graffiti, hvor der bag hver enkelt er en andens opmuntring, råd, eksempel og provokation. Uanset gruppens størrelse, graffitien er produceret og læst inden for, er den en institueret form, hvor den kan være uautoriseret, hvilket kan være derfra, de henter deres styrke.⁹⁵ Hvor heterogene deres skabere end er, tiltrækker graffiti ofte andre graffiti, hvorfor der med tiden udvikler sig graffiti-klynger. Det ses også på Livø-loftet, hvor nogle af de samme temaer, kan være repræsenteret meget i en bestemt sektion, mens det i en anden sektion kan være en anden tematik, som går igen flere gange. Nogle sektioner indeholder ikke særlig meget graffiti, mens andre nærmest er lavet i lag på lag. På den måde er graffitien opbygget i graffiti-klynger, som er dets kompositoriske udtryk. Dette kan nogle gange resultere i konkurrencer om den bedste placering på en væg eller i et rum, hvor en graffiti overlapper en anden.⁹⁶ Dette kan tydeligt ses på Livø-loftet, hvor der flere steder er skrevet oven i tidligere nedskrevet graffiti - i nogle tilfælde endda mere end én gang. Et eksempel er en større autograf af Søren Peter, hvor han skriver, at han blev født d. 18.6.1911 i Ålstrup ved Falling. Derefter skriver han: “Min ven Mille [efternavn]”⁹⁷. Søren Peters autograf er skrevet oven i 10 andre graffiti, både tal, en optælling, et navn, en tegning, en autograf og forskelligt tekst, som ikke kan tydes grundet hans autograf.⁹⁸

⁹⁴ Lohmann (2020), 38.

⁹⁵ Fleming (2020), 32-33.

⁹⁶ Lohmann (2020), 50.

⁹⁷ Bilag 1, #0325.

⁹⁸ Ibid, #0320, #0324, #0326, #0327, #0328, #0329, #0330, #0331, #0332, #0333.

Temaer i graffiti er navne, ofte med en dato, et udtryk for kærlighed, fornærmelser, digte, ordsprog, vittigheder, citater, tællinger, kronikker af små personlige begivenheder og velkendte historiske fakta, intime refleksioner, vurderinger af autoriteter, portrætter af forskellige mennesker, hoveder, hjerter, kønsdele, skibe, kruseduller osv.⁹⁹ De samme optræder på Livø-loftet, hvilket jeg vil gå nærmere i dybden med i Delanalyse 3: Graffiti på Livø Anstaltens kornloft.

5.6. Stedsspecifik graffiti

Graffiti varierer betydeligt. Den kan være af kommerciel og turistmæssig karakter, eller hellige og profane rum. Med andre ord kan graffiti metodisk opdeles efter: bygninger og byområder.¹⁰⁰ Graffiti på Livø-loftet er et rum i en enkelt bygning, men samtidig er loftet i en bredere geografisk kontekst: Livø Anstalten. Livø-loftet er ikke det eneste sted, hvor de anbragte har skrevet graffiti. Andre steder er vægge i cellerne og skodderne i en af staldene. Dermed kan graffiti fra ø-anstalten også undersøges i en samlet kontekst. Det bliver det ikke i dette speciale, hvor fokus udelukkende er på Livø-loftet. Men det er relevant at være bevidst om det enkelte rum og den større kontekst. For, som Sarti skriver, kræver det en forståelse for sammenhængen af graffiti og stedets historie, for at forstå og fortolke graffiti.¹⁰¹

Graffiti er fremstillet steder, som har tiltrukket eller tilladt bestemte grupper. I kirker eksisterer socialt heterogene pilgrimme og troende, i interneringsrummene på de tyske universiteter såsom Heidelberg, Marburg, Tübingen og Göttingen er det mandlige studerende. Derimod er fængsler en blanding af mennesker i forskellige aldre og sociale grupper, herkomst og køn, som er indsat, men har ellers ikke nogen umiddelbar forbindelse med hinanden.¹⁰² På Livø-loftet er de alle anbragt på ø-anstalten, som den samlende faktor og binder stedet og de anbragte sammen.

Graffiti er stedsspecifik. På den måde bliver graffiti del af det miljø, som den er fremstillet i. Fleming argumenterer, at graffiti er en direkte reaktion på det byggede miljø og afspejler brugen og opfattelsen af et rum.¹⁰³ På Livø-loftet er graffiti også

⁹⁹ Sarti (2020), 166-167.

¹⁰⁰ Lohmann (2020), 46.

¹⁰¹ Sarti (2020), 167.

¹⁰² Lohmann (2020), 50.

¹⁰³ Fleming (2020), 34.

knyttet til opfattelsen af loftet fra anstaltens tid, hvor loftet blev brugt som kornloft, hvilket bl.a. kan ses gennem de mange optællinger, hvor der i flere tilfælde er skrevet, hvad der har været optalt f.eks. byg, rug og havre m.m.¹⁰⁴ Samtidig er den historiske graffiti med al sandsynlighed blevet skrevet uden tilladelse fra anstaltens ansatte eller inspektører, som har udgjort myndigheden på øen.

Der kan være forskellige hensigter med graffitien. Placeringen kan være valgt alt efter formålet. Skal den være synlig for alle eller kun synlig fra bestemte vinkler eller måske endda forblive skjult? Der kan have været en ambition at nå ud til et bredt publikum, sammensvorne, en enkelt person, gud eller sig selv. De forskellige overvejelser og spørgsmål kommer inden vi overhovedet har overvejet graffitiens, utallige former og indhold, hvor motiverne bag er utallige.¹⁰⁵ De samme overvejelser opstår, når vi står og kigger på graffitien på Livø-loftet.

5.7. Udfordringer med historisk graffiti

*“If these walls could talk, man, the stories they would tell...”*¹⁰⁶ Graffiti vækker væggene til live. De kan fortælle historier og/eller i det mindste give en masse information til dem, der er tålmodige nok til at læse den.¹⁰⁷ Graffiti er også brugt som kommunikationsform ved interne beskeder eller tilføjelser til eksisterende graffiti, f.eks. på Livø-loftet er en stor profiltegning, som ligner en kvinde, senere har en anden tilføjet en pibe ved hendes mund.¹⁰⁸ Der er skrevet: “Frk Petersen Meget Skön og Meget rum” foran hende. Begge virker til at være lavet på et senere tidspunkt end tegningen, hvorfor det ikke nødvendigvis er tegningen, som skal forestille Frk. Petersen, men grundet

¹⁰⁴ Bilag 1, #0177, #0850, #1479.

¹⁰⁵ Fleming (2020), 31.

¹⁰⁶ Sarti (2020), 179.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Bilag 1, #0315, #0316.

graffitiens placering lokkes vi til at tro det.¹⁰⁹

Billede 9: Viser #0314, #0315, #0316 Sektion F (privat foto).

Sarti har med graffitien i *Palazzo Ducale*, oplevet udfordring ved, at der ofte er mange skriblerier, som overlapper hinanden. Samtidig gør forringelsen af væggene, forsvindingen af det materiale, som er brugt til at skrive og tegne med, plus renoveringsarbejde, at meget graffiti ikke længere er læsbar eller tydeligt synlig.¹¹⁰ Vi møder samme teknologiske udfordringer på Livø-loftet, hvor flere graffiti nærmest er usynlige. Der kan være skrevet andet graffiti oven i, bevidst overstregning, eller særligt hvidt kridt eller blyant er gennem tiden naturligt forfaldet og nærmest usynligt. I alt har jeg kommenteret i datasættet, hvordan 173 af den historiske graffiti på loftet i dag nærmest er usynlig, og egentlig kun kan ses gennem kameraets linse. Da de ikke længere kan ses med det blotte øje.¹¹¹ Billede 10 og 11 er eksempler på graffiti, som nærmest er usynlig i dag.

¹⁰⁹ Bilag 1, #0314.

¹¹⁰ Sarti (2020), 166.

¹¹¹ Bilag 1.

Billede 10 og 11: Viser #1328 Sektion U, hvor der står "Eva". #1549 Sektion X, hvor der står: "Karl Evald [begyndelsen på efternavn] kom til Livö d 20/9 1940" (privat foto).

Bøger og skriftlige dokumenter præsenterer en sammenhængende kontekst til ord og sætninger, mens dette sjældent er tilfældet med graffiti. Det første indtryk af historisk graffiti er ofte et uløseligt kaos, men ved et nærmere kig, kan der være grad af tematisk sammenhæng. Ofte har forfattere ikke signeret deres graffiti, hvilket særligt ses ved tegninger, hvor vi ikke har mulighed for at identificere personen bag. Det er en typisk tendens ved graffiti.¹¹²

¹¹² Sarti (2020), 167, 169.

6. Delanalyse 2: Fem museers historiske graffiti

Hensigten er, at graffitien skal indgå i formidlingen i en stedsspecifik udstilling på Livø-loftet. Derfor er det relevant at undersøge, hvordan historisk graffiti på andre museer er bearbejdet og bruges til dette. I den forbindelse har jeg udvalgt fem museer, som alle beskæftiger sig med og formidler graffiti. De fem museer er: Bunkermuseet (Vendsyssel Historiske Museum), Danmarks Forsorgsmuseum (Svendborg Museum), Fængselsmuseet (Horsens), *NS-Dokumentationszentrum der Stadt Köln* (også kaldet EL-DE-huset) og *Ellis Island* (New York, USA). Af de fem er Forsorgsmuseet det eneste museum, som ikke formidler stedsspecifik graffiti, dvs. at graffitien er fremstillet og fundet på stedet. Jeg vil i det følgende kort præsentere hvert museum. Kapitlet afsluttes med en kort opsamling, som fører frem til en analyse af graffitien på Livø-loftet.

6.1. Bunkermuseet

Bunkermuseet - 10. batteri er del af Vendsyssel Historiske Museum, og Danmarks mest komplette og udgravede forsvarsanlæg fra Anden Verdenskrig. Det dækker et område på 450 x 750 meter i et naturområde ved Hirtshals Fyr med 69 bunkere, forbundet med 3,5 kilometer løbegrave. Museet har indrettet en mandskabsbunker til en informationsudstilling, som fortæller om 10. batteri og Hirtshals under Besættelsen. Gennem omvisninger af cirka halvdagen times varighed kan besøgende opleve området og bunkerne indefra. Guiderne viser rundt i anlægget, mens de fortæller om Anden Verdenskrig og bunker anlægget.¹¹³ Maja Thorsø Rønn er guide ved Bunkermuseet i Hirtshals. I et interview fortæller hun, at man ikke nøjagtig ved, hvilken kontekst graffitien i bunkerne er fremstillet i, men at det kan være gennem konkurrencer, hvor tyske soldater skulle udsmykke dem.¹¹⁴ Rønn bruger graffitien i bunker 62, som består af tre smukke landskabsmalerier, i sin formidling for at menneskeliggøre de tyske soldater, hun fortæller, at vi kan tolke malerierne som et udtryk for hjemve. Siden der ikke er knyttet navne til malerierne, bruger hun dem til en fortælling om den gængse tysker, som savner sine kære. Derudover fortæller hun, at ved et af malerierne er en rød plet i det øverste hjørne, hvor vi på et ældre fotografi kan se, at der har været tegnet et hagekors. Selvom der er

¹¹³ "Bunkermuseet – Vendsyssel Historiske Museum", set 10. maj 2024, <https://vhm.dk/museerne/bunkermuseet/>.

¹¹⁴ Bilag 2: Referat af interview med Maja Thorsø Rønn, omviser ved Bunkermuseet i Hirtshals.

flere af bunkerne, hvor de tyske soldater har tegnet og skrevet graffiti, er bunker 62 den eneste bunker Rønn bruger i sin formidling. Derfor fokuserer hun udelukkende på de tre landskabsmalerier og ikke på noget af den graffiti, som kan findes i andre bunkere. Fra museets side er det, ifølge Rønn, ikke et krav, at deres omvisere bruger graffiti i deres formidling. Derfor kan det sagtens være, at det ikke er alle, som bruger dem i deres omvisninger.

De forskellige graffiti, tegnet og skrevet i bunkerne, fortæller historier om medgang og modgang, hjemve, håb og soldaterliv. Det er uvist, om museet har lavet en gennemgående registrering og fotodokumentation af graffiti i bunkerne.¹¹⁵

6.2. Danmarks Forsorgsmuseum

I udstillingen “ANBRAGT - for unge og voksne” fra 2024 formidler Danmarks Forsorgsmuseum anbragte børns oplevelser af deres anbringelse på tværs af generationer og tid. I udstillingen indgår historier fra tre tidsperioder: 1890-1940, 1940-1980 og 1980-2023. Den er opbygget tematisk, hvor hvert rum har sit eget tema: *Før anbringelsen*, *Den første dag*, *Hverdagen*, *Sociale relationer*, *Opdragelse og straf* og *Efter anbringelsen*.¹¹⁶ I temarummet for *Opdragelse og straf*, er en dør, men det er ikke en hvilken som helst dør. Døren har siddet i et “betækningsrum” på pigehjemmet Kvindely i Aalborg. Et betækningsrum var en isolationscelle, hvor piger, som ikke overholdt institutionens regler, blev spærret inde for at tænke sig godt om, hvorfor de var havnet der.¹¹⁷ Forskellige beskeder er ridset ind i døren i første halvdel af 1900-tallet af piger i alderen 14-18-år. Pigernes beskeder til hinanden giver et unikt indblik i, hvilke tanker pigerne gjorde sig, når de blev overladt til sig selv og ensomheden i cellen. Historiker og museumsinspektør ved Danmarks Forsorgsmuseum Jeppe Wichmann Dam Rasmussen skriver, at pigernes inskriptioner giver et uforfalsket øjebliksbillede af deres situation, hvor pigerne har skrevet initialer, årstal, små og store beskeder.¹¹⁸

¹¹⁵ Bilag 2, 1.

¹¹⁶ “ANBRAGT - for unge og voksne”, Danmarks Forsorgsmuseum, 1. maj 2024, <https://forsorgsmuseet.dk/anbragt-for-unge-og-voksne/>.

¹¹⁷ Jeppe Wichmann Dam Rasmussen, red., *Anbragt. Stemmer fra børneforsorgen fra 1900 til i dag* (Turbine, 2023), 5.

¹¹⁸ Ibid.

6.3. Fængselsmuseet

Det tidligere Horsens Statsfængsel lukkede efter mere end 150 års fængselsdrift i 2006 og åbnede i 2012 som oplevelsesvirksomheden *FÆNGSLET*. I dag lægger *FÆNGSLET* bl.a. hus til et fængselsmuseum, koncerter, events, kulturfestivaler, møder og konferencer m.m.¹¹⁹ I efteråret 2006, efter fængslets lukning, lavede Horsens Museum en fotodokumentation af Horsens Statsfængsel.¹²⁰ Historiker og projektmedarbejder på Viborg Stiftsmuseum Mikkel Kirkedahl Lysholm Nielsen og historiker og museumsinspektør på Horsens Museum Anna Wowk Vestergaard skriver, hvordan en lang række vægmalerier og dekorationer fra fængslets tid fortsat kan ses i dag.¹²¹ Der findes graffiti på mure, vægge og møbler, som på forskellige måder fortæller om fængselslivet. Det er særligt i isolationscellerne, der er lavet graffiti. Temaer som udlængsel, drømmen om frihed, tegneserier og nordisk mytologi, fylder mest blandt de indsatte udsmykninger rundt i fængslet. Samtidig forholder nogle af graffitiene sig til samfundets syn på indsatte og stiller spørgsmål til tilværelsen under og efter opholdet bag tremmerne.¹²² På Fængselsmuseets hjemmeside kan man tage på fire 360 graders virtuelle ture rundt på lukkede, hemmelige og forsvundne steder.¹²³ Den virtuelle tur vil jeg undersøge nærmere senere, men det er her, jeg har set, hvordan museet formidler fængslets graffiti i særligt tre rum. Der er tale om "Isolationscellen", "Disciplinærstraf" og "Celle 104", hvor temaet i "Celle 104" er graffiti, mens graffiti er en del af rummets formidling i de andre to. Det er primært skrivebordsskuffen i isolationscellen, de indsatte har skrevet graffiti i og på.¹²⁴

6.4. EL-DE-huset

I perioden 1935 til 1945 var EL-DE-huset hovedkvarter for Gestapo i Köln. Det var i bygningens øverste kælderetage, at ti celler blev indrettet. I dag huser EL-DE-huset Kölns *Nationalsozialistisches Dokumentationszentrum* (NS-DOK), som er det største

¹¹⁹ "Om FÆNGSLET - Det tidligere Horsens Statsfængsel", set 12. april 2024, <https://www.faengslet.dk/om-faengslet/>.

¹²⁰ Mikkel Kirkedahl Lysholm Nielsen og Anna Wowk Vestergaard, "Horsens Statsfængsel 1853-2006", i *Vejle Amts årbog*, bd. 2008 (Vejle Amts Historiske Samfund, 2008), 48.

¹²¹ Ibid, 70.

¹²² Ibid.

¹²³ "Virtuelle ture", set 12. april 2024, <https://www.faengslet.dk/faengselsmuseet/det-kan-du-opleve/virtuelle-ture/>.

¹²⁴ "Virtuel tur 1. vest", set 12. april 2024, <https://www.xhm.dk/vest/>.

regionale mindested i Tyskland for nazisternes ofre.¹²⁵ Huset er i dag et sted at mindes, lære og forske i ét. Arkivar ved *Historisches Archiv der Stadt Köln* Manfred Huiskes har i bogen *Die Wandinschriften des Kölner Gestapogefängnisses im EL-DE-Haus 1943-1945* (1983) registreret og udgivet størstedelen af de inskriptioner, som er fundet i de ti celler i EL-DE-huset. I 1983 var 1.788 inskriptioner og tegninger identificeret fordelt i de ti celler.¹²⁶ Det er samlet i et register, som indeholder alle eksisterende og synlige inskriptioner og tegninger, som opbevares sammen med fotodokumentationen i *Historischen Archiv der Stadt Köln*, og er offentligt tilgængeligt for alle interesserede. Hensigten med bogen var at dokumentere og offentliggøre hver enkelt inskription eller tegning uanset indhold.¹²⁷ Alle inskriptionerne er fremstillet i en 14-16 måneders periode omkring slutningen af 1943 eller begyndelsen af 1944 til begyndelsen af marts 1945. Der er ældre inskriptioner under det øverste lag maling, som til tider skinner igennem, eller med tiden er blevet synlige igen, grundet malingens afskalning. Huiske skriver, at inskriptionerne i cellerne giver et værdifuldt indblik i, hvad der skete i fængslet fra ofrenes perspektiv, hvoraf flere ikke har forladt huset i live. Særligt fordi de officielle dokumenter, som kan vidne om begivenhederne, stammer fra forhør, retsprotokoller eller fra sager og rapporter af Gestapo. Forfatterne til de forskellige indskrifter inkluderer modstandsfolk og franske krigsfanger, dog er størstedelen lavet af polske, ukrainske og russiske tvangsarbejdere.¹²⁸ Overordnet afspejler inskriptionerne fangernes sindstilstand, og der er skrevet hilsner til familie, kære eller venner på væggene. Flere afslører en dyb fortvivelse, håbløshed og vished om den nært forestående død. Andre viser, modsat, hvordan deres forfatter endnu ikke har opgivet håbet. Indimellem fremgår det af en senere tilføjede indskrift, at nogle af fangerne slap med livet i behold.¹²⁹

Som på Fængselsmuseet kan de nysgerrige gå ind og tage på en 360 graders virtuel tur rundt i EL-DE-huset. Rundvisningen gør det muligt for besøgende at komme ned i cellerne, hvor der er skilte med tekst samt små montre med genstande fra ofrene. På nogle af væggene i gangene er der skilte med historier om de mennesker, som har

¹²⁵ "NS-Dokumentationszentrum Köln - NSDOK", set 19. april 2024, <https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/default.aspx?s=686>.

¹²⁶ Manfred Huiskes, *Die Wandinschriften des Kölner Gestapogefängnisses im EL-DE-Haus 1943-1945* (Wien: Böhlau Verlag Köln, 1983), 70.

¹²⁷ Ibid, 77.

¹²⁸ Ibid, 70, 74.

¹²⁹ Ibid, 75.

lavet inskriptionerne. Inskriptionerne bruges til at dykke ned i de forskellige menneskers historier, hvor temaer som straffearbejde, flugtforsøg, afsavn og modstandsbevægelse bliver berørt.¹³⁰

6.5. Ellis Island

Katherine Reed, ph.d.-studerende i historie ved *University of Manchester*, har undersøgt den historiske graffiti lavet i perioden 1900-1923 med henblik på at undersøge immigrationsfængsling.¹³¹ I denne sammenhæng er det ikke Reeds undersøgelse af immigrationsfængsling, som jeg vil gennemgå, men graffitien generelt på Ellis Island.

I 1980'erne blev hovedbygningen på øen Ellis Island, tidligere modtagelsesstationen for immigranter, restaureret som museum. Under det store restaureringsarbejde begyndte malingen at skalle af og afslørede fund, som ingen var forberedt på. Nemlig en store mængde graffiti, fremstillet af immigranter i transit.¹³² Dem, som sad i limbo mellem at være ankommet til USA og lovligt komme ind i landet. Størstedelen af den graffiti, som er fundet, er placeret i de tidligere sovesale og arrester.¹³³ Opdagelsen førte til, at der blev registreret cirka 400 kvadratmeter historisk graffiti. Grundet pudsens skrøbelighed var det ikke muligt at bevare størstedelen af graffitien på dens oprindelige sted. Derfor blev 18 inskriptioner fjernet fra væggene og bevaret som fragmenter og tilføjet samlingen under *The National Museum of Immigration*, hvor de i dag er isoleret fra deres oprindelige kontekst. Samtidig var der andet graffiti, som blev fotograferet og arkiveret, men ikke bevaret. Tilbage på Ellis Island er der i dag to vægsektioner og to graffiti-beklædte søjler, som er bevaret i deres oprindelige kontekst og integreret i museets udstillinger. Graffiti er i dag en del af udstillingen på Ellis Island til skue for gæster på museets tredje etage.¹³⁴ Derudover er metaldøre og vindueskarme i marmor med graffiti bibeholdt på museet.¹³⁵ Graffiti omfatter bl.a. tegninger af mennesker, skibe,

¹³⁰ "NS-Dokumentationszentrum Köln - 360° Rundgang", set 22. april 2024, https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/medien/rundgang.aspx?rnr=0_0_2&lang=uk.

¹³¹ Katherine Reed, "'The Prison, By God, Where I Have Found Myself': Graffiti at Ellis Island Immigration Station, New York, c. 1900-1923", *Journal of American Ethnic History* 38 (1. april 2019): 8, <https://doi.org/10.5406/jamerethnhist.38.3.0005>.

¹³² Stephen A. Briganti, "Immigration Museum 30th Anniversary", *Statue of Liberty & Ellis Island* (blog), 9. september 2020, <https://www.statueofliberty.org/ellis-island/national-immigration-museum/30-years>.

¹³³ Reed (2019), 5-6.

¹³⁴ Briganti (2020).

¹³⁵ Reed (2019), 9.

håndaftryk og religiøse motiver. Derudover er der skrevet forskellige tekster, f.eks. talrige navne og beskeder på mere end et dusin sprog. I alt er halvdelen af de bevarede graffiti på Ellis Island korte signaturer, som markerer immigranternes tilstedeværelse og identitet. Det består primært af navne, ofte med yderligere oplysninger som dato, antallet af dage i tilbageholdelse og hjemby.

6.6. Historisk graffiti på museum

Jeg kan ikke undgå at bemærke, hvordan den historiske graffiti på de fem museer, er lavet af mennesker, som af den ene eller anden årsag har været "fanget". Selvfølgelig skal det understreges, at omstændighederne er meget forskellige. Alle stederne bærer graffitien præg af en grad af hjemve, længsel og afsavn. På den måde har de alle nogle lighedspunkter til graffitien på Livø-loftet. Et andet lighedspunkt mellem de fem museer og Livø-loftet er, at de mennesker, som har skrevet og tegnet på overfladerne, er mennesker, hvis historier tidligere kun er blevet fortalt gennem diverse officielle dokumenter. Med andre ord, har det tidligere været systemet, som har styret narrativet. Det er ikke alt historisk graffiti, der er lavet et sted, hvor der har været et frirum fra den situation, ligesom de steder, jeg har valgt at inddrage her. Dog er det graffiti, som vi ikke kan ignorere, når vi træder ind i det rum, hvor den er lavet, og graffitien automatisk er en del af rummets historie. Rønn fortæller, at grunden til hun inddrager landskabsmalerierne i sin formidling er at gjorde hun det ikke, ville der uden tvivl blive stillet spørgsmål til dem, fordi de er synlige og markante.¹³⁶

Den måde de fem museer har valgt at formidle deres stedsspecifikke graffiti, vil jeg bruge til inspiration til, hvordan graffitien på Livø-loftet skal formidles i en steds-specifik udstilling.

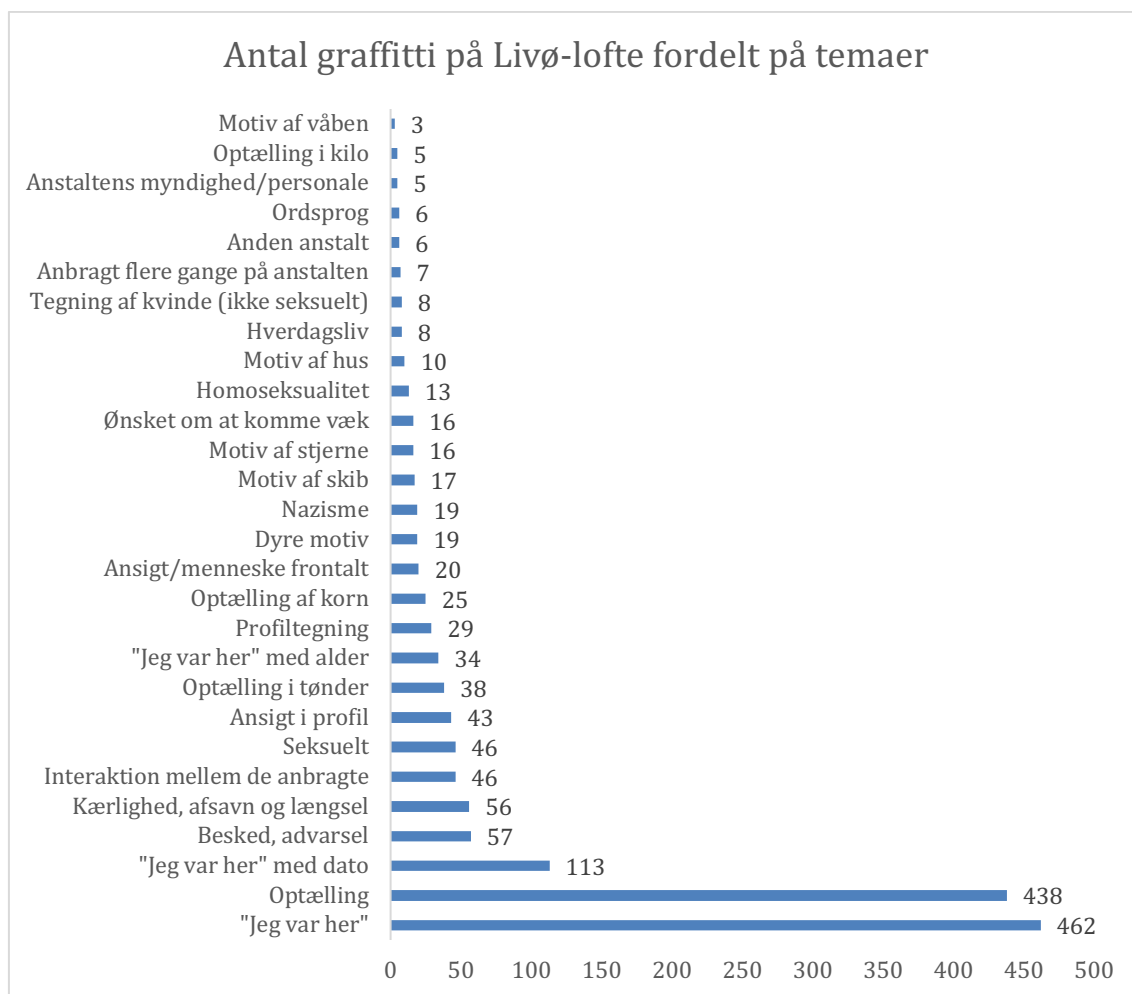
¹³⁶ Bilag 2, 2.

7. Delanalyse 3: Graffiti på Livø Anstaltens kornloft

I dette kapitel vil jeg analysere udvalgte temaer, som graffitien på Livø-loftet omhandler. Formålet er, at de skal være styrende i formidlingen om anstaltens anbragte og deres stemmer og tanker på anstaltens kornloft.

7.1. Autografer, optællinger og tegninger

I alt har jeg registreret 2884 forskellige skriblerier, optællinger, autografer, tegninger m.m. fordelt på hele loftet. Graffiti er ofte skrevet med blyant, hvidt kridt og blå farveblyant eller ridset med kniv, søm eller andet skarpt redskab. Med andre ord materiale, som de anbragte har haft ved hånden, når de skulle op på loftet med korn. For at undersøge, hvilke temaer, der skal formidles på Livø-loftet, har jeg lavet en oversigt over 28 forskellige temaer ud fra datasættet. I alt har jeg tematiseret 1.564 af 2.884 registreringer, hvorfor 1.320 ikke er tematiseret. Jeg har ikke kategoriseret inskriptioner, hvis graffiti-typen allerede beskriver graffitiens tematik, hvilket særligt er i de tilfælde, hvor den kompositorisk er en opstart eller en overstregning, som ikke kan tydes. En anden grund er, at graffitien kompositorisk ikke kan tematiseres under en given tematik. Samtidig er der flere, som rent teknologisk er ulæselige i sådan grad, at det ikke er muligt at kategorisere dem. Jeg har udarbejdet temaerne på baggrund af arbejdet med min registrering af graffiti.

Figur 3: Fremtrædende temaer på Livø-loftet. Figuren viser graffitien fordelt på 28 tematikker.

De to største temaer, som findes på loftet er: *"jeg var her"* og *optælling*. Jeg har valgt at lave under-temaer af de to. Det betyder, at der af *Figur 3: Fremtrædende tematikker på Livø-loftet* er fire andre tematikker i relation til *"jeg var her"*. Der er tale om: *"jeg var her" med dato*, *"jeg var her" med alder*, *Anden anstalt* og *Anbragt flere gange på anstalten*, som alle er variationer af autografer med tilføjelse af forskellige detaljer.

Mange, inklusiv mig selv, vil første gang de kommer op på loftet tro, at de mange optællinger repræsenterer antal dage, de anbragte har tilbragt på anstalten. Det er dog ikke tilfældet. Det er optællinger af korn, som er båret op på loftet. Optællingen er inddelt i de fire under-temaer: *optælling*, *optælling i tønder*, *optælling i kilo* og *optælling af korn*.

Jeg vil fokusere på de temaer, som frembringer de anbragtes egne stemmer på Livø-loftet. Nogle tematikker i figur 3, bliver derfor slået sammen i analysen. Der er tale om: *Interaktion mellem de anbragte* og *Anstaltens myndighed/personale*, er samlet.

Besked/advarsel, ordsprog og ønsket om at komme væk er samlet. Samt *Kærlighed, afsavn og længsel, seksualitet og homoseksualitet* er samlet. Derudover er *hverdagsliv* en del af optællingerne.

Formålet med analysen af de forskellige temaer er at undersøge, hvilke der bør være del af formidlingen på loftet. I det kommende vil jeg præsentere seks overordnede temaer.

7.2. ”Jeg var her på Livø Anstalten”

Det største tema på Livø-loftet er forskellige kompositioner af ”*jeg var her*”. Det er typisk den type, jeg har valgt at kalde autograf, hvor de anbragte har skrevet deres fulde navn. Ofte efterfulgt af datoen for, hvornår de ankom til ø-anstalten. Flere har også skrevet deres fødselsdato. De forskellige autografers komposition gør, at den graffiti-type bringer de anbragte frem. De bliver nærværende og deres navne gør dem virkelige og håndgribelige. De er ikke længere 743 mænd anbragt på Livø Anstalten i perioden 1911-61, men én mand på et loft, som har stået og skrevet sit navn på en af overfladerne.¹³⁷ F.eks. Hans Christian, som skriver, at han blev født d. 17.9.1915 i København og kom til Livø d. 18.8.1936.¹³⁸ Ligesom Hans Christian har flere skrevet, hvornår de er født og hvor de kommer fra. I seks tilfælde er der skrevet en anden anstalt, enten i forbindelse med, at de er kommet derfra til Livø eller skal rejse dertil. F.eks. skriver Christian, at han kom til Livø d. 16.9.1948 fra Mariager Anstalten.¹³⁹ Anstalten i Mariager (1940) var en filial under Åndssvageanstalten ved Vodskov (1916).¹⁴⁰

Størstedelen af ”Jeg var her” er et navn, og kun det: Et navn. Sammensætningen af navn og dato gør graffitien håndgribelig. I forhold til årstal, så strækker de sig fra 1911 til 1958. De tre år 1959, -60 eller -61 findes ikke i graffiti på loftet. Alle år i perioden 1911-58 findes på loftet, bortset fra 1927 og 1952.¹⁴¹ Det er en øjenåbner, når du læser, at Karl kom til anstalten d. 9.7.1924 og indser, at det er 100 år siden, at Karl stod, hvor du står, og skrev sit navn.¹⁴² I en del af det overordnede tema ”*jeg var her*” er der særligt to jeg gennemgår, *Gengangerne på loftet* og de *Unge mænd*.

¹³⁷ Duedahl og Hagstrup (2023), 17-19.

¹³⁸ Bilag 1, #0204.

¹³⁹ Ibid, #1107.

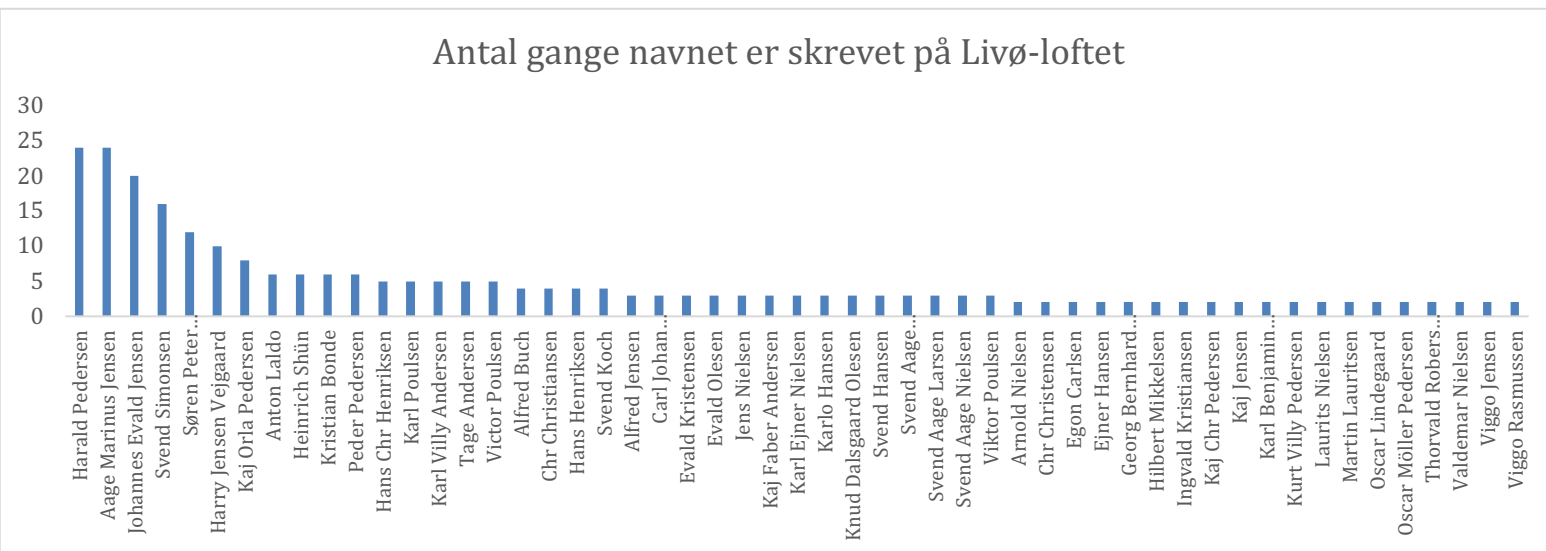
¹⁴⁰ Kragh m.fl. (2015), 27.

¹⁴¹ Bilag 1.

¹⁴² Ibid, #0204.

7.3. Gengangere på loftet

Når du bevæger dig rundt på loftet, kan du ikke undgå at lægge mærke til, at nogle navne går igen. For at bekræfte det, har jeg undersøgt gengangerne, som flere steder på har skrevet deres autograf.

Figur 4: Figuren viser 53 navne, som med sikkerhed er skrevet mere end én gang. Figuren viser, at størstedelen er skrevet to gange, mens to navne er skrevet 24 gange hver.

I alt er der 53 navne, som med sikkerhed optræder mere end én på loftet. Af de 53 er 19 skrevet to gange, mens 14 er skrevet tre gange. De to, hvis navn er skrevet flest gange på, er Harald og Aage, hvis navne med sikkerhed er skrevet 24 forskellige steder.¹⁴³ Haralds navn er teknologisk primært skrevet med blå farveblyant, hvor der kompositorisk er skrevet enten fornavn, fulde navn og i nogle tilfælde fødebyen Horsens. Samtidig indgår Harald i en graffiti, der viser interaktion mellem ham og Svend, hvor deres navne og hjembyer er skrevet sammen.¹⁴⁴ Aages navn er teknologisk skrevet med blyant på loftet, kompositorisk typisk med efternavn og til tider mellemnavnet, der flere steder også er skrevet som initial. Flere steder er fødebyen Fredericia inkluderet i autografen. I tre tilfælde er der skrevet "Hrr" foran Aages navn, som kunne indikere, at en anden har skrevet det. Det er uvist, dog ligner håndskriften Aages egen. Ligesom Harald står Aage

¹⁴³ Bilag 3: Datasæt over gengangere på Livø-loftet.

¹⁴⁴ Bilag 1, #0019, #2596.

i forbindelse med en anden anbragt nemlig Kaj Orla, hvor én af dem har skrevet, at han er ven af Aage i året 1919. Der er en graffiti, hvor Aages navn er skrevet sammen med navnet Rosa, som kunne tænkes at være en efterladt kæreste derhjemme.¹⁴⁵ Aage og Harald indgår i andre temaer, og de har flittigt brugt loftet til at markere, at de var på Livø. Det gør, at vi kan bruge deres graffiti til at fortælle deres historie.

Det samme kan gøres med andre anbragte, der flittigt har skrevet deres navn på loftet, hvor Johannes (20 gange), Svend (16 gange), Søren (12 gange) og Harry (10 gange) alle har skrevet deres navn ti gange eller derover.¹⁴⁶ Deres forskellige graffitier består kompositorisk af forskellige detaljer, der giver indblik i deres anbringelse på Livø. I princippet kan vi bruge alle disse mænd til at formidle historien om de anbragte på Livø Anstalten. Lad mig komme med to eksempler.

Harrys graffiti fortæller, at han blev født d. 24.11.1912. Få dage efter sin 17-års fødselsdag ankom han første gang til Livø d. 27.11.1928. Ifølge graffitien rejste han, 22 år gammel, væk fra øen d. 4.3.1934, lidt over fem år efter han var ankommet. Harry kom igen til ø-anstalten d. 13.5.1941, nu som 28-årig. Det hele har han skrevet i en samlet autograf, som 30-årig d. 21.1.1943. En anden af hans autografer skriver dog, at han var på Livø d. 27.11.1929 og igen d. 4.5.1941. Måske har han taget fejl af årstal, eller også har han skrevet sin graffiti samme dag, eller er ankommet samme dag, med et års mellemrum. Det samme kan være tilfældet i 1941 med fejl af dato. En mulighed kan også være, at Harry mellem d. 4.5. og 13.5 1941 har gjort et flugtforsøg. Derudover har Harry skrevet sit navn og dato under en optælling, som indikerer, at han d. 14.10.1930 har slæbt 28 tønder rug op på loftet.¹⁴⁷ Harry berører i sin graffiti flere temaer, som kan være del af formidlingen på Livø-loftet, herunder at han blev genanbragt på anstalten mindst én gang. Årsagerne til genanbringelse skete i form af diverse normbrud, hvorfor det kunne skyldes andet end kriminalitet. Typisk var de genanbragte ældre og mere hærdede end gennemsnittet, hvor det ofte var kriminalitet, som var værre end den, der havde ført til den første anbringelse.¹⁴⁸

Johannes, eller Vægtløfter på Livø, som én af hans graffitier lyder, fortæller en historie, hvor flere temaer indgår. Vægtløfteren fra Tåsinge ved Svendborg kom

¹⁴⁵ Bilag 1, #0776, #0997, #1003, #1004, #2339, #2477.

¹⁴⁶ Bilag 3.

¹⁴⁷ Bilag 1, #2284, #2692, #2270, #2271, #2853.

¹⁴⁸ Duedahl og Hagstrup (2023), 57.

sandsynligvis første gang til Livø som 14- eller 15-åring d. 27.4.1942. Men ved én af de graffiti, hvor den dato er skrevet, er den overstreget, og erstattet af datoen 11.12.1941. Ligesom Harry kom Vægtløfteren tilbage til Livø Anstalten. Nu som 21-årig d. 13.11.1948. I 1953, som 26-årig, bor Vægtløfteren i pavillon IV, før eller efter bor han også i pavillon III.¹⁴⁹ Gennem Vægtløfterens graffiti kan vi formode en ændring i hans opførsel enten til det bedre eller det værre. Pavillon er betegnelsen, der bruges om de bygninger, som 20-25 anbragte boede i under opsyn og omsorg af en ansat med titlen husfar. Her boede husfaren også sammen med sin familie, i en separat lejlighed i pavillonens stueetage. Indkvartering i de fire pavilloner tog hensyn til den anbragtes forventede evner og arbejdsindsats. Her blev de bedst fungerende placeret i pavillon I og III, mens de mere urolige og mindre arbejdsduelige mænd blev placeret i pavillon II og IV.¹⁵⁰ Vægtløfteren har til én af sine autografer tilføjet, at han lidt under to år efter sin ankomst d. 11. marts 1944, har rensset havre til såning.¹⁵¹ Derfor indikerer graffiti, at Vægtløfteren har været knap to år på Livø i 1944, samtidig giver den indblik i hans hverdag på en tidlig forårsdag. Det er gennem graffiti, at vi får et indblik i både Harrys og Vægtløfterens arbejdsdag. Ud fra Vægtløfterens graffiti kan vi se, at han har været på anstalten mindst to gange. Første gang er afsluttet mellem 1944 og 1948, da han er kommet tilbage i 1948, om han er kommet væk fra anstalten mellem 1948 og 1953 indgår ikke i graffiti, men vi kan bruge datoerne til at få et indblik i Vægtløfterens tid på Livø. Modsat giver Harrys graffiti os en tidslinje over hans tid på og væk fra anstalten.

Eksemplerne med Harald, Aage, Harry og Vægtløfteren viser, hvordan flere af de mænd, som optræder flere gange på loftet, typisk indgår i forskellige temaer.

7.4. Unge mænd

Tre fjerdedele af de anbragte var mellem 13 og 24 år ved anbringelsen på Livø Anstalten. Den yngste var 13, den ældste 54.¹⁵² Det er en tematik, der kompositorisk fremgår af graffiti på Livø-loftet. I alt har jeg udregnet 31 af de anbragtes alder fra de ankom på anstalten. Det er gjort ud fra den historiske graffiti, hvor der er skrevet fødselsdato og dato for ankomst til Livø.

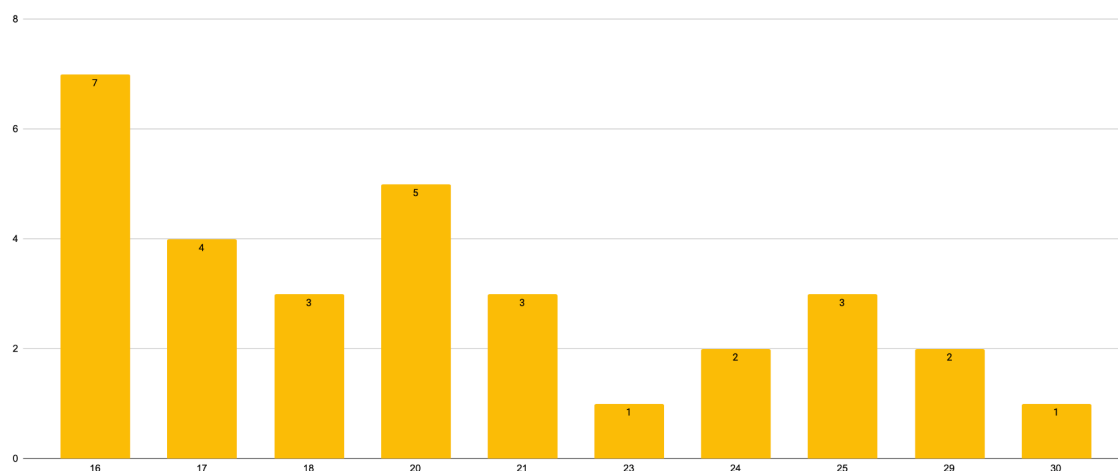
¹⁴⁹ Bilag 1, #0761, #1033, #1111, #1546, #2214, #2321, #2399, #2409, #2789.

¹⁵⁰ Duedahl og Hagstrup (2023), 102.

¹⁵¹ Bilag 1, #1650.

¹⁵² Duedahl og Hagstrup (2023), 25. Kirkebæk (1997), 106.

Fordelingen af alder

Figur 5: viser fordelingen af alderen for dem, som har skrevet deres fødselsdato og datoen for deres ankomst til Livø.

Aldersfordelingen i Figur 5. viser, at størstedelen til de specifikke graffitier, har været 16 år, da de ankom til øen, hvilket er den yngste alder, der fremgår af figuren.¹⁵³ Én af dem er Hermann, født d. 9.4.1909 i Løgstør og ankom d. 2.11.25 til Livø. Den ældste er Johannes, som er 30 år, da han ankommer til ø-anstalten i 1929.¹⁵⁴

I syv tilfælde har forfatteren selv skrevet sin alder i autografen. Det inkluderer de to ældste, Ingvald og Hjalmar, der henholdsvis skriver, at de er 43 og 40 år på tidspunktet, da de har skrevet graffitien.¹⁵⁵ Det betyder også, at nogle af dem, jeg senere har udregnet deres alder for ankomst på, såsom Harry, ved at sammenligne graffitien med hinanden, ikke er repræsenteret i figuren.

Laurits ankom som 16-årig til Livø d. 16.9.1911.¹⁵⁶ En grund til, at så mange unge mænd blev sendt til anstalten, har været, at flere af dem var forebyggende anbragte. Altså, at det ikke var afgørende om de havde begået en forbrydelse, men om de viste tegn på, at "ville" gøre det, hvorfor deres anbringelse beskyttede både dem selv og samfundet.¹⁵⁷ Laurits anbringelsesårsag var dog ikke en forebyggende årsag, men tyveri.¹⁵⁸ Manglende voksenkontakt og dårlig skolegang var standardformlen for flertallet

¹⁵³ Bilag 4: Alder.

¹⁵⁴ Bilag 1, #0348, #2788.

¹⁵⁵ Ibid, #1100, #2328.

¹⁵⁶ Ibid, #0998.

¹⁵⁷ Duedahl og Hagstrup (2023), 35-36.

¹⁵⁸ Ebbesen m.fl. (2022), 28.

af Livø-mændene, hvor størstedelen kom fra hovedstadens baggårde og provinsens fattige landsteder, og tilhørte samfundets nederste grupper.¹⁵⁹ I alt indgår der i 94 graffiti et bynavn, typisk i forlængelse af en autograf. Hyppigst er det København (19), Aalborg (14) og Fredericia (12).¹⁶⁰ I Laurits autograf har han skrevet, at han blev født d. 21.3.1894 i København.¹⁶¹

Den måde Laurits graffiti kompositorisk er udformet giver et indtryk af, at han gennem årene er kommet op på loftet, og tilføjet en ny dato, når han er blevet genanbragt på anstalten. Under den første ankomst har han skrevet “ankom den” 14.11.21. Under den står der to datoer mere, som viser, at han kom igen d. 20.10.23 og 20.10.30.¹⁶² Samme dato med syv års mellemrum. Laurits i tematikken dermed i tematikken om at blive anbragt af flere omgange, ligesom Harry og Vægtløfteren. Selvom datoerne for de senere tilføjede ikke stemmer fuldstændig overens med dem, som fremgår af “Patientkartoteket, Livø (1911-1926)”, stemmer Laurits navn, fødselsdato, hjemby og første anbringelsesdato overens med klientkartotekets oplysninger, med den undtagelse, at han skriver sit mellemnavn i stedet for fornavn på loftet.¹⁶³ Jeg bruger navnet Laurits, fordi det er det navn, han skriver i sin graffiti. Det kan formodes, at det også er det navn, han er kaldt af de andre anbragte på Livø. Samtidig fremgår det af klientkartoteket, hvordan anbringelsen i 1930 ikke var sidste gang, at Laurits blev genanbragt på ø-anstalten.¹⁶⁴

Laurits historie vil bidrage til historien om, hvordan mange af de anbragte var unge, når de ankom til anstalten. Samtidig kan hans graffiti vise, hvordan de anbragte, er kommet tilbage til deres graffiti for at lave tilføjelser.

7.5. Arbejde og hverdagsliv

En stor del af graffitien på loftet er de mange optællinger, skrevet rundt omkring på hele loftet. Optællingerne er et vindue ind i de anbragtes hverdag, hvor arbejde og struktur udgjorde behandlingen på anstalten. Lediggang, ifølge Christian Keller, var fandens hovedpude. Avlsgården var centrum for landbruget, der var ø-anstaltens største

¹⁵⁹ Duedahl og Hagstrup (2023), 26.

¹⁶⁰ Bilag 1.

¹⁶¹ Ibid, #0998.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Bilag 5: Mænd fra Patientkartoteket, Livø (1911-1926), hvis navn er på Livø-loftet, #014.

¹⁶⁴ Ibid.

indtægtskilde, hvor forskellige afgrøder blev dyrket på de 240 tønder land. Øen rådede også over et stort dyrehold bestående af får, grise, kører, heste og høns.¹⁶⁵

Optællingerne på loftet varierer i størrelse, udformning og fylde.

Billede 12: Viser Optællingen #1923, som fylder størstedelen af loftsbjælken i Sektion B_ITHU (privat foto).

Flere optællinger markerer mængden og indholdet af de mange sække, der er slæbt op ad den stejle trappe til loftet. Teknologisk er mange skrevet med hvidt kridt og blyant, men flere er også skrevet med blå farveblyant, ridset eller skåret ind i træet. Kompositorisk er optællinger en af de graffiti typer, der især er skrevet oven i andre graffitier eller omvendt, altså andet graffiti er skrevet oven i optællingen. Samtidig har nogle valgt at skrive dato, og i få tilfælde navn ved deres optælling. F.eks. er en graffiti lavet, hvor der står, at d. 1.12.21 blev slæbt 260 tønder byg og igen d. 8.12.21 275 tønder. Graffiti er markeret af en ramme, som indikerer, at to optællinger hænger sammen.¹⁶⁶ Typisk er det rug, byg og havre, som er skrevet ved de forskellige graffitier, i nogle tilfælde er der også skrevet dyr, som heste og kører.¹⁶⁷ En del af kornet er sandsynligvis brugt til den daglige kost, som rugbrød, byggbrød og havregød, samt foder til de mange dyr, der var en del af landbruget på øen.¹⁶⁸ Kostens indhold bliver også kommenteret på loftet, hvor en graffiti spørger sin læser: “Kan du tænke dig at faa Vælling 10 gange”¹⁶⁹ Det er ikke kun på loftet, at utilfredsheden med kosten bliver ytret. Bl.a. skriver Gnisten i sine erindringer, at kosten var ringe og knap.¹⁷⁰ Det et af de krav, som “Livø Slaverne” krævede i deres flaskepost til Justitsministeriet i 1936, hvor de ønskede bedre kost.¹⁷¹

Flere optællinger er kompositorisk lavet med måleenheder. Ofte er det måleenheden Tønde, der er skrevet. Måleenheden er brugt til f.eks. korn og svarende til cirka

¹⁶⁵ Duedahl og Hagstrup (2023), 84, 105-08.

¹⁶⁶ Bilag 1, #1476.

¹⁶⁷ Bilag 1.

¹⁶⁸ Duedahl og Hagstrup (2023), 106, 137.

¹⁶⁹ Bilag 1, #1863.

¹⁷⁰ Duedahl (2023), 75.

¹⁷¹ Duedahl og Hagstrup (2023), 132-133.

112 kilogram.¹⁷² Det vil sige, at de anbragte har båret over 100 kilogram korn op pr. tønde. Så 260 Tønder byg svarer til, at 2.260 kilogram byg er blevet slæbt op på én dag. En arbejdsdag, hvor mændene stillede på deres arbejdsbold fra morgenstunden, som i december har været fra kl. 8.00-12.00, og efter frokost og hviletid, igen fra kl. 13.30-17.00.¹⁷³ Udover optællingerne byder graffitien på, hvad nogle af de anbragte har brugt en arbejdsdag på. Hvor Vægtløfteren og Harrys graffiti indgår i tematiseringen. Andre eksempler er, at Karl Benjamin og Harald skriver, at de: "... har Blandet Korn og Kvæk sammen 1957."¹⁷⁴ Et andet sted er der skrevet: "Saasæd!"¹⁷⁵ Sæsæd er korn, som bruges til at så.

De mange optællinger fortæller om hverdagslivet på Livø Anstalten, hvor de anbragte på landbrugsholdet, har båret diverse korn op på loftet og i den proces taget en lille pause, hvor de har givet sig selv tid til f.eks. at notere deres arbejde, skrive deres autograf, tegne en tegning eller lave anden type graffiti. Det er gennem optællingerne at formidlingen vedrørende arbejdet og hverdagslivet kan formidles i udstillingen.

7.6. Interaktioner på loftet

På loftet er der skrevet forskellige tekster, som nævner én eller flere anbragte i graffitien. De har forskellige karakterer. Kompositorisk er nogle udtryk for venskab, kærlighed og/eller lyst, mens andre er advarsler eller negative kommentarer. Det er ikke kun i den tekstbaserede graffiti, men også i tegningerne, at interaktionen mellem anbragte kommer frem.

På loftet er særligt to navne skrevet sammen: Kaj Orla og Tage. Faktisk står Tage kun sammen med Kaj Orla. Hvorimod Kaj Orla står alene to gange, én gang med årstallet 1920. Derudover lyder en graffiti, at Kaj Orla er ven af Aage i 1919.¹⁷⁶ I alt står de to venner Kaj Orla og Tage sammen fem gange på loftet, hvor der et sted står: "Kaj Ven af Tage".¹⁷⁷ Makkerparret flygter fra ø-anstalten på en hjemmelavet tømmerflåde i september 1926, men anholdes i Aarhus og ført retur til Livø.¹⁷⁸ Af graffitien kan det

¹⁷² "tønde — Den Danske Ordbog", set 20. maj 2024, <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=t%C3%B8nde&tab=for>.

¹⁷³ Duedahl og Hagstrup (2023), 105-6.

¹⁷⁴ Bilag 1, #1013.

¹⁷⁵ Ibid, #1139.

¹⁷⁶ Ibid, #0466, #0589, #2339.

¹⁷⁷ Ibid, #2358.

¹⁷⁸ Bilag 5, #103. Duedahl og Hagstrup (2023), 44.

udledes, at ikke alle har været lige begejstret for makkerparret. To gange er der skrevet en advarsel om at passe på Kaj Orla og Tage.¹⁷⁹ En antagelse, der deles med plejerne på anstalten, som helst var fri for Kaj Orla, da han var en sand uromager. Selvom det første årstal på loftet indikerer, at Kaj Orla var på Livø i 1919, begyndte hans historie på øen to år tidligere, da han første gang ankom som yngste Livø-mand d. 19.11.1917. Kaj Orla skabte store problemer på Livø og i Brejning, hvilket ses ved, at han forsøgsvis flyttes til Brejning i henholdsvis 1922 og 1925, begge gange uden den store succes, da han i begge tilfælde er tilbage på ø-anstalten efter få måneder. Han var for stor en mundfuld, hvilket resulterede i, at han i maj 1928 blev udskrevet af anstalten med ønsket om aldrig mere at komme tilbage på De Kellerske Anstalter.¹⁸⁰

Graffitten på loftet vidner om, at det langt fra er alle, der har været venner. Det kan tænkes, at loftet har været et sted, hvor de kunne komme af med frustrationer rettet mod hinanden - og de ansatte. F.eks. er Johannes en dum torsk, Svend en Tyggesvend, Kristian en bondekarl og hornfis, og du skal aldrig tro på Carl.¹⁸¹ En længere tekst er overstreget på loftet, så det kun er begyndelsen vi kan læse, den lyder: "Villy er en dum..."¹⁸² Måske er Villy selv kommet på loftet, set teksten om ham selv, og i vrede overstreget graffitten, så andre ikke kunne læse den. Et andet sted står: "Arne [efternavn] Pavillon 3 Gjort gering [gerning] er ikke til at ændre [ulæseligt] ikke AF"¹⁸³ Arne har tydeligvis gjort noget, som ikke kan gøres om, hvilket han bliver mindet om oppe på loftet. Hvad han har gjort ved vi ikke, men mon ikke Arne selv har vidst, hvad det drejer sig om. Det kan også være Arne selv, som har skrevet graffitten til en anden. En del konflikter opstod, hvis et forhold blev afsluttet, hvilket kunne udløse: "... jalousi, sorg og frustration hos den forsmåede part, eller når en kæreste blev sendt i land."¹⁸⁴

Indimellem udviklede mindre konflikter sig til større slagsmål.¹⁸⁵ Det kan også ses på Livø-loftet. Et eksempel er:

¹⁷⁹ Bilag 1, #2254, #2258.

¹⁸⁰ Bilag 5, #103. Duedahl og Hagstrup (2023), 43-4.

¹⁸¹ Bilag 1, #0297, #0684, #0896, #0897, #1121.

¹⁸² Ibid, #0939.

¹⁸³ Ibid, #0752.

¹⁸⁴ Duedahl og Hagstrup (2023), 128.

¹⁸⁵ Ibid, 141.

Billede 13: Viser tegningen #0599 i Sektion J (privat foto).

Forfatteren har lavet en taleboble med ordene: “Kom and[an]”¹⁸⁶ Tegningens komposition udstråler selvsikkerhed og udfordringen er tydelig. Samtidig virker den til at henvende sig til én bestemt person, som forfatteren viser han ikke er bange for.

Et andet element, som optræder i den historiske graffiti, er, at nogle af de anbragtes ord vægter højt. To steder på loftet er der skrevet, hvordan en anbragt siger, at inspektøren er en god mand. Den ene lyder: ”SVEND [efternavn]. HAN SiGE[r] AT INSPTØREN [inspektøren] ER EN GOD MAND”.¹⁸⁷ Teknologisk er graffiti skrevet i en kraftig blå farve. Samtidig er den et eksempel på, hvordan historisk graffiti på loftet kompositorisk flere steder kan være en tilfældig blanding mellem store og små bogstaver f.eks. skriver en anbragt konsekvent sin autograf i store bogstaver, udover i’et i efternavnet, der nærmest altid er skrevet, som et lille i.¹⁸⁸ Af graffiti kan vi ikke sige, hvilken inspektør Svend siger, er en god mand. I løbet af Livø Anstalts levetid var fire inspektører ansat. Den første var Harald Leth, inspektør indtil 1915. Den næste Viggo Jensen besad stillingen i 31 år, hvorfor det typisk er ham, der står, som selve inkarnationen af ø-anstalten. Han gik på pension i 1946, hvorefter Odin Tidemand overtog stillingen i fem år. Den sidste inspektør på Livø var Jens Hansen.¹⁸⁹ Et valideret gæt er, at Svend omtaler Inspektør Odin Tidemand på baggrund af, at Svend har skrevet en autograf, hvor han skriver, at han ankom til Livø d. 1.2.1949 og rejste igen d.

¹⁸⁶ Bilag 1, #0599.

¹⁸⁷ Ibid, #2552.

¹⁸⁸ Ibid, #0700.

¹⁸⁹ Duedahl og Hagstrup (2023), 86.

28.1.1950,¹⁹⁰ hvilket passer med Odin Tidemands periode. Selvom perioden kun varede fem år, var den præget af et ønske om forandring til det bedre for de anbragte på øen. Bl.a. indledte Odin Tidemand karrieren med at købe madrasser og nyt tøj til de anbragte, så de kunne holde varmen, fordi: “Mændene gik dårligt klædt, og soverummene var uopvarmede, så der lå is på gulvene om vinteren, og der var kun tynde uldtæpper i sengene.”¹⁹¹ Derudover blev der udfærdiget et regelsæt for personalet om, hvordan de under ingen omstændinger måtte anvende korporlig afstraffelse i form af f.eks. prygl eller lussinger, selvom de anbragte kunne være nok så øretæveindbydende.¹⁹² Graffitten vidner om, at Inspektør Odin Tidemands initiativer gjorde, at han blandt de anbragte blev betragtet som en god mand. Dog faldt ønsket om at forbedre forholdene for de anbragte ikke i lige så god jord hos anstaltens bestyrelse.¹⁹³

To steder på loftet optræder Inspektør Viggo Jensens navn, hvor den ene lyder: “Hrr. Inspektör Jensen Livö”¹⁹⁴ Kompositorisk er det usandsynligt, at det er Viggo Jensen selv, som har skrevet sin underskrift, når vi sammenligner graffitten med hans underskrift. Mere sandsynligt er det Aage, der har skrevet inspektørens navn, da håndskriften minder om hans. Derudover står Aages egen autograf de to steder, hvor inspektørens navn er skrevet.

De forskellige interaktioner vil i formidlingen bidrage til en forståelse for de venskaber og konflikter, som var en del af dagligdagen på ø-anstalten.

7.7. Kære Livö...

Et tema, som kan ses på Livø-loftet, er, hvordan de anbragte kompositorisk, skriver beskeder, tanker, ønsker, advarsler og trusler rundt på loftet. Nogle gange er de rettet mod bestemte personer, andre gange er det nærmest henvendt til loftet eller øen. De giver indblik i deres følelser og forhold til ø-anstalten.

Nærmest over for hinanden på loftet, altså *Sektion A* og *Sektion Ø*, er den samme graffiti skrevet med få forskelle i stavningen: “Jem[hjem] til Tüskland Livö er et Lükumhul[lokumshul] og ikke rar[e] Menesker[Mennesker]”.¹⁹⁵ Begge er overstreget.

¹⁹⁰ Bilag 1, #0009.

¹⁹¹ Duedahl og Hagstrup (2023), 194.

¹⁹² Ibid, 140.

¹⁹³ Ibid, 194.

¹⁹⁴ Bilag 1, #1353.

¹⁹⁵ Ibid, #0001, #1819.

Det kan der være flere scenarier til. Første scenarie er, hvis forfatteren selv har overstreget, kan det være, fordi han har været bange for at blive straffet, hvis graffitien blev opdaget - enten af plejerne eller de anbragte. Andet scenarie er, hvis han har overstreget den første, fordi han var utilfreds med den og valgte at lave en ny, som efterfølgende også er blevet overstreget. Det kan også være, at den ikke er overstreget, men er skrevet oven i en anden graffiti, da den teknologisk er skrevet i blyant, mens hvidt kridt er brugt til "overstregningen". Tredje scenarie er, hvis en anden er kommet forbi graffitien, og valgt at overstrege den, måske fordi han har vidst, hvem forfatteren til graffitien var, og/eller blev sur over den. Mulighederne er mange, men det er tydeligt, at de anbragte ikke, som de indsatte i Horsens Statsfængsel, har haft samme selvjustits i forbindelse med, om det var acceptabelt eller ej at lave graffiti oven på en andens.¹⁹⁶ Det kan ses ved den anden af de to, fordi den teknologisk er skrevet og overstreget med blyant, mens den anden er skrevet med kridt.¹⁹⁷

At følelserne kommer frem gennem den kompositoriske modalitet, kan ikke stå mere tydeligt end i de to graffiti. ¹⁹⁸ Forfatteren vil hjem. Livø er et virkelig dårligt sted at være, og menneskerne på øen er ikke rare. Afmagt og ønsket om at forlade øen var ikke fremmede blandt de anbragte. ¹⁹⁹ Anbringelser på øen var på ubestemt tid. Isolationen og tidsubestemtheden belastning gjorde, at mændene ville væk fra øen. Samtidig følte mange af de anbragte sig uretfærdigt behandlet og fejlanbragt. ²⁰⁰ Et andet eksempel, hvor det tydeligvis ikke er Livø den anbragte ønsker at være på, er: "Jeg kom til Livö Den 20 Juli 1945 og Kom til Livö første gang 15 Maj 190[NA] Siden Har jeg gaat[gået] Her i de[t] Helvede"²⁰¹ En anden lyder: "kom til Livö D[skrevet spejlvendt] 9/11 1942 Rest[Rejst] aldrig vægt[væk]"²⁰² Ønsket om at komme væk er ens i de to graffiti, men udtrykker det forskelligt. Den første udstråler vrede og frustration over at være endt på Livø igen, mens den anden udtrykker fortvivlelse over aldrig at rejse væk igen. Vi kan ikke vide om, han endte med at komme væk fra øen - på eget initiativ, altså flugt eller på anstaltens gennem kontrolleret familiepleje eller overflytning til Brejning.

¹⁹⁶ Lysholm Nielsen og Vestergaard (2008), 70.

¹⁹⁷ Bilag 1, #1819.

¹⁹⁸ Magnussen m.fl. (2018), 16.

¹⁹⁹ Duedahl og Hagstrup (2023), 132.

²⁰⁰ Ibid, 12, Kirkebæk (1997), 226.

²⁰¹ Bilag 1, #2767.

²⁰² Ibid, #0763.

I 1930'erne var det gennemsnitlige ophold tre år. For nogle var det kortere tid, for andre betydeligt længere.²⁰³

De anbragte følte sig som fanger frem for “syge”.²⁰⁴ Det ser vi spor af på loftet, hvor der tre steder bruges ordet “Fange”, i to tilfælde er det skrevet med navne. Den ene lyder: “Kurt og Harald Fanger paa Livö Fangerne er [4 overstreget] 645-467.”²⁰⁵ Mens den anden: “Carl Johan [efternavn] ankom til Livó 1924 d. 15 [oktober] 1924 Rejtte [Rejste] herfra d 16 marts 1932 Fanger No 203 Livó.”²⁰⁶ Carl Johan var tilbage på Livø igen i september samme år, fordi han blev fængslet og sigtet for voldtægtsforsøg af svi-gerinden.²⁰⁷ Selvom mændene åbenlyst betegner sig som fanger i graffitien, er deres placeringer på loftet i henholdsvis *Sektion LN_A* og *Sektion LN_B*. Hvorfor de ikke nødvendigvis vil blive opdaget og straffet, hvis det har været der idet sandsynligheden for, at de ansatte bevægede sig derop, var lille. Frygten for at blive straffet for, hvad de skrev på loftet, kan være en forklaring på, hvorfor “flugt” aldrig er skrevet, selvom flugt er et omdrejningspunkt i ø-anstaltens historie. I Livø Anstaltens 50-årige levetid er der registreret 406 flugtforsøg. Flugten kom i forlængelse af isolation og fratagelse af de anbragtes frihed på ubestemt tid.²⁰⁸

Mændenes flugtforsøg har været en motiverende faktor for tilbagetagelse af selvbestemmelse og frihed: “... især når mændene alligevel følte, at de ikke havde noget at miste, fordi udsigten til frihed var meget lang eller ikkeeksisterende.”²⁰⁹ En advarsel begynder også med ordene: “BLIV VÆG[k] FRA LIVØ Vis Dig som [ulæseligt]”²¹⁰ Kompositorisk er det første skrevet med store bogstaver, samtidig er den overstreget, så vi ved ikke, hvad der ellers er skrevet, men første del er tydelig: Hold dig væk. En tolkning er, at graffitien siger, at Livø ikke er et rart sted at være, og at vi ikke skal ønske at komme her, hvor ordene - vis dig som - kan være vejledning til, hvordan de anbragte skulle opføre sig for at komme væk fra anstalten. Hvis altså det ikke skulle ske gennem sterilisation eller kastration.²¹¹

²⁰³ Duedahl og Hagstrup (2023), 160-61.

²⁰⁴ Kirkebæk (1997), 191.

²⁰⁵ Bilag 1, #2820.

²⁰⁶ Ibid, #2756.

²⁰⁷ Duedahl og Hagstrup (2023), 143.

²⁰⁸ Ibid, 10, 216. Ebbesen m.fl. (2022), 62.

²⁰⁹ Ibid, 62.

²¹⁰ Bilag 1, #1539.

²¹¹ Duedahl og Hagstrup (2023), 147, 152.

En måde at udtrykke følelser på kan være gennem små vers eller ordsprog. På loftet står “Tro aldrig på lykken” fire gange. Kompositorisk er de fire skrevet forskelligt. Særligt to versioner virker modsigende i følelserne bag graffitien. Begge begynder med verset, men herefter stopper de med at være ens. Den ene fortsætter: “... den kommer en gang, skid fanden hvordan hele den Lort er endt”²¹² Den anden: “... den vare[r] saa Kort, for just som at man har den saa drager den Bort.”²¹³ Den enes komposition udtrykker vrede og trods, mens den andens udtrykker fortvivlelse. Begge vidner om to forskellige personer, eller forskellige sindstilstande, mens verset blev nedskrevet på væggen. Den historiske graffiti rummer også opløftende udtryk f.eks. “Lev Livet Let”²¹⁴ og “Livö er en dejlig ö”²¹⁵ Selvom det fremgår, at mændenes ønske om frihed, det almindelige gode liv og kærlighed, har fyldt i deres drømme og tanker.²¹⁶

De forskellige beskeder vil i formidlingen bruges til at give indblik i, de anbragtes følelser. Særligt i deres holdninger om øen og deres ønske om at komme væk.

7.8. Elskede lille du

Den historiske graffiti, som berører tematikkerne kærlighed, længsel og seksualitet, er den, hvor der er den største kompositorisk blanding af tegninger og skrift. På loftet er der skrevet kærlighedserklæringer og om seksuelle lyster. Der er tegnet knuste hjerter og igen, seksuelle lyster er udfoldet. Det hele i varierende detaljer.

På loftet udtrykkes kærligheden og længslen efter én derhjemme. Tre af dem, som udtrykker kærlighed mest hengivent er skrevet på det øverste loft i *Sektion LS_C*. Nærmest så den ulykkelige elsker kunne udtrykke sin kærlighed i en privat stund. En af dem lyder: “Min Kære Elskede Tove jeg holder saa meget af deg[dig].”²¹⁷ En anden: “Jeg Elsker dig Ebba.”²¹⁸ Begge vidner om den kærlighed og længsel, som mændene har lagt i deres kærlighedserklæring. Andre steder er det blot et navn, som er skrevet, til tider med tilføjelsen “kære” foran f.eks. “Kære Astrid”²¹⁹, vidner om hengivenheden

²¹² Bilag 1, #0760.

²¹³ Ibid, #2594.

²¹⁴ Ibid, #1610.

²¹⁵ Ibid, #2132.

²¹⁶ Kirkebæk (1997), 191, 224.

²¹⁷ Bilag 1, #2515.

²¹⁸ Ibid, #2488.

²¹⁹ Ibid, #2387.

bag. I en del tilfælde havde de anbragte kærester på fastlandet, men det var svært at opretholde forbindelsen, når alle breve blev censureret: "... ligesom besøg på øen af familie og kærester ikke var tilladt."²²⁰ Det forhindrede ikke de anbragte i at forelske sig. De indledte forhold kunne opstå, når muligheden bød sig f.eks. når de blev sendt i familiepleje. Det er til gengæld ikke svært at forstå, hvorfor langt de fleste forhold før eller siden sluttede, når mændene blev isoleret på Livø.²²¹

Billede 14: Viser #2772 Sektion LN_B (privat foto).

Længslen efter samvær med det kvindelige køn afspejles kompositorisk på loftet, hvor flere tegninger af seksuel karakter er lavet på loftets overflader. Flere forestiller et par spredte ben, hvor det kvindelige kønsorgan tydeligt er markeret f.eks. billede 14, som viser en kvinde med spredte ben og tydeligt markeret kønsorgan. Mens hun kigger hen over sine bryster og mave ud på beskueren. Ved siden af graffitten står: "Lidt gör gutf[godt]".²²²

For mange var seksualdriften årsagen til deres anbringelse på ø-anstalten. Unge mænd i deres bedste alder, isoleret på en ø, hvor kvinder var utilgængelige. Med andre ord var øen en krudttønde af uforløste hormoner.²²³ Så selvom mændene var berøvet seksuel kontakt med det kvindelige køn betød det langt fra: "... at det var slut med at elske og begære. Ø-livet åbnede nemlig op for en helt ny verden af begær."²²⁴ Det kommer til udtryk på Livø-loftet, hvor der på en væg står: "Vi spiller Pik ti gange om Dagen og det er Sund[t]"²²⁵ Et andet sted står: "Kúsig[Kusse] er godt men Röv er Best"²²⁶

²²⁰ Kirkebæk (1997), 191.

²²¹ Ibid, 185. Duedahl og Hagstrup (2023), 123.

²²² Bilag 1, #2772.

²²³ Duedahl og Hagstrup (2023), 124.

²²⁴ Ibid, 123.

²²⁵ Bilag 1, #2426.

²²⁶ Ibid, #1802.

Under en graffiti af to mænd, som står næse mod næse, penis mod penis, står teksten: Skal vi slås med pikhoveder.²²⁷ Det var kun få, hvis årsag til anbringelse var homoseksuelitet, men det opstod, fordi kvindeligt selskab var en umulighed, mens adgangen til mænd nærmest var ubegrænset.²²⁸ Udover kompositorisk at tegne og skrive længslen for at få dækket de seksuelle behov, viser nogle af de anbragte gennem deres graffiti, hvordan seksuelle forhold mellem anbragte også var bundet i forelskelse og kærlighed. F.eks. et tegnet hjerte, hvori Pouls navn står skrevet, hvilket også ses ved en af Harrys graffiti, eller et hjerte gennemboret af en pil.²²⁹ Gennemboringen af et hjerte kan symbolisere, at den anbragte er blevet ramt af Amors pil og er forelsket, eller ramt af ulykkelig kærlighed, hvis deres kæreste er sendt tilbage til fastlandet, eller deres forhold er afsluttet. Ønsket om at blive elsket er en følelse alle kender til. Et ønske, som på loftets væg udtrykkes i et vers: “Kom til mig i den dejlige Aftende[Aften] Elsk mig nu”²³⁰ Gni- sten skriver i sine erindringer, hvordan forelskelsen mellem mand og mand naturligt opstod, særligt, når ens omgang med kvinder var afskåret. Forelskelsen styrkes med årene. Når to mænd elsker hinanden, opstår de samme problemer som mellem mand og kvinde, f.eks. jalousi. Der var en hyppig årsag til konflikter, der opstod mellem mændene.²³¹

På Livø-loftet er det ikke kun den seksuelle omgang med et andet menneske, som vises, men onani fremgår også blandt tegningerne.²³² Onanien var tæt beslægtet med homoseksuelitet. Der opstod konkurrencer mellem mændene, hvor de onanerede i hinandens påsyn eller udførte onani på hinanden. I praksis blev seksuelle forhold mellem de anbragte baseret på frivillighed og accepteret, selvom det var forbudt. Blev de taget på fersk gerning, fulgte straffen. Begrundelsen for accepten var, at forholdene fungerede som ventil for den uforløste seksualitet og skabte ro.²³³

På et af loftets mørkeste kroge er der på væggen skrevet en længere graffiti, hvor der står: “kom saa min og de lille Dreng men nu skal du staa stille og ikke blive bange det er noget den gør godt du skal nok faa fem Øre nog[når] vi er færdig med dig”.²³⁴

²²⁷ Bilag 1, #0774.

²²⁸ Duedahl og Hagstrup (2023), 125.

²²⁹ Bilag 1, #2427, #2284, #0357, #1117, #2786, #2870.

²³⁰ Ibid, #2425.

²³¹ Duedahl (2023), 72.

²³² Bilag 1, #0563, #2172.

²³³ Duedahl og Hagstrup (2023), 126-27.

²³⁴ Bilag 1, #2754.

Graffiti er en ubehagelig påmindelse om, at det langt fra var alle tilfælde, at den seksuelle relation mellem mændene var frivillig. Det åbenlyse problem, at voksne mænd, som var anbragt på ø-anstalten, fordi de havde begået alvorlige seksuelle overgreb, var anbragt sammen med drenge ned til 13-års alderen, blev gang på gang taget op. Anstalten var opmærksom på de mænd, som bevidst gik efter seksuelt at tage nogle af de unge ved magt og misbruge dem seksuelt. Plejerne måtte gribe ind og forhindre voldtægt. Men hvor mange, der blev misbrugt og voldtaget forbliver et mørketal.²³⁵

Ønsket om kærlighed. Behovet for at få afløb for sine seksuelle drifter. Længslen efter dem derhjemme. Graffiti udtrykker de anbragtes tanker og lyster. I formidlingen vil de kunne bruges til at forstå deres længsler efter kvinderne derhjemme og seksuelle fantasier, som de viser sig på Livø-loftets skygger.

7.9. Tegninger

En tegning kan sige mere end tusind ord. Det oplever vi også på loftet, hvor flere tegninger kompositorisk kan vække følelser hos beskueren uden den store undersøgelse. Selvfølgelig vil det være forskelligt fra person til person, hvordan vi opfatter de anbragtes tegninger. Men det er vigtigt at lade tegningerne tale for sig selv, så besøgende kan danne sig deres eget indtryk. Det motiv som primært er tegnet på Livø-loftet, forestiller mennesker, ansigter- eller hele/overkroppen i profil eller frontalt. Temaet sender associationer til de anbragtes markeringer om, at “jeg var her”, da flere tegninger kompositorisk bærer præg af et portræt, der både kan være lavet af den anbragte selv eller en anden, som har tegnet en anden. Samtidig er der komiske, men også flere seriøse tegninger, samt en blanding, hvilket handler om, hvordan vi tolker dem. De viser en variation af de anbragtes kunstneriske færdigheder, hvor nogle tegninger er smukt detaljeret, mens andre er en hurtig krusedulle.

På bjælken i *Sektion T* er der lavet en tegning af en kvindes ansigt i profil med et stort krøllet hår. Teknologisk er hun tegnet med blyant, men fordi tegningen kompositorisk er tegnet oveni en optælling skrevet i kridt, virker hun til at forsvinde. Hendes lange hår går ned under hende, så det indrammer ansigtet. Denne detalje er relevant, fordi det viser, at det ikke er det eneste sted kvinden er tegnet. Faktisk er hun, med alt sandsynlighed portrætteret tre steder på loftet.

²³⁵ Duedahl og Hagstrup (2023), 127.

Billede 15 og 16: Viser #1180 Sektion T, #2354 Sektion LS_B, ved siden af tegninger er der skrevet: "Fröken [Frøken] Nör" (privat foto).

Grundet de to tegningers kompositoriske ligheder, den spidse hage og lige næse, og særligt i forhold til måden håret er tegnet på, vurderer jeg, at de forestiller samme kvinde. En større profiltegning af et kvindeansigt er også tegnet i *Sektion LS_B*. Ud for tegningen er skrevet: "Det er Fröken Nör hún [hun] er en söd lile[lille] pige"²³⁶ Vi kan med sikkerhed sige, at Fröken Nörs navn er skrevet to steder på loftet, ved siden af to profiltegninger. Hvem hun var, ved jeg ikke. Måske har hun været køkkenassistent, vaskerijomfrue eller lærerinde, da det langt fra var uhørt, at de anbragte forelskede sig i de kvindelige ansatte. Særligt køkkenassistentene var konstant genstand for mændenes følelser, selvom de vidste, at ingen af øens kvinder måtte indlede et forhold til dem.²³⁷ Det, at hun betegnes som fröken viser, at hun ikke har været gift f.eks. med en af husfædrene. Hun kan også sagtens have været en kvinde, som den anbragte har forelsket sig i på fastlandet, og fantaserer om og længes efter, mens han er på Livø. Dog rent kompositorisk ser de tre tegninger ud til at være lavet af tre forskellige, så mon ikke Fröken Nör har været en af kvinderne på øen.

²³⁶ Bilag 1, #2365.

²³⁷ Duedahl og Hagstrup (2023), 124.

En stor del af tegningerne på loftet er profiltegninger. Primært forskellige ansigter tegnet i profil. Nogle kompositioner bærer præg af, at de skal forestille en bestemt person, altså er et portræt. F.eks. en profiltegning, hvor det ser ud til, at der bevidst er tegnet, hvad der kan ligne urenheder, altså bumser eller ar i ansigtet, men det kan også være tårer.

Billede 17: Viser #2490 Sektion LS_C (privat foto).

Kompositorisk ser markeringerne, ligegyldig hvad de forestiller, ud til at være tegnet bevidst, hvorfor det kan være, at tegningen forestiller en bestemt person. Det kan også være en anbragt, som har tegnet sig selv. Måske for at udtrykke sine følelser gennem en tegning i stedet for gennem skrift, hvis det er tårer. Eller for at markere “jeg var her” med en tegning i stedet for en autograf. En anden mulighed er, at det er en anden, som har lavet portrættet, måske fordi han var forelsket og ville forevige sin elskede.

Et andet eksempel er en profiltegning, hvor der fra røgskyen, som stiger op fra piben, er skrevet “gamle Harald paa 4”.²³⁸

Billede 18: Viser #0658 Sektion J (privat foto).

²³⁸ Bilag 1, #0658.

Vi får at vide, at tegningen skal forestille gamle Harald, som har boet i pavillon IV. Hvornår gamle Harald har boet på IV, siger graffitien ikke, men han har haft nok betydning for ophavsmanden, til at få sig selv afbildet på loftet. Samtidig viser teksten, hvordan de anbragte har brugt kaldenavne, hvilket også kommer frem gennem nogle af de andre graffiti på loftet.

De anbragte har tegnet, hvad der har været en del af hverdagen. Tegningerne vidner om længsler og lyster, særligt er det tydeligt ved de seksuelle tegninger, men også tegningerne i profil og skibene kan være referencer til længsler og drømme, de anbragte har udtrykt gennem en tegning i stedet for gennem ord.

Kapitel 8. Elsket ikke savnet - en stedsspecifik udstilling

I det følgende vil jeg præsentere, hvordan jeg mener, graffitien på Livø Anstaltens kornloft kan formidles i en stedsspecifik udstilling med anstaltens anbragte og deres stemmer og tanker i fokus.

8.1. Udvalgt graffiti til formidlingen på Livø Anstaltens kornloft

Gennem analysen af de anbragtes graffiti har jeg undersøgt, hvad de fortæller med deres egne ord om sig selv, hinanden, hverdagen, længslerne og anstalten, og hvordan det kan bruges til at formidle deres historie på loftet. I alt har jeg udvalgt 19 graffiti, jeg mener, kan indgå i formidlingen om anstaltens anbragte, og deres stemmer og tanker. Under udvælgelsen har jeg brugt min inddeling af temaer for at få en bred repræsentation af hele loftets graffiti for at sikre, at graffitien kan formidle forskellige facetter af de anbragtes historie. Jeg har overvejet de enkelte graffiti teknologiske modaliteter, så udstillingen formidler graffiti fremstillet af de skriveredskaber de anbragte primært, har brugt såsom blyant, kridt og blå farveblyant. Det samme har jeg gjort i henhold til deres kompositoriske modaliteter, så der i formidlingen indgår autografer, optællinger, tekststykker af forskellig længde, indhold og tegninger. Heri vil der være graffiti, der viser, hvordan meget er skrevet oven i hinanden, uden at det nødvendigvis skal påtales, men i stedet opfattes.²³⁹ Jeg har brugt min tematisering til at sikre, at formidlingen vil indeholde et bredt spænd af graffitien efterladt på loftet. I det foregående er temaerne inddelt i seks afsnit. Ud fra samme princip har jeg udvalgt: fire “jeg var her”, tre arbejde og hverdagsliv, tre interaktioner, tre om følelser og deres forhold til anstalten, fire længsel og seksualitet og to tegninger. I mine overvejelser har jeg, udover graffitien, haft rummet i fokus, da det er en del af udstillingen og inddrages i formidlingen. Besøgende vil bevæge sig gennem loftet, hvorfor det er vigtigt, at den udvalgte graffiti er spredt rundt på loftet i stedet for at være fra enkelte sektioner.²⁴⁰ Jeg er bevidst om, at udvælgelsen er

²³⁹ Magnussen m.fl. (2018), 16.

²⁴⁰ Smeds (2017), 14.

afsenderbaseret. Derfor har jeg overvejet, hvordan graffitien i sit udtryk kan invitere til dialog mellem besøgende, når de bevæger sig rundt i udstillingen.²⁴¹ I den udvalgte graffiti indgår også nogle af dem, som gjorde størst indtryk, da jeg var på loftet og registrere. Et indtryk, er min forhåbning, at andre vil dele. I det følgende vil jeg begrunde, hvorfor jeg har udvalgt netop de 19 graffitier til udstillingen.

I undersøgelsen brugte jeg fem anbragte, som eksempler på, hvordan forskellige autografer kan bruges i formidlingen til at bringe dem forrest. Ud af de fem har jeg udvalgt Aage, Harry, Vægtløfteren og Laurits, hvis autografer skal være en del af udstillingen. Aage har skrevet sit navn 24 gange rundt på loftet, hvorfor han, sammen med Harald, er den, som har skrevet sit navn flest gange.²⁴² Harry og Vægtløfteren har begge skrevet deres navn henholdsvis 10 og 20 gange rundt på loftet. Samtidig kan deres graffiti bidrage til at formidle genanbringelse, omrokering af anbragte mellem pavilloner, samt beskrivelse af en hverdag på anstalten i form af arbejdet med at slæbe korn op på loftet eller rense havre.²⁴³ Laurits er et eksempel på, hvordan flere af de anbragte var unge mænd, når de første gang ankom til anstalten. Samtidig viser hans autograf, hvordan der gennem årene er skrevet tilføjelser til graffitien. Det behøver ikke at være nøjagtig de fire mænd, der tages udgangspunkt i på loftet, men det er dem, jeg har udvalgt, da jeg mener, at de på hver sin måde indgår i en bred historie om deres og andre anbragtes liv på ø-anstalten.²⁴⁴

De mange optællinger er et vidne om landbrugsholdets arbejde og hverdagen på anstalten, hvor de anbragte, særligt har båret rug, byg og havre op på loftet. Her har jeg udvalgt: Den store optælling vist på billede 12, der fylder hele den ene side af loftsbjælken, optællingen, der skriver dato, mængde og korntype, samt "Kan du tænke dig at faa Vælling 10 gange".²⁴⁵ De tre formidler på hver sin måde de anbragtes arbejde og hverdag på anstalten. Den store optælling er, som landskabsmalerierne på Bunkermuseet, ikke til at undgå, hvorfor den er oplagt at have med i formidlingen, samtidig er det

²⁴¹ Rasmussen (2020), 157.

²⁴² Bilag 1, #1350.

²⁴³ Ibid, #2692, #1111.

²⁴⁴ Ibid, #0998.

²⁴⁵ Ibid, #1923, #1476, #1863.

tydeligt, at den er skrevet oveni andet graffiti.²⁴⁶ Den anden optælling giver med sine detaljer indblik i arbejdsdagen, samtidig giver den en forståelse for, hvad de mange optællinger faktisk angår. Jeg har udvalgt den, fordi jeg mener, at den i formidlingen vil oplyse besøgende om, hvad de mange optællinger på loftet er. Dertil giver den et indblik i arbejdsdagen. Den sidste jeg har udvalgt, stiller læseren et direkte spørgsmål i forbindelse med kosten på Livø, hvor den i sin egen ret er brugerinddragende, da mange, inklusiv mig selv, vil tænke over spørgsmålet, og gennem det skabe dialog.²⁴⁷ Graffiti'en giver samtidig mulighed for at formidle, de anbragtes holdning til den kost, de fik serveret.

Graffiti'en på loftet, hvor de anbragte på den ene eller anden måde henvender sig til hinanden, har jeg valgt at kalde interaktion mellem de anbragte, fordi det var den følelse, jeg fik, da jeg stod på loftet. Jeg har udvalgt: Kaj Orla og Tages historie om et venskab, "Svend [efternavn]. HAN SiGE AT INDSTØREN[inspektøren] ER EN GOD MAND", og profiltegningen, der siger "Kom an", vist på billede 13.²⁴⁸ Kaj Orla og Tages historie skal formidles, fordi der selvfølgelig har været venskaber mellem de anbragte, og loftet giver indblik i flere. De to venskaber er det, der flest gange ytres gennem graffiti'en på loftet, både i positive og negative vendinger, hvorfor den er flersidet, så den også kan bruges til det modsatte. Graffiti'en, der bekendtgør, at Svend siger, at inspektøren er en god mand, har jeg udvalgt, da den formidler Svends autoritet blandt de andre anbragte, deres forhold til inspektøren på anstalten, og inspektør Odin Tidemand's forsøg på at ændre forholdene. "Kom an"-tegningen vil formidle de konflikter, der naturligt var en del af hverdagen på anstalten. Samtidig har jeg valgt, at det skal være den, da den efterlader et åbent spørgsmål om, hvem det er, der kan komme an. Hvilket forhold bellig kan skabe en dialog mellem de besøgende, som brugerinddragende effekt.²⁴⁹

Gennem graffiti får vi indblik i de anbragtes følelser og sindsstemninger, mens de har stået og skrevet på loftet. De graffiti jeg har udvalgt, udtrykker det særligt

²⁴⁶ Bilag 2, 2.

²⁴⁷ Rasmussen (2020), 157.

²⁴⁸ Bilag 1, #0570, #2552, #0599.

²⁴⁹ Rasmussen (2020), 157.

tydeligt. Den ene er varianten af verset: “Tro Aldrig paa Lykken den vare[r] saa Kort. for just som at man har den saa drager den Bort.”²⁵⁰ Jeg har valgt, at den skal være en del af formidlingen, fordi den udtrykker fortvivelse. I hvert fald ved første øjekast. Siden de første ord i verset optræder flere steder på loftet, har jeg i forbindelse med udvælgelsen undersøgt det nærmere. Med alt sandsynlighed stammer ordene fra sangen “Tro aldrig paa Lykken”, som blev sunget i filmen “Tror du jeg er født i Gaar!” fra 1941.²⁵¹ Allerede i 1923 blev der anskaffet et smalfilmapparat, hvor humørfyldte og lattervækkende film var at foretrække.²⁵² Verset er skrevet fire forskellige steder på loftet, hvorfor filmen sandsynligvis er blevet vist i forsamlingshuset en vinterdag i 1941 eller derefter.²⁵³ Verset er med al sandsynlighed fra sangen. Måske de anbragte har gået rundt og sunget sangen efterfølgende, eller måske den har sat gang i følelser, som de har valgt at skrive på loftet. I formidlingen kan den bruges til at formidle om fritiden, samt hvordan de anbragte kan have brugt sangtekster til at udtrykke sig med på loftet. Jeg har udvalgt: “Carl Johan [efternavn] ankom til Livó 1924 d. 15 [oktober] 1924 Rejtte [Rejste] herfra d 16 Marts 1932 Fanger No 203 Livó.”²⁵⁴ Den kan bruges til at formidle de anbragtes syn på anstalten og dem selv som fanger frem for “syge”.²⁵⁵ Derudover vil Carl Johans historie også være en af de anbragtes, som formidles på loftet. Den sidste, jeg har udvalgt under dette tema, er den graffiti, som har gjort størst indtryk på mig, da jeg stod på loftet: “ELSKET IKKE SAVNET”²⁵⁶ Den rammer essensen af, hvad jeg tror mange af de anbragte følte, da de havnede på Livø. Det kan godt være de var elsket, men de var ikke savnet, fordi de ikke længere var familiens ansvar. Selvom det langt fra var en selvfølge, at mændene kom fra ukærlige familier, der findes: “... en hel del breve i patientjournalerne fra bekymrede pårørende, som savnede deres søn, bror eller nevø

²⁵⁰ Bilag 1, #2594.

²⁵¹ “Tro aldrig paa Lykken”, set 28. maj 2024, <https://www.dfi.dk/viden-om-film/filmdatabasen/musik/595>; “Tror du jeg er født i Gaar!”, set 28. maj 2024, <https://www.dfi.dk/viden-om-film/filmdatabasen/film/tror-du-jeg-er-fodt-i-gaar>.

²⁵² Duedahl og Hagstrup (2023), 107-9.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Bilag 1, #2756.

²⁵⁵ Kirkebæk (1997), 191.

²⁵⁶ Bilag 1, #1874.

efter anbringelsen.”²⁵⁷ Men der var overrepræsentation af anbragte, hvis forældre gav op, fordi de ikke kunne styre dem, og bad myndighederne overtage ansvaret.²⁵⁸ Udover at den skal indgå i formidlingen, er det også den titel jeg har valgt at give udstillingen.

I forbindelse med temaerne der berører kærlighed, længsel og seksualitet, har jeg udvalgt to tegninger og to skriftlige graffiti. Den ene tegning er vist på billede 14 med teksten “lidt gør godt”, den anden er tegningen af to mænd, der står næse mod næse, penis mod penis, med teksten “skal vi slås med pikhoveder” skrevet nedenunder.²⁵⁹ De er begge udtryk for den seksualitet, der flittigt er tegnet på loftet. Teksten ved siden af tegningen bidrager til tegningens udtryk. De to skriftlige graffiti giver også udtryk for to forskellige længsler. Begge kan i en formidling stå alene og på hver sin måde efterlade deres aftryk på besøgene, men de kan også formidle om henholdsvis kærlighed til den udkårne kvinde derhjemme og udnyttelsen af de unge anbragte. Den første er: “Min Kære Elskede Tove jeg holder saa meget af dig.”²⁶⁰ Den anden: “kom saa min og de lille Dreng men nu skal du staa stille og ikke blive bange det er noget den gør godt du skal nok faa fem Øre nog[når] vi er færdig med dig”.²⁶¹

Til slut har jeg udvalgt to tegninger, den ene forestillet et skib, mens den anden er en mand tegnet i profil. Skibet har jeg udvalgt på baggrund af, at det er et hyppigt motiv, du ikke kan undgå at se, når du bevæger dig rundt på loftet, men tegningens placering er i dette tilfælde overraskende og skør i sin vinkel, da den er tegnet helt øverst i et hjørne.²⁶² Profiltegningen giver rum til eftertanke på grund af det eftertænkssomme og/eller tankefulde udtryk. Derudover er den lavet med detaljer, som viser den anbragtes talent.²⁶³

De 19 graffiti jeg har valgt skal med i den stedspecifikke udstilling på loftet. De er udvalgt på baggrund af de forskellige kriterier jeg har redegjort for i begyndelsen af afsnittet. Ud fra de valgte, kan vi formidle otte anbragtes historie gennem deres

²⁵⁷ Duedahl og Hagstrup (2023), 26.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Bilag 1, #2772, #0774.

²⁶⁰ Ibid, #2515

²⁶¹ Ibid, #2754.

²⁶² Ibid, #0444.

²⁶³ Ibid, #0521.

graffiti: Aage, Harry, Vægtløfteren, Laurits, Kaj Orla, Tage, Svend, Carl Johan. Det har været min ambition, at lade graffitien, altså genstandene, styre de historiske temaer og ikke omvendt. Det har jeg bl.a. gjort ved at udvælge graffiti, der kan stå alene uden den store forklaring under.²⁶⁴

8.2. Udstilling af graffiti på Livø-loftet

Den historiske graffiti på Livø Anstaltens kornloft kan indholdsmæssigt formidles gennem de seks temaer, jeg har udvalgt. Herfra har jeg udvalgt i alt 19 graffiti, jeg mener kan formidle anstaltens anbragtes historie - og deres stemmer og tanker. I det følgende vil jeg præsentere mit bud på, hvordan den stedspecifikke udstilling kan udformes. Under min idéudvikling har jeg været i dialog med udstillingschef Maria Clement Hagstrup fra Vesthimmerlands Museum og professor i historie Poul Duedahl ved Aalborg Universitet. De to institutioner samarbejder i forbindelse med etablering af et museum på Livø. Ultimativt vil det være Vesthimmerlands Museum, der er udstillingens afsender. Deres input og retningslinjer er derfor medtaget i overvejelserne.²⁶⁵

Registreringen af graffitien har afgjort, hvor meget, der reelt er lavet på loftets overflader. En samlet formidling af loftet i sin helhed vil resultere i, at vi vil ende med at drukne i de anbragtes stemmer og overvælde besøgende, hvorfor jeg har udvalgt 19, der skal formidles i den stedspecifikke udstilling på loftet. Udover en udstilling på loftet, skal pavillon I laves til formidlingscenter. Her er ambitionen at dedikere et helt lokale til loftet - og mændenes stemmer.²⁶⁶ Mit fokus er udstillingen på loftet, hvorfor jeg ikke vil gå nærmere ind på lokalet i formidlingscentret. Men det er relevant at vide, at selvom det ikke bliver på loftet, vil besøgende have mulighed for at udforske de anbragtes graffiti - og deres stemmer nærmere i formidlingscentret.

Det første rum besøgende træder ind i, er trapperummet til loftet. Inden de går op, er der mulighed for at læse en planche på væggen, der giver en kort introduktion til Livø Anstaltens kornloft og de mange forskellige graffiti - skrevet og tegnet - af anstaltens anbragte. Herunder de forskellige graffiti typer: optælling, autografer, tekst og tegninger. Eventuelt afslutningsvis med en kort opremsning af nogle af de temaer,

²⁶⁴ Simonsson (2017), 69.

²⁶⁵ I dialog med udstillingschef Maria Clement Hagstrup, Vesthimmerlands Museum og professor i historie Poul Duedahl, Aalborg Universitet den 21.05.2024.

²⁶⁶ Ibid.

besøgende vil møde gennem de anbragtes graffiti. Det er vigtigt, at teksten hverken er for kompliceret eller detaljeret, loftet skal opleves.

I forbindelse med udstillingen er der opsat retningslinjer, der skal overholdes. Der skal tages højde for brandsikkerheden på loftet i forbindelse med, at der skal være flere mennesker ad gangen i rummet. Af sikkerhedsmæssige årsager er der et krav om to udgange. Derfor skal der under alle omstændigheder laves en trappe ned fra loftet, som, Maria Clement Hagstrup påtænker, skal være i det åbne rum mellem de to øverste lofter, så besøgende vil komme ud bag gården for at undgå, at bygningen skæmmes udvendigt. En gangbro skal føre besøgende fra den ene til den anden udgang. Ruten skal være ensrettet, så alle følger den samme tur gennem udstillingen. Det vil være på ruten, at formidlingen af graffiti vil foregå.²⁶⁷

Graffiti skal ikke være bag glas, men en form for hegn skal afskære gæsterne fra væggene, så de ikke finder på at lave deres egen graffiti på loftet. Det er med tanke på, at det skal laves på en måde, så sammenhængen mellem rummet og graffiti ikke ændres for meget, så det fortsat forbliver en helhed.²⁶⁸ Inspiration til gangbroens udformning er taget efter inspirationstur til Viborg Museums natur- og kulturlandskab De Fem Halder, hvor Haldladen bruges til formidling.²⁶⁹

²⁶⁷ I dialog med udstillingschef Maria Clement Hagstrup, Vesthimmerlands Museum og professor i historie Poul Duedahl, Aalborg Universitet den 21.05.2024.

²⁶⁸ Simonsson (2017), 74.

²⁶⁹ Inspirationstur til De Fem Halder, d. 21.04.2024.

Billede 19: Haldladens gangbro (privat foto).

Gangbroen skal tilpasses, så den komplimenterer loftet gennem materialer og farver, så den bliver en naturlig del af rummet. Det vil generelt være formidlingstiltagene, der skal tilpasses rummet, så de ikke bliver forstyrrende.²⁷⁰ For at bevare loftets stemning, skal belysningen være varm i en farvetemperatur på 2.700-3.300 kelvin (K).²⁷¹ Belysningen skal være i gangbroens gulv og belyse loftet nedefra, så lyset bidrager til at bevare følelsen af, at besøgende bevæger sig på et loft, selvom det er en udstilling.²⁷² Gangbroen kan bestå af et bredt gelænder, nærmest som en skranke, der skråner, hvor formidlingen skal foregå. Forskellige stop på ruten vil være foran de udvalgte graffiti. På gelænderet foran den pågældende graffiti vil der være en knap, som besøgende kan trykke på. Det vil starte en laser, der følger graffitien, og illustrerer, at den bliver skrevet, tegnet eller begge dele. Derefter forstørres den pågældende graffiti op, så det bliver muligt at læse

²⁷⁰ Simonsson (2017), 71, 74.

²⁷¹ "Farvetemperatur", set 29. maj 2024, <https://www.lyskilderdirekte.dk/blog/farvetemperatur>.

²⁷² I dialog med udstillingschef Maria Clement Hagstrup, Vesthimmerlands Museum og professor i historie Poul Duedahl, Aalborg Universitet den 21.05.2024.

den. Metoden bruges på Forsorgsmuseet i formidlingen af døren fra et betækningsrum.²⁷³ En mulighed vil være, at en stemme læser teksten op, eller at der under teksten vil være en firkantet parentes, der “oversætter” håndskriftet i de tilfælde, hvor det kan være svært at læse, hvad der står.²⁷⁴ Det handler om at gøre graffitien læsbar og forståelig.²⁷⁵

De steder, hvor vi ved, hvem der har lavet den bestemte graffiti, skal der være et fotografi af den anbragte, så besøgende kan få ansigt på mennesket bag. Ved siden af fotoet vil f.eks. Aages historie, blive formidlet både i forhold til de mange autografer, han har skrevet på loftet, men også med fokus på hvem Aage var. Samme metode bruges i EL-DE-huset til at formidle inskriptionerne og ofrene bag.²⁷⁶ En mulighed er at vise et udvalg af graffiti, der kan kobles til den enkelte f.eks. i Kaj Orla og Tages historie, hvor graffitien i sig selv formidler to forskellige udsagn. Til graffiti, der udtrykker en holdning, et spørgsmål eller tema, kan der foran på gangbroens skranke være små udstillingstekster, der kort formidler f.eks. hverdagslivet på anstalten, de anbragtes holdning til inspektøren eller deres syn på sig selv. Formidlingen vil ske undervejs, som besøgende bevæger sig gennem udstillingen. Så graffitien nærmest følger den besøgende rundt i rummet.²⁷⁷

Udfordringen med den graffiti, jeg har udvalgt er, at nogle stykker er lavet på loftets to øverste niveauer. Her vil de kunne projekteres ud fra deres placeringer på en måde, så besøgende ikke er i tvivl om, at de befinder sig langt inde i deres eget personlige rum, som skaber en overraskende følelse af intimitet, der f.eks. kan give ubehag i formidlingen af “kom lille dreng”.²⁷⁸

Inden besøgende forlader udstillingen, skal det være muligt at lave sin egen graffiti som et deltagende og brugerinddragende element.²⁷⁹ Så besøgene selv får mulighed

²⁷³ Inspirationstur til Forsorgsmuseet, d. 30.03.2024.

²⁷⁴ I dialog med udstillingschef Maria Clement Hagstrup, Vesthimmerlands Museum og professor i historie Poul Duedahl, Aalborg Universitet den 21.05.2024.

²⁷⁵ Huiskes (1983), 81.

²⁷⁶ “NS-Dokumentationszentrum Köln - 360° Rundgang”, set 22. april 2024, https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/medien/rundgang.aspx?nr=0_0_2&lang=uk.

²⁷⁷ Smeds (2027), 17, 21.

²⁷⁸ Reed (2019), 18.

²⁷⁹ Rasmussen (2020), 157.

for at sætte sit præg på “loftet” i form af egen graffiti som afsluttende element i udstillingen.

Det vil ikke være muligt for gangbesværede og kørestolsbrugere at komme fysisk op på loftet pga. trapperne. En mulighed er en virtuel tur på loftet med inspiration fra Fængselsmuseet og EL-DE-huset, der begge tilbyder brugerne at tage på virtuel tur via deres hjemmesider. Begge museer giver gennem deres virtuelle guide brugerne adgang til steder, der ellers ikke er tilgængelige for gæsterne. Hvorfor en virtuel tur på loftet vil give nysgerrige mulighed for at gå på opdagelse - også på de to øverste niveauer.²⁸⁰ Formidling af mændenes stemmer og tanker - kan bidrage i formidlingscentret. Der er stadigvæk opmærksomhed på, hvor de forskellige graffiti befinder sig på loftet, selvom de ikke formidles i deres oprindelige miljø.²⁸¹ Ved at tage graffitien væk fra sit oprindelige miljø, vil det give nye formidlingsmuligheder, såsom sammenligninger f.eks. det samme udtryk eller autograf.

²⁸⁰ “Virtuelle ture”, set 12. april 2024, <https://www.faengslet.dk/faengselsmuseet/det-kan-du-opleve/virtuelle-ture/>. “NS-Dokumentationszentrum Köln - 360° Rundgang”, set 22. april 2024, https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/medien/rundgang.aspx?rnr=0_0_2&lang=uk.

²⁸¹ Reed (2019), 18.

9. Konklusion

Specialet er positioneret i forlængelse af forskningen vedrørende Livø Anstalten, og en ambition om at få de anbragte forrest i undersøgelsen. Gennem den historiske graffiti på loftet har formålet været at undersøge, hvad der er efterladt til samtiden og eftertiden. Graffiti bidrager, som interviews og erindringer, til at få indsigt i en side af historien, der ikke er styret af systemet gennem officielle dokumenter.

Jeg har til specialet registreret den historiske graffiti, som befinder sig på Livø Anstaltens kornloft. Med det formål, at den bliver dokumenteret til eftertiden, da den med tiden vil forsvinde. Samtidig er mit formål at bruge registreringen til at undersøge, hvordan graffiti kan formidles i en udstilling, som øens gæster kan opleve. I alt er der registreret 2884 forskellige skriblerier, optællinger, autografer, tegninger m.m. fordelt på hele loftet. For at undersøge hvilke temaer, der skal formidles på Livø-loftet, er der lavet en oversigt over 28 forskellige temaer ud fra datasættet, hvori 1.564 af 2.884 registreringer indgår.

Til undersøgelsen af graffiti er inddraget elementer fra en visuel model i form af teknologiske og kompositoriske modaliteter. Elementerne bruges i undersøgelsen af graffiti. Samtidig er den et værktøj til at begrunde graffiti, der er udvalgt til at formidle de anbragtes historie, deres stemmer og tanker i en stedsspecifik formidling på Livø-loftet.

Historisk graffiti er regulære former for skrivning og tegning typisk udført på vægge. Det er uautoriserede og uformelle grafiske tegn, som bogstaver, tal og billeder, der er lavet på overflader, som ikke er fremstillet med hensigten, at det skal bruges til det formål. Graffiti er et udtryk for følelser. Der kan være forskellige hensigter med graffiti. Placeringen kan være valgt alt efter formålet. De forskellige overvejelser og spørgsmål kommer inden vi overhovedet har overvejet graffitiens, utallige former og indhold, hvor motiverne bag er utallige.

Formålet med analysen af de forskellige tematikker er at undersøge, hvilke der bør være en del af formidlingen på loftet. Det har jeg gjort ved at konstruere seks

overordnede temaer. Herunder, hvordan forskellige autografer kan bringe de anbragte forrest. Optællinger giver indsigt i arbejdet og hverdagslivet på anstalten. Forskellige interaktioner bidrager til en forståelse for de venskaber og konflikter, som var en del af dagligdagen på ø-anstalten. De forskellige beskeder kan anvendes til at give indblik i de anbragtes følelser. Særligt i deres holdninger om øen og deres ønske om at komme væk. Graffiti udtrykker de anbragtes tanker og lyster, deres ønske om kærlighed, behov for at få afløb for sine seksuelle drifter, samt længslen efter dem derhjemme. Tegningerne vidner om længsler og lyster, særlig tydeligt ved de seksuelle tegninger, men også tegningerne i profil og skibene kan være referencer til længsler og drømme, de anbragte har udtrykt gennem tegning i stedet for gennem ord. Undersøgelsen viser, hvad de anbragte fortæller med deres egne ord om sig selv, hinanden, hverdagen, længslerne og anstalten, og hvordan det kan bruges til at formidle deres historie på loftet.

I alt har jeg udvalgt 19 graffiti, som jeg mener, kan indgå i formidlingen om anstaltens anbragte, deres stemmer og tanker. Under udvælgelsen har jeg brugt min inddeling af temaer for at få en bred repræsentation af hele loftets graffiti for at sikre, at graffiti kan formidle forskellige facetter af de anbragtes historie. Ud fra de valgte graffiti kan otte anbragtes historie formidles på loftet gennem deres graffiti: Aage, Harry, Vægtløfteren, Laurits, Kaj Orla, Tage, Svend, Carl Johan. Det har været min ambition, at lade graffiti, altså genstandene, styre de historiske temaer og ikke omvendt. Det har jeg bl.a. gjort ved at udvælge graffiti, der kan stå alene uden store forklaringer.

Litteraturliste

Utrykt kildemateriale

De Kellerske Anstalter, Livøs arkiv, Rigsarkivet “1990-396A. Patientkartoket, Livø (1911-1926)”. Rigsarkivet.

Litteratur

“ANBRAGT - for unge og voksne”. *Danmarks Forsorgsmuseum*, maj 2024. <https://forsorgsmuseet.dk/anbragt-for-unge-og-voksne/>.

Briganti, Stephen A. “Immigration Museum 30th Anniversary”. *Statue of Liberty & Ellis Island*, september 2020. <https://www.statueofliberty.org/ellis-island/national-immigration-museum/30-years>.

“Bunkermuseet – Vendsyssel Historiske Museum”. Set 10. maj 2024. <https://vhm.dk/museerne/bunkermuseet/>.

Duedahl, Poul. “Gnistens blik - Livø Anstalten betragtet af en anbragt”. I *Uddannelseshistorie 2023*, redigeret af Cecilie Bjerre og Bjørn F. Hamre, 57. Årbog fra Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie:64–84. Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie, 2023.

Duedahl, Poul, og Maria Clement Hagstrup. *Afvigernes ø*. Gads Forlag, 2023.

Ebbesen, Annesofie, Eva Rosalie Nielsen, Frederik Bagger, og Iben Gregersen. “Flugten fra Livø”. Semesterprojekt, Aalborg Universitet, 2022.

Ebbesen, Annesofie, Eva Rosalie Nielsen, Frederik Bagger, og Iben Gregersen. “Flugten fra Livø Anstalten”. I *Årbog 2022*, 14. årgang:73–79. Aars: Vesthimmerlands Museum, 2022.

Enevig, Anders. *Lokumsdigte og retiradevers*. Lyngby: Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1993.

“Farvetemperatur”. Set 29. maj 2024. <https://www.lyskilderdirekte.dk/blog/farvetemperatur>.

Fleming, Juliet. “Graffiti Futures”. *Journal of Early Modern Studies* 9 (marts 2020): 29–36. <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11188>.

“graffiti — Den Danske Ordbog”. Set 23. april 2024. <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=graffiti>.

Holst, Søren. “Beboernes Stemme: Beretninger om et system”. Rapport. Rødby: Kofodsminde, Region Sjælland, 2022. <https://viden.sl.dk/artikler/voksne/handicap-retsstilling/beboernes-stemme-beretninger-om-et-system/>.

Huiskes, Manfred. *Die Wandinschriften des Kölner Gestapogefängnisses im EL-DE-Haus 1943-1945*. Wien: Böhlau Verlag Köln, 1983.

Jensen, Stine Grønbæk, og Sarah Smed. *Pigerne fra Sprogø*. Lindhardt og Ringhof, 2024.

Kirkebæk, Birgit. *Da de åndssvage blev farlige*. Lindhardt og Ringhof, 2022. <https://ereolen.dk/ting/object/870970-basis%3A62925345/read>.

Kirkebæk, Birgit. *Defekt og deporteret: Ø-anstalten Livø 1911-1961*. Holte: SOCPOL, 1997.

Kragh, Jesper Vaczy, Stine Grønbæk Jensen, Jacob Knage Rasmussen, og Klaus Petersen. “Anbragt i historien - et socialhistorisk projekt om anbragte og indlagte i perioden 1945-1980”. Odense: Socialstyrelsen, 2015.

Lemercier, Claire, og Claire Zalc. *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction*. Charlottesville: University of Virginia Press, 2019.

Lohmann, Polly. “Historical Graffiti: The State of the Art”. *Journal of Early Modern Studies* 9 (marts 2020): 37–57. <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11189>.

Lysholm Nielsen, Mikkel Kirkedahl, og Anna Wowk Vestergaard. “Horsens Statsfængsel 1853-2006”. I *Vejle Amts årbog*, 2008:48–76. Vejle Amts Historiske Samfund, 2008.

Magnussen, Anne, Kirsten Sinclair, og Casper Sylvest, red. “Indledning”. I *Visuel historie. Tilgange og eksempler*, 11–37. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018.

Mcalinden, Anne-Marie. “From Shame to Guilt: Negotiating Moral and Legal Responsibility within Apologies for Historical Institutional Abuse”. *Journal of Law and Society* 49, nr. 3 (2022): 470–94. <https://doi.org/10.1111/jols.12379>.

Meyer, Mette Kia. *Danmarks første foto*. 100 danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag, 2023.

NS-Dokumentationszentrum Köln - 360° Rundgang”. Set 22. april 2024. https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/medien/rundgang.aspx?nr=0_0_2&lang=uk.

“NS-Dokumentationszentrum Köln - NSDOK”. Set 19. april 2024. <https://museenkoeln.de/ns-dokumentationszentrum/default.aspx?s=686>.

“Om FÆNGSLET - Det tidligere Horsens Statsfængsel”. Set 12. april 2024. <https://www.faengslet.dk/om-faengslet/>.

Petersen, Klaus, Mette Seidelin, Sarah Smed, Poul Duedahl, og Annemarie Borregaard. *Historisk udredning vedrørende børn, unge og voksne anbragt i særforborgens institutioner 1933-1980*. Svendborg: Danmarks Forsorgsmuseum, 2022.

Rasmussen, Casper Hvenegaard. *Formidlingsstrategier. En grundbog om kulturinstitutioners formidling*. 2. oplag. Samfundslitteratur, 2020.

Rasmussen, Jeppe Wichmann Dam, red. *Anbragt. Stemmer fra børneforborgen fra 1900 til i dag*. Turbine, 2023.

Reed, Katherine. “‘The Prison, By God, Where I Have Found Myself’: Graffiti at Ellis Island Immigration Station, New York, c. 1900–1923”. *Journal of American Ethnic History* 38 (april 2019): 5. <https://doi.org/10.5406/jamerethnhist.38.3.0005>.

Sarti, Raffaella. “‘Felice Dolc Aventuroso Loco’: Courtly Life, the Courtier’s Model and the Myth of Urbino in the Graffiti of the Palazzo Ducale”. *Journal of Early Modern Studies* 9 (marts 2020): 163–92. <https://doi.org/10.13128/jems-2279-7149-11195>.

Sehested, Thomas. “Kilroy was here \textbar lex.dk”. *Den Store Danske*, oktober 2022. https://denstoredanske.lex.dk/Kilroy_was_here.

Simonsson, Märit. “Kommunicerande rum”. I *Museumsutstillinger. Å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger*, redigeret af Hege Børrud Huseby og Pia Cederholm, 67–80. Trondheim: Museumsforlaget, 2017.

Smeds, Kerstin. “Rummet, tinget, utställningen och jag”. I *Museumsutstillinger. Å forstå, skape og vurdere natur- og kulturhistoriske utstillinger*, redigeret af Hege Børrud Huseby og Pia Cederholm, 11–38. Trondheim: Museumsforlaget, 2017.

“Sæby Kirke, Aalborg Stift \textbar Sæby Kirke - Vendsyssels smukkeste købstadskirke”. Set 9. april 2024. <https://www.saebykirke.dk/saby-kirke-aalborg-stift>.

“Tro aldrig paa Lykken”. Set 28. maj 2024. <https://www.dfi.dk/viden-om-film/filmdatabasen/musik/595>.

“Tror du jeg er født i Gaar!” Set 28. maj 2024. <https://www.dfi.dk/viden-om-film/film-databasen/film/tror-du-jeg-er-fodt-i-gaar>.

“tønde — Den Danske Ordbog”. Set 20. maj 2024. <https://ordnet.dk/ddo/ord-bog?query=t%C3%B8nde&tab=for>.

“Vikingerne ”graffiti” - spor efter vikingerne i fjerne lande”. *Nationalmuseet*. Set 18. april 2024. <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/vikingetiden-800-1050/togter/vikingerne-graffiti/>.

“Virtuel tur 1. vest”. Set 12. april 2024. <https://www.xhm.dk/vest/>.

“Virtuelle ture”. Set 12. april 2024. <https://www.faengslet.dk/faengselsmuseet/det-kan-du-opleve/virtuelle-ture/>.

Forsidebillede

DR. “400 flugtforsøg: De anbragte på berygtet ø-anstalt prøvede konstant at komme væk”, 3. januar 2023. <https://www.dr.dk/det-bedste-fra-dr/400-flugtforsog-de-anbragte-paa-berytet-oe-anstalt-proevede-konstant-komme-vaek>.